

Diaboli & Imperancina

COOK

**EESTI KIRJANDUSE
SELTSI KIRJASTUSI**

BIOGRAAFILINE SEERIA

SUURMEESTE ELULOOD

SENI ILMUNUD NUMBRID.

Nr. 1. Roald Amundsen	H. 1.50	Nr. 14. George Washington	1.75
" 2. Isaac Newton	" 1.50	" 15. Michelangelo	" 2.—
" 3. Muhamed	" 1.50	" 16. Ludwig van Beet-	
" 4. Abraham Lincoln	" 1.50	hoven	" 1.50
" 5. Honoré de Balzac	" 1.50	" 17. Giuseppe Garibaldi	1.75
" 6. Ignatius Loyola	" 1.50	" 18. Elias Lönnrot	H. 1.50
" 7. Victor Hugo	" 1.75	" 19. Richard Wagner	" 1.50
" 8. Aleksander Suur	" 1.75	" 20. Jakob Hurt	" 1.50
" 9. Thomas Alva Edison	1.50	" 21. Cervantes	" 1.50
" 10. Vergilius	H. 1.75	" 22. Caesar	" 1.50
" 11. Aleksis Kivi	" 1.75	" 23. Faraday	" 1.50
" 12. Louis Pasteur	" 1.75	" 24. Gladstone	" 1.50
" 13. Charles Darwin	" 1.50	" 25. James Cook	" 1.50

Soodustatud tellimistingimused.

3 eri raamatut 4 krooni, 6 eri raamatut 7 kr. 50 s. 6 eri raamatu hinda Kr. 7.50 võib tasuda ka osakaupa: Kr. 3.—, 2.50, 1.25 ja —.75. Kummagi esimese osamaksu tasumise järel saadetakse välja 2 raamatut, kummagi viimase osamaksu tasumise järel 1 raamat. Köide: iluköide 50 senti eksemplari pealt ja 2 kr. 50 s. 6 eks. pealt. Rahvaraamatukogu köide 40 s. eksemplari

Teised elulood (eelmistest erinevates kaustades):

A. Kallas: Tähelend (Koidula elulugu)	H. 3.50
A. Jürgeinstein: C. R. Jakobsoni elu ja töö	" 1.30
A. Raag: Elisabeth Aspe elu ja looming	" 1.—
R. Rolland: Tolstoi elu	" 2.—
Eelmised kalingurkõites 1 kr. 50 s. kallimad.	
A. Maurois: Ariel ehk Shelley elulugu	2.—
ilukõites 50 s. kallim.	

SUURMEESTE ELULOOD 1935. A.

sisaldab 6 elulugu, 120—160 lk., järgmisest valdkust:

Gladstone, Cook, Dostojevski, Gustav Adolf, Watt, Goethe, Augustinus, Spinoza, Jeanne d'Arc, Nietzsche, Delacroix, Jaan Poska jne.

Tellimishind 7 kr. 50 s., mida võib tasuda ka osakaupa: 3 kr. tellimisel, 2 kr. 50 s. 1. aprilliks, 1 kr. 25 s. 1. juuliks ja 75 s. 1. oktoobriks. Poolaastas (3 nr-it) 4 kr., üksiknumber 1 kr. 50 s.

Köide: iluköide 6 nr. 2 kr. 50 s., 1 nr. 50 s., rahvaraamatukogu köide iga number 40 s.

Tellides maksta raha Seltsi posti jooksvale arvele nr. 20-36 või saata Seltsile kirjas markides. Tellimishinna ettesaamisel kannab saatekulud Selts. Jooksvat aastakäiku saab tellida ajakirjana ka kõigist postiasutistest.

EESTI KIRJANDUSE SELTS TARTUS.

SUURMEESTE ELULOOD Nr. 25
EESTI KIRJANDUSE SELTSI
BIOGRAAFILINE SEERIA
ILMUB 6 NUMBRIT AASTAS
TARTU, 15. APRILLIL 1935 Nr. 2

Ojakiri »Tahperenaine»

JAMES COOK

JAMES COOK

of/448. A-8451

DAN BYSTRÖM

JAMES COOK

VAIKSE OOKI VALLUTAJA

TÖLKINUD JA TAIENDANUD

A. HANKO

v.a.

„Talupere naise” toimetusele
tutvumiseks ja arvustamiseks.

EESTI KIRJANDUSE SELTS.

EESTI KIRJANDUSE SELTS
TARTU, 1935

TEGEV JA VASTUTAV TOIMETAJA DANIEL PALGI

TOIMETUSE ADDRESS: EESTI KIRJANDUSE SELTS, TARTU.

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

i 32966829

G.ROHT'I TRÜKK TARTUS, 1935

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

-15

I.

Lapsepõlv.

James Cook, kõigi aegade suurimaid mere-sõitjaid, enam mere poeg kui kõik teised, ei olnud sugugi sündinud meremeheks.

Tema isa oli päris maamees. James sündis Yorkshire lähedal väikeses külas, kus ta isa oli ühes suuremas talus põllutööliseks. Nii veetis James oma lapsepõlve aastad maapoisina. Ta hoidis lehma, lambaid ja sigu, tõi heinamaalt hobuseid koju, ning elutses väikeses onnis ühes vanema venna ja vanematega. Need olid tublid inimesed: töökad ja vähenõudlikud, ning majas näis valitsevat, hoolimata sagedasest puudusest, kõige parem meeolu.

Väike James, kes sündis 28. oktoobril 1728, osutus juba varakult elavaks ja teraseks poisiks, kes askeldas õues ringi oma-ealistega ja kel oli väga lõbus talu nelja- ja kahejalgsete loomade keskel.

Suurtalunik William Walker, kelle juures Jamesi isa teenis, ja eriti tema naine, märkasid peagi elavaloomulist poisikest, kes oli tööhimu-

line ja usaldusväärne ning kel oli selge pea ja kiire taip. Proua Walker, kel loomulikult ei olnud suure majapidamise tõttu kuigi palju aega, hakkas ometi poisi eest hoolitsema, ja tema see oligi, kes andis Jamesile esimest õpetust lugemiskunstis. Poiss arenes kiiresti ja kasvas peagi välja lapsekingadest. Küll ei leidunud majas alati eriti rikkalikult toitu, aga söök oli terve, ja kosutav-karastav elu vabas looduses mõjus kaasa, et James oli värske ning tugev ja oma aastate kohta erakordselt suure kasvuga. Ta tumedad, selged, sügaval seisvad silmad näitasid, et ta ei ole igapäevane poiss.

Walkeri juures veetis James oma kaheksa esimest eluaastat ning talu oli tema esimene väike maailm. Ootamatult aga õnnestus ta isal saada läheduses koht teises suuremas talus, mille tagajärjeks oli majandusliku seisukorra tunduv paranemine.

Jamesi isa oli hakkaja mees, kes juba noor-mehena oli maha jätnud oma kodukoha Šotimaal ja rännanud Inglismaale otsima ülalpidamist. Yorkshire's kohtas ta inglise tüdrukku, kes oli sama vaene kui ta ise. See oli Grace, kellest hiljem sai Jamesi ema. Noorpaar algas elu väga kitsastes oludes ja kui sündis teine poeg, James, nägid mõlemad vanemad palju vaeva, et hoida eemal oma väikesest kodust alati hirmutavat näljatonti.

Tookord olid rasked ajad ja sotsiaalsed olud

olid sellised, et meie tänapäeval ei oska neid kujutledagi. Kuna väike osa elanikke oli rikas ja elas lossides ning paleedes, valitses maal hirmus vaesus ja viletsus; rõhuv enamik elanikest oli riietatud räbalaisse ning pidi kustutama oma nälga toiduga, mis oli vaevalt palju parem sigadele antavast söömast.

Nüüd valmistuti minema uude tallu Great Aytoni. Küll ei olnud pikk see tee, mis tuli väikesel karavanil ületada, kuid väikesel Jamesil oli see kindlasti esimeseks suureks seikluseks.

Vana hobusekronu vedas perekonna viletsat kraami, mõlemad poisid, James ja ta vend, sõrkisid palja jalu ja mitte just kõige peenemais kuubedes vankri järel. Aga, nagu juba öeldud, see oli suur seiklus, ja James oli vaimustusest otse kange, kui nad jõudsid Great Aytoni, toredaimasse ja suurimasse külla, mida ta iganes näinud. Võib-olla oli tähtsaim, et see teekond viis Jamesi merele lähemale. Kuigi James kasvas ehtsate maarottide keskel, oli meri teda juba kutsunud. Kindlasti olid need olnud mõned saareriigi elanikud, kes olid tulnud suurtelt vetelt ja jutustanud ookeani mitmekesisest seiklusist.

Kui James jõudis uude elukohta, oli üheks ta esimeseks tegevuseks ronida lähedase kõrge künka otsa, kust ta arvas võivat näha kaugel eemal sinist vägevat merd.

II.

Meri kutsub.

Uues kohas oli perekonna elu igas suhtes parem. Tuli ehk küll veidi enam töötada, aga see-eest ei olnud enam tarvis karta nälga, ja onni asemel elati tema meelest suurepärasest toas.

Ka siin õnnestus James'il tõmmata peremehe, mr. Skottowe'i, tähelepanu endale, ja viimaks hakkas ta hoolitsema James'i eest samuti nagu proua Walker.

„Poisil on hea pea“, ütles ta, „ja ta peab õppima; saatke ta külakooli, mina maksan!“

James'i isa oli muidugi ettepanekust vaimustatud ja sel viisil pääses James külakooli, mille õpetaja, mr. Pullen, avastas peagi, et ta oli leidnud James'is eeskujuliku õpilase, keda ei olnud põrmugi vaja taga kihutada õppimises, vaid kes õppis suure innuga, eriti matemaatikat. Mr. Skottowe, kes jälgis hoolega James'i edu, jäi temaga nii rahule, et laskis tal käia koolis neli aastat. Väike James õppis ja tuupis hoolega, aga tal jäi veel küllalt aega üle oma seltsilistega mängimiseks. Koos nendega võttis ta ette avastusretki küngastele ja väljadele uue kodu ümbruses, lõhkus linnupesi, kakles ja tegi üldse kõike, mis tema-ealised poisid harilikult teevad. Seltsilised pidasid talt lugu. Üldse ei leidunud kedagi, kes ei oleks seda teinud, kuigi tal olid oma väikesed iseäraldused. Väike James oli nimelt küllaltki

kangekaelne ja käis omaenda teid. Kui seltsimeeste ettepanek talle ei meeldinud, siis jättis ta selle lihtsalt kõrvale. Ta seletas alati, et tema teadvat kõige paremini, kuidas tuleb asi korraldada, ja ei andnud järele sugugi, ka sel korral mitte, kui teised poisid jäid kindlasti oma arvamise juurde. Ta oli haruldaselt kindel, ja oli äärmiselt raske, kui mitte täiesti võimatu saada ta loobuma mõnest ettevõttest, olgu see siis mõne arvutusülesande lahendamine või mõni eriti hädaohtlik ronimine.

Kui James sai kaheteistkümneaastaseks, arvas isa, et õppimisest jätkub. „Nüüd on poisil raamatutarkust niipalju, kui ta vajab; nüüd ta peab võtma labida, et aidata kaasa perekonna toitmisel,“ ütles isa.

Sel ajal oli Cookide perekond õige arvukas. Oli tulnud juurde mitu venda ja õde ning tuli toita hulk suid. Mõned tõendavad, et James tegi põllutööd kogu järgmise nelja aasta kestes, teised aga ütlevad, et see väide ei vasta tõele, vaid et isale sai peagi selgeks, et James ei kõlba põllumeheks, vaid peab otsima endale mingit muud ülalpidamist.

„Poisist peab saama ärimees“, olevat ta viimaks öelnud, „sest temal on arvude jaoks andi.“

Great Aytonis ei leidunud aga mingeid võimalusi kaupmehe elukutseks. Seevastu Staithes'is, väikeses kohas, Great Aytonist kaks miili eemal mererannas, asus kaupmees mr. Sanderson, keda

Cook tundis ja kes võttis Jamesi enda juurde katsele.

James'ile tundus alguses, nagu ta oleks sattunud paradiisi. Staithes asetses nimelt mere ääres. See oli väike sadam, eemal kohises meri, ja sadamasse tulid kaluripaadid ning vahetevahel ka mõni suurem laev võõraist sadamaist. Just sellisest kohast oli James unistanud. Väike kauplus, kus ta töötas, asus merele nii lähedal, et, kui torm ulgus, löid lained peaaegu uksest sisse ja õhk lõhnas imelikult soolase mere järgi. Sadam kihises kaluritest ja kaugete sadamate meremehed puhkasid siin. Siin ei tundunud midagi sisemaa vaiksest rahust, siin oli alatasa elu ja liikumist, ning igakord, kui tuli veetõus ja kui siis mõõn viis mere tagasi, tundus väikesele James'ile, nagu kutsuks teda meri järjest valjemini ja selgemini.

Kuid ometi ei olnud James'i elu siin sugugi mäng lillede keskel. Kaupmees Sanderson oli toores ja vali mees ning väga nõudlik. Peks oli päris harilik asi, ja James oli tihti siniseks ja punaseks taotud, ning keppi anti maitsta põhjusega ja ka ilma. Kuid selline oli tol ajal käitumisviis poistega ja keegi ei pannud seda eriti tähele. Sandersonil oli olnud varemgi hulk õpi-poisse, ja kõigi nendega oli ta talitanud just samal viisil; kõik olidki lõpuks ära joosnud.

Mis Jamesi töösse puutub, siis oli see oma laadilt üsna raske ja vastik. Kõigepealt pidi ta

püüdma hoida musta poe teatud määralgi puhta, ta pidi pühkima ja pesema, jooksmas Sandersoni ülesandel ühte ja teise kohta ja katsuma hoida vähegi korras poodi, mis harilikult maakauplusena sisaldas kõiki maa ja taeva vahel leiduvaid kaupu. See väike pood oli ühtlasi ka Jamesi korteriks kaheksateistkümnepäevase pika kuu kestes, ja seal pidas ta oma kehvi söömaegut, mis koosnesid aasta läbi mõnest sealihatükikesest ja kruusitüest õllest. Aga see-eest oli ta ka alati näljane. Õhtu saabudes ronis ta oma asemele, milleks oli veidi põhku ühes vana tekiga leti all. Ent ta ei olnud seal sugugi üksik. Vastupidi. Tal oli rohkem seltskonda, kui ta iganes võis soovida. Niipea kui saabus pimedus, jooksid nimelt rotid tal ümberringi, ja prussakad ning kõrvahargid pidasid tema voodis ja voodi ääres täielikku paraadi.

Muidu oli James ostjate kalurinaiste ja tüdrukute keskel õige heas kuulsuses. Kõige suurepärasemaks asjaks oli siiski merekohin, mida ta kuulis, kui väikese poe uks seisis lahti.

Päevatöö lõppenud, istus ja unistas ta rannas ja sadamas ning kuulas avasui ja kikiskõrvu jutlevaid kalureid, kes istusid salkadena kail. Piibud saatsid õhku võimsaid suitsupilvi ja mehed jutustasid oma seiklusist: tormidest, võitlusest ilma ja tuulega, vägevast merest, kalast, hiigelpüükidest ja õnnetusist, kus meri riisunud neilt aastatepikkuse vaeva vilja, eludest, mis kustusid seal väljas madalikel, ja paljust muust.

Kuid veel huvitavam oli kuulata kaugesõidumeremeeste vestlusi.

Mõelge ometi, meremeeste, kes olid näinud vööraid maid, vööraid rahvaid ja kuulnud vööraid keeli! Paljud neist võisid jutustada kohutavaist elamusist, laevahukkudest ja viimsel hetkel pääsemisist vajuvalt vrakilt. Kõik see kokku oli kummaline, ja James'i väike süda tagus kannatamatusest jätta sinnapaika pood ja kõik ning minna välja ookeanile, iseoma suurele seiklusele.

Kui tuli talv, kogunesid meremehed väikesesse kõrtsidesse, „Musta Lõvisse“, „Austrisse“ ja „Hummerisse“, või kuidas nende nimed kõik olid. Ning sinna läks ka James oma vabal ajal ja kuulab näljaselt iga uue seikluse kirjeldust. Ja kuna jääne tuul vilistas ja ulgus kõrtsi ümber, tundus Jamesile, nagu viibiks ta ülal Jäämerel, millest üks meremees parajasti jutustas. Talle näis, nagu seisaks ta seal ja saadaks oma harpuuni vaalahiiglase pihta ning võitleks oma laevaga vägevate jäämägede keskel. Ja muidugi pidas ta jahti jääkarudele kiikuvail jääpankadel, ja pehmepilgulistele hüljestele, ja jäämere kummalistele lindudele.

Teinekord vesteldi lugusid merelahinguist kuninga lipu all, ja ka kaugesõitudest vööraisse sadamaisse. Kõige sügavamad mõju avaldasid Jamesisse siiski kalurid ja nende raske töö. Kõiges selles oli palju pinevust ja hoogu. Üks öö võis teha nad rikkaks, teine öö aga võis hävitada

kõik. Kuid oli veel midagi, mis avatles Jamesi. Staithes'i läheduses leidis väike dokk, kus ehitati kaluripaate, kuid ka vaalapüügi-sõidukeid. Ja James ei tüdinud iial vahtimast, kuidas laevaehitajad löid laevakere, mis pidi varsti hakkama kündma tema igatsuse veteteid. Ja võis olla täiesti kindel, et kõige vähem mõtles James küll sellele, et saada korralikuks kaupmeheks, kes müüb saapaid, jahu, vürtsi ja sealiha.

III.

Põgenemine.

„Ma ei jää siia mitte üheks tunnikski enam, ei, seda ma ei tee,“ mõtles James iseendas, kui ta oli teeninud kaheksateist kuud Sandersoni kaupluses, kus ta pidi kogu aja puhastama poodi, küürima põrandat ja jooksuma oma valju pere-mehe käsul siia ja sinna.

Igatsus mere järele oli kasvanud järjest suuremaks. Ta läheb merele, ja sellega lõpp!

„Ma põgenen ja lähen Whitby'sse. See on suur linn ja asub samuti mere ääres nagu Staithes. Seal on suur dokk ja suuri laevu, mis sõidavad võõraile maile. Kindlasti leian ühel neist koha ja siis —“

James andus õnnelikele tuleviku-unistustele, seejärel kui ta kord oli otsustanud laskuda suu-

risse seiklusisse, ja hakkas valmistama põgene-
miskava.

Viimasel õhtul James'i olles Sandersoni juures, ronis ta nagu harilikult leti alla oma magamisasemele. Sanderson, kel ei olnud muidugi aimugi poisi kavatsusist, võttis nagu harilikult tubli „peatäie“, koperdas siis oma ruumi ja uinus magama nagu kott.

Kui palju James sel ööl magas, ei tea keegi, tõsiasia aga oli, et, kui hakkas koitma, oli ta ärkvel ja liikus poes tasakesi ringi. Ta riietus ja pani oma asjad kokku. Viimane töö ei teinud talle palju vaeva. Ta laotas oma ainsa taskurätiku laiali ja sidus sellesse särgi ning oma ainukese väärtusliku vara — noa. Siis sõi ta kiiresti natukese, hiilis poest välja ja liikus kitsaid tänavaid mööda edasi. Kõikjal magati kõige sügavamalt und. Varsti oli James väljas, Whitby'sse viival teel, kui võib niiviisi nimetada kitsast rada, mis lookles kahe nimetatud koha vahel. James ruttas. Võib-olla oli ta süda küll veidi raske, et ta jättis maha Staithes'i, kus ta esimest korda oli näinud merd, aga meeleolu paranes peagi ja rännak edenes.

Sel hommikul magas Sanderson erakordselt kaua. Aga kui kell sai kuus, ärkas ta ja kuulatas nagu harilikult, kas James koristab juba poodi. Kuid sealt ei kuuldunud kippu ega kõppu ja kaupmees riietus kiiresti; ühtlasi läks ta hirmus vihaseks.

„Kui see neetud laiskvorst on jäänud magama, küll ma teda siis õpetan —“

Viha pärast näost punane, tormas ta trepist alla, kauplusse. Uks oli kinni, samuti ka aknaluugid. Põrand oli pühkimata. Sanderson haaras kepi, mida James oli saanud maitsta nii mõnigi kord, ja otsustas anda poisile hea keretäie. Ta hiilis leti juurde, kus James harilikult magas. Pesa oli tühi... Sanderson tormas ukse juurde ja leidis, et riiv oli lahti. Poiss oli põgenenud!

„Hm“, urises Sanderson, „vaatame õige järele, mis ta on teele kaasa võtnud. Mul oli eile õhtul kassas üks uus šilling; huvitav, kas see on veel alles.“

Kassa oli tühi.

Sanderson tormas lävele, tühi kassa käes, ja hüüdis esimesele möödaminejale:

„Kas keegi on näinud James Cooki? Ta on põgenenud ja minult ühe šillingi varastanud.“

Peagi kogunes väike salgake inimesi poe juurde, ja kui kaupmees jätkas hädaldamist oma šillingi pärast, hüüdis keegi rahva seast:

„Eh, kas sa siis ei mäleta, et sa selle eile õhtul maha jõid! Oled sa ikka alles nii täis, et sul ei tule meelde?“

See seletus oleks pidanud laskma paista Jamesi hoopis teises valguses, eriti, et teda alati oli peetud ausaks poisiks. Kuid inimesed kalduvad ikka mõtlema halvasti teistest, ja seepärast ei ole ime, et jutt varastatud šillingist läks ühelt

kurjalt keelelt teisele ja sellest šillingist kõneldi veel kaua pärast seda, kui James oli Staithes'ist lahkunud.

Aga kui James sai edaspidi kangelaseks, kellest kogu maailm kõneles, siis olid kõik, kes poisiga iganes kokku puutunud, mitte üksnes need, kes temaga vahel mõne sõna juhtunud kõnelema, vaid ka need, kes teda ainult näinud, selle üle väga uhked. Iga väiksemgi sõna, mis ta öelnud, tuli nüüd meelde ja seda jutustati edasi. Tema erakordseile omadusile ei leitud mingeid piire, ja vana Sanderson sai oma piiritusaurulise pea ümber mingisuguse aupaiste seepärast, et James oli kord teeninud tema poes.

Kuid tollal imestas mõnigi, miks Sanderson ei võtnud paari meest ega läinud põgenejat taga ajama. Peapõhjuseks oli siin tõenäoliselt küll asjaolu, et põgeneja otsimine ei olnud kaugeltki kerge. Keegi ei teadnud, millises suunas James võis põgeneda, ja Staithes'i ümbrus oli tookord metsik ning kaunis ligipääsematu inimesile kui ka loomile.

IV.

Merele.

Seal nüüd seisis James kaljul ja vahtis alla Whitby'sse. Liiklev, töökas linn lebas tema jalgees. Hoolimata varasest hommikust hõljus linna kohal paks suits, ja James pidi pingutavalt vaa-

tama, et seletada mõningaid üksikasju. Seal paistis raekoda, suur turg ja rägastik maju. Mis aga poissi kõige enam huvitas, oli sadamast täiel purjel välja sõitev laev. Kuhu ta võis küll purjetada?

Ühes dokis paistis teine laev, mis parajasti laadis, ja töö käis kange hooga. Suurem osa koor-
mast oli juba laevas; näis, et purjekas läheb varsti merele. James ruttas nii kiiresti kui ta suutis, alla dokki ja pöördus mehe poole, kes juhatas laadimist. Mehele näis meeldivat poisi hoogus käitumine ja ta vastas seepärast küsimus-
tele õige sõbralikult. James haaras asjast kohe kinni ja küsis, kas ta võiks saada laeval koha, lisas aga kohe juurde, et ta ei olevat küll veel merel olnud, kuid püüab teha, mis suudab, ja usub, et tuleb tööga toime.

„Selles poisis on midagi,“ mõtles mees ja saatis Jamesi laevaomanikkude juurde, kelleks olid söekaupmehed John ja Henry Walker. John Walker, rahulik ja sõbralik mees, kuulab peaaegu isaliku kannatusega James'i lugu. Paistis, et James meeldis talle algusest peale; talle näis, et poisist võib saada tubli meremees. Mereleminek isa loata oli aga võimatu ja selle loa pidi James muretsema, mis tal ka õnnestus.

James oli palju unistanud suurepärasest meremehe-elust. Kui tore on purjetada päev päeva ja nädal nädala järel lõpmatul ookeanil! Võid olla koos meestega, noorte ja vanadega, kes

veetnud aasta aasta järel merel ning kes võivad õpetada talle meremehe-elu peenusi. Kuid ta ei mõtlegi jääda alati ruhvi ja kuulata käske. Ei, varsti tuleb päev, mil ta käsutab ise laeva.

See on meremehe-elu üks külg; aga on olemas ka teine külg, millele James arvatavasti ei mõelnud nii palju. Muidugi teadis ta väga hästi, et meremehe-elu on karm ja teda ei käidelda seal siidkinnastega. Kui senigi oli sageli lugu söögiga olnud veidi kitsas, siis oli see ometi midagi muud kui nüüd, kus tuli süüa päevast päeva laevakuivikuid, mis olid nii kõvad, et isegi tugevad poisihambad ähvardasid murduda, ja milles võis leida ussikesi ning muidki putukaid. Sellele lisaks saadi alalõpmata soolast looma- ja sealiha, mida näriti üsna pikkamisi, isegi kui oldi väga näljane. Üldse oli meremehe toit tol ajal võimata vilets. Õnneks aga omasid meremehed hundi-isu ja teraskõhud. Siiski möllas laevadel sageli hirmus skorbuut ehk krossitõbi ¹⁾, mis võttis paljudelt õnnetuult elu, kui ei jõutud õigel ajal sadamasse, et hankida värsket liha ja rohelist toitu.

Ka eluruumidega laeval ei võinud tol ajal palju kiidelda. Magada tuli rippuvais koikudes, pimedas umbses ruumis laevalae all, kus oli eriti vilets olla tormiga. Kuid viletsam polnud see ase

¹⁾ Organismi toitumushäire, mille puhul pundunud igemeist ja pärast ka mujalt verd immitseb; üldine kiire jõulangus.

siiski mitte kui poeleti all õlgedel, ja mis puutub meremehe kaaselanikesse, prussakaisse ning rottidesse, siis ei olnud need Jamesile laeval sugugi mitte tülikamad seltsilised kui Sandersoni juures.

Vandumise ja rusikahoopidega polnud tolle-aegsed laevaohvitserid sugugi kitsid, kui neil oli tegemist meeskonnaga. Kuid isegi seda ei kartnud James, sest ta oli saanud ses suhtes juba õige hea eelkooli. Küll oli Sandersonil puudunud „ühexasabaline kass“, see hirmus piits, mida tarvitati merel karistamisvahendina, kuid ka purjeka „Freelove“, millega Cook läks esmakordselt merele, puudus selline riist, sest laevaomanikud olid kveekerid ning olid seadnud sisse veidi pehmemad käitlemisviisid meremeeste jaoks. Tuleb tähendada, et väga paljudel laeval oli mäss tol ajal päris harilik nähtus, ja sellepärast pidid ohvitserid olema alati valmis astuma meeskonna vastu välja valjude abinõudega.

Kuigi James ei teadnud laevaelust midagi, õppis ta ometi algusest peale sellise agaruse ja hoolega, et laevas imestati, kui kergesti see noor maarott saab hakkama koguni raskemais olukorris. James oli haruldaselt julge ja esimese tormi võttis ta vastu viisil, nagu oleks ta merel sündinud. Tugevana ja painduvana nagu kass sai ta hakkama olukorris, kus isegi vanad vilunud meremehed löid kõhkleva. Tema esimene kapten olevat öelnud: „Küll te näete, see poiss ei püsi kaua ruhvis. Tema on loodud kapteniks.“

Aeg möödus ja Jamesist sai täismeremees. Ta näib olevat armastanud oma ametit, niihästi selle karme kui ka heledaid külgi.

„Freelove“ sõitis peamiselt Inglise idaraniku sadamate vahet ja käis sageli ka Londonis, mis oli juba siis maailma-linn. Loomulikult sai selle külastamine noorele Jamesile elamuseks. Vähehaaval läks laev ka kaugesõidule ja ületas mitu korda Põhjamere. Esimene võõras maa, kuhu James sattus, oli Norra; siin nägi ta esimest korda võõrast rahvast ja kuulis võõrast keelt.

Kui Jamesi sõiduk seisis Inglismaal kodusadamas, asus James tolle aja viisi järgi laevaomanikkude Walkerite juures, kelle pereemandaks oli proua Mary Prowd. See oli tüüpiline kveekerite kodu. James elas seal nähtavasti väga kenasti ja tema eest kanti hästi hoolt. Proua Prowdile meeldis noor meremees ja ta toetas teda igal viisil.

James veetis oma vaba aega hoolsa õppimisega ja ta leivaema andis talle väikese omaette laua, kus ta võis istuda ja lugeda, ning erilise poolehoiu tähena küünla, mille valgel ta võis pikil pimedail talveõhtuil töötada. Laevaomanikud jälgisid tema arengut suure huviga, panid eriti tähele tema suuri teadmisi navigatsiooni (laevasõiduteaduse) alal, ning ergutasid teda igal viisil.

Noor James purjetas „Freelove'iga“ mitu

aastat. Siis töötas ta kaasa uue laeva „Three Brothers“ taglastamisel ja sõitis sellega süteveol, ning hiljem sõjavägede veol — sest Inglismaa pidas parajasti sõda.

Kahekümne nelja aasta vanuses määrati Cook tüürimeheks vennad Walkerite uuele laevale „Friendship“. Saada nii noorelt tüürimeheks oli haruldane asi. Ja see nimetamine on vaid tõenduseks, kui kõrgelt laevaomanikud hindasid noore meremehe võimeid. James ise oli oma edu üle väga uhke ja rõõmustas eriti seepärast, et ta võis toetada oma suurt perekonda. Koduste seisukord oli küll just siis muutunud võrdlemisi heaks, kuid toredas mundris tüürimees, kel oli nende seisukohalt hiilgav sissetulek, oli loomulikult midagi väga suurepärasest.

James sõitis „Friendship'il“ kolm aastat; arendas järjest oma võimeid ja leidis ikka enam tunnustust. Vennaksed Walkerid tahtsid just nimetada Cooki ühe oma laeva kapteniks, kui juhtus midagi, mis hävitas kõik nende kavatsused selles suhtes.

V.

Kuninga teenistuses.

Kaubalaeva-meremehed seisid noil aegadel alati hädaohus saada sunnitud sõjalaeva teenistusse, ja Inglise seadused ei teinud ses suhtes

mingit erandit. Sel ajal, kui James teenis „Friendship'il“, puhkes sõda Inglis- ja Prantsusmaa vahel ja Inglise laevastik vajas mehi. Neid püüti kõikjalt, kust aga saadi, ja James Cookile sai selgeks, et teda võidakse igal hetkel sundida astuma sõjateenistusse lihtsa madrusena. Seepärast püüdis James Cook, nagu teisedki laevamehed, Londonis olles hoida end kõrvale kõrtsidest ja muist avalikest asutisist, kus värvati meremehi. Kuid vähehaaval jõudis ta nähtavasti teisele arvamusele ja otsustas astuda mereväkke vabatahtlikuna, milleks ta hankis endale soovitud vennakseilt Walkeritelt. Nõnda saigi ta vabatahtlikuks sõjalaeval „Eagle“, mis seisis Portsmouth'is ja mille komandöriks oli Joseph Hamer. „Eagle“ valmistus parajasti väljasõidule.

James Cook oli teeninud vaevalt mõne päeva sõjalaeval, kui ohvitserid avastasid, et see ei ole harilik vabatahtlik, kellega neil on nüüd tegemist. Ta osutus erakordselt tubliks navigaatoriks ja osavaks ning asjatundlikuks ka muil aladel. Ainsad, mida ta ei tundnud, olid kahurid, sest et ta ju seni ainult kaubalaevadel oli teeninud. Kuid selleski asjas tegi ta kiireid edusamme ja tõusis lühikese ajaga kapteni järgmiseks meheks.

Kapten Hamer sai käsu valmistada laev kaugesõiduks ja astuda vaenlasega võitlusse. Vahepeal selgus aga, et laeval ei olnud täit meeskonda, ja seepärast saadeti „Eagle“ vahiteenis-

tusse Scilly saarte ja Cap Clear'i vahele. Laev sattus aga raske tormi kätte, milles ta nii palju vigu sai, et pidi minema Plymouth'i parandusele. Näib, et mereväe kõrgemad juhid ei olnud kapten Hameriga küllalt rahul. Tema asemele määrati komandöriks Hugh Palliser, kes oli hiljuti Ameerika-sõidult tagasi tulnud. „Eagle“ läks uuesti merele käsuga pidada jahti vaenlase laevadele.

Mõni päev hiljem juhatas noor Cook ise põnevat jahti Prantsuse laevale, mille „Eagle“ oleks tingimata saavutanud, kui tal poleks juhtunud äpardus, mis vigastas grootmasti, nii et osa taglasest läks rikki. Kuigi viibimata asuti vigastuse parandamisele, õnnestus prantslasel ometi pääseda väljapoole laskeulatust. Cook oli väga pettunud. Samal õhtul ilmus veel üks teine Inglise sõjalaev, „Monmouth“, ja nüüd hakkasid nad mõlemad prantslast taga ajama. Seejuures „Monmouth'ile“ sai au osaks vallutada vaenlase laev. Hiljem õnnestus „Eagle'ilgi“ saavutada mõningaid võite ja ta tuli pikkamisi Plymouth'i tagasi, kuhu ta jäi neljaks kuuks. Siin haigestus Cook, viibis aga nähtavasti ainult lühikest aega haiglas.

Cook oli sel ajal tugev, hästikasvanud, painduv noormees, üle kuue jala pikk, teravate ja otsustavate näojoontega. Meeskond pidas temast suuresti lugu. Ta oli küll väga vali ja nõudlik, aga haruldaselt õiglane. Tema ees tunti aukartust, kuid ühtlasi usaldati teda täielikult ja ei kõheldud hetkegi, kui oli tarvis täita tema käsku.

Viimaks sai „Eagle“ käsu osa võtta ekspeditsioonist üle Atlandi Louisburgi, mis asus Cape Bretoni saarel, Kanada ranna läheduses. See saar oli Prantsuse vägede käes ja need raskendasid kaunis tunduvalt inglaste laevasõitu neis vetes. Inglastel oli siis tarvis vallutada Louisburg. Innuga asus Cook selle ülesande täitmisele. Juba üksinda võimalus sõita üle Atlandi oli talle elamuseks, ja peale selle meelitas muidugi ka Ameerika. Näib, nagu oleks sündinud Atlandi ületamine eriliste takistusteta prantslaste poolt, ja vähehaaval läheneti Louisburgile, mille tugeva kaitse olid prantslased teostanud. Kuid inglastel õnnestus ometi vallutada Louisburg ja ühes sellega ka Cape Bretoni saar. Neis võitluses langes inglaste kätte neli Prantsuse fregatti, viis sõjalaeva aga hävitati.

Pärast seda ekspeditsiooni tuli Cook Inglismaale tagasi ja sai nähtavasti ülemuse poolt nii hea hinnangu, et, kui tekkis uus sõda 1759. aastal, ta määrati sõjalaeva „Grampus“ komandöriks. Kuid siingi ei püsinud ta kaua, sest tema tõus Inglise mereväe teenistuses oli otse haruldane, ja varsti purjetas ta „Mercury“ komandörina jälle Kanadasse, kus ta ühines laevastikuga, millel oli ülesandeks vallutada Prantsusmaa päralt olev tugevasti kindlustatud Quebec'i linn. Üks Cooki suuremaid ülesandeid seejuures oli St. Lawrence'i jõe uurimine. Ta pidi siin otse prantsuse kahurite nina all salaja mõõtma sõiduvee sügavust.

Ühel õhtul, kui päike oli loojunud, käskis noor kapten paadi merre lasta ja hiilis üksnes mõne madruse saatel jõge mööda ülespoole. Oli võetud tarvitusele kõik ettevaatusabinõud: aeru tullide ümber oli mässitud riideid, aerutati nii vaikselt kui võimalik, kõneldi ainult sosinal. Cook töötas kogu öö loodimise ja kaardi märkimise kallal, viibides vaid mõne sammu kaugusel vaenlasest, kes ei märganud temast midagi, ja pöördus alles siis laevale tagasi, kui hakkas juba koitma. Nii jätkas ta tööd ühe öö teise järel, ilma et prantslased sellest midagi oleksid teadnud, ja valmistas sel viisil jõe kaardi, millel oli hiljem Inglise laevastiku operatsioonidele väga suur väärtus.

Lõpuks said prantslased siiski kuidagiviisi aimu, et jõel on midagi teoksil, ja kutsusid seejärel oma sõbrad indiaanlased, et nende abil otsida üles vaenlane, kes nähtavasti plaanitseb ööpimeduses nende vastu midagi kurja. Kord koidiku aegu, kui Cook kavatses parajasti pöörduda tagasi oma laevale, tormas salk indiaanlasi oma kergetesse kanuudesse ja sõudis hulljulge inglase paadi poole. Indiaanlased liikusid poolpimeduses nii tasa, et Cook märkas neid alles siis, kui nad olid juba õige ligidal. Cook mõistis kohe, et siin, arvestades vaenlase suurt ülekaalu, on ainsaks pääsuks põgenemine. Algas võiduaerutamine, millist nähakse harva. Ja inglasil õnnestus suuri vaevu pääseda randa. Kõige

ligem indiaani kanuu oli juba nii lähedal, et üks indiaanlane valmistus sel hetkel hüppama inglaste paati, kui Cook kargas maale. Rannas oli inglise valvepost ning indiaanlased ei julgenud jätkata jahti.

Cooki mõõtmistöö St. Lawrence'i jõel avastati prantslaste poolt alles siis, kui olid saavutatud juba kõik andmed, mida vajas Inglise admiral oma operatsioonideks. Admiral jäi Cooki töö tulemustega väga rahule ja noor kapten sai viibimata uue ülesande. Ta pidi nüüd üldse uurima sõiduvesi Kanada ranniku läheduses. Cook teostas selle töö oma hariliku energia ja täpsusega. Kaardid, mis valmistati Cooki mõõtmiste alusel, olid nähtavasti väga suure väärtusega Inglise laevastikule tema tegevuses. Ei ole seepärast ime, kui Cook peagi nimetati admiralilaeva „Northumberland'i“ kapteniks. Enne seda olid inglased vallutanud Quebec'i, millisest tegevusest Cook ei saanud osa võtta, mispärast ta oli väga pettunud.

Talvekuil seisis Inglise laevastik Halifax'is. Cook aga ei püsinud sel ajal sugugi tegevuseta, vaid õppis hoolsamini kui kunagi varem, eriti matemaatikat ja astronoomiat.

Isikud, kes tol ajal puutusid kokku Cookiga, annavad tema kohta väga hea otsuse. Muidugi ei puudunud tal oma vead. Nii oli ta peale muu äärmiselt ägeda loomuga, kuid oskas end üldiselt taltsutada ega ägestunud ilma tõsise põhjusega.

Ta oli haruldaselt töökas, alati täis energiat ja vihkas laiskust ning lodevust. Kui meeskond juhtus osutama loidust või laiskust ning püüdis hoiduda kõrvale oma kohustusist, siis muutus Cook tulivihaseks ja mehed said peagi selgesti teada, kellega neil on tegemist. Kuid teiselt poolt oli ta tuntud erakordse hoolitsemise poolest oma meeskonna eest, ja öeldi täie õigusega, et ta on igale mehele laevas nagu isaks.

VI.

Uusi edusamme.

1762. aasta algul sai „Northumberland“ käsu purjetada Newfoundlandi, mis oli alles prantslaste käes. Cookile olid antud uued meremõõtmise ülesanded, mis ta täitis oma harilikul eeskujulikul viisil, ja öeldi täie õigusega, et see oli tema teene, et inglastel õnnestus kergesti vallutada Newfoundland. Pärast Newfoundlandi vallutamist tuli Cook Inglismaale tagasi ja nüüd oli tal nimi, mida tundsid kõik Inglise mereväes ja mille kõla ulatus kaugemalegi. Ta oli nüüd kolmkümmend neli aastat vana, tal oli elus väärikas seisukoht ja ta mõtles mõni aeg elada rahu ning puhata. Peagi tutvus Cook ühe Essex'i tüdrukuga, Elizabeth Batts'iga, kellega ta varsti abiellus ning Londoni East End'i elama asus. Aga Cook ei saanud kuigi kaua nautida puhkust, vaid

juba mõne kuu pärast saadeti ta uuesti merele, seekord jälle Newfoundlandi. Ta pidi toimetama nüüd uusi mõõtmisi mõnede saarte läheduses, mis pidid jääma Prantsusmaale. Oli nimelt sõlmitud rahu ja inglased tahtsid tutvuda sõiduvetega tähendatud saarte ümber enne, kui need läksid prantslaste valdusse. Töö pidi toimuma väga kiiresti; seepärast lahkus Cook suurelt laevalt, mis oli viinud ta üle Atlandi, ning läks ühele vähemale laevale, mis oli sellise töö jaoks kohasem.

Kolm esimest päeva möödus õnnelikult, siis aga juhtus Cookil raske õnnetus. Teadmata põhjusel plahvatas püssirohusarv tema käes, kusjuures Cooki üks käsi sai raskesti vigastada ja kaotas pöidla. Cook kannatas pööraseid valusid. Alguses ei saanud teda keegi aidata. Isegi suurel Inglise sõjalaeval ei olnud arsti ja alles lähemas sadamas leidis õnneks ühel Prantsuse laeval arst. Operatsioon oli väga raske ja tehti ilma narkoosita ning muude nüüdisaja peenusteta, nii et Cookil tuli kannatada metsikuid valusid. Ometi ei lasknud ta oma meeleolu põrmugi langeda ja oli ainult väga rahutu ning vihane, et ta ei saanud täita oma tähtsat ülesannet.

Cooki haiguse ajal tekkis laeva meeskonnaga rohkesti sekeldusi. Ühel päeval olid mehed joonud end kõvasti purju ja hakanud vastu ohvitseridele. Seisukord oli tõsine, kuid Cook sai siingi hakkama. Kolm kõige suuremat mürgeldajat

pandi raudu, ülesässitaja avastati ja aeti läbi lipu. Haige Cooki kindel ja otsustav ülesastumine avaldas meeskonnasse sügavat mõju ja rahu oli varsti jälle jalule seatud.

Vähehaaval paranes Cooki tervis ja ta sai uue ülesande. Seekord pidi ta mõõtma ja kaardile märkima mitu jõge Kanada mandril. Tähen- datud otstarbeks varustas Cook väikese paadi ja sõitis siis ülesande teostamisele. Siingi ei pää- senud ta seikluseta. Paat purunes kord kalju vastu ja Cook ühes oma meestega kukkus vette. Ei puudunud palju, et nad oleksid uppunud; ainult suure vaevaga õnnestus neil pääseda maale. Varsti pärast seda õnnetust kutsuti Cook Inglismaale tagasi; kojusõidul toimetas ta veel mõõtmisi Newfoundlandi suuril madalmikel. Neidki mõõtmisi peetakse tähendatud madalmik- kude tundmaõppimise seisukohalt tähtsaks.

Inglismaale tagasi jõudnud, leidis Cook, et ta oli saanud järeltulija. Nüüd veetis ta kodus mõned kuud, töötades samal ajal peamiselt mere- kaartide alal Inglise admiraliteedi jaoks. Vahe- peal seati tema laev „Grenville“ uue kaugesõidu jaoks korda, Cook nimetati mereinseneriks ja teekond läks nüüd jälle Newfoundlandi ja Labra- dori uute mõõtmiste toimetamiseks. Tähendatud tööd kestsid tervelt kolm aastat, igal sügisel pöördus aga Cook mõneks kuuks Inglismaale tagasi. Need Kanada, Newfoundlandi ja Labra- dori retked ei möödunud ilma seikluste ja vahel

üsna tõsistegi raskusteta, millest aga Cook sai alati üle. Tuleb märkida, et Cooki töö neis piirkonnis aitas palju kaasa Uus-Maailma põhjapoolse osa tundmaõppimiseks, eriti meresõidu huvides.

5. augustil 1766 oli päikesevarjutus, ja Cook oli arvutanud, et seda võib kõige paremini näha Newfoundlandil. Päikesevarjutuse ajal oligi Cook kohal ja tegi seal nii huvitavaid vaatlusi, et need äratasid teadlaste suurt tähelepanu. Pärast seda, kui Cook oli avaldanud oma vaatlused, peeti teda üheks maailma juhtivaks matemaatikuks ja astronoomiks, ja ta täht tõusis järjest kõrgemale.

Cookil oli nüüd hea sissetulek ja ta oli loonud endale ilusa kodu. Ka ta vanemate perekond elas nüüd hästi ning ta isa ei vajanud temalt enam abi. On arusaadav, et Cookil ei puudunud nüüd ka sõbrad, ja eeskätt ruttasid külastama kuulsat mereohvitseri need, kes teda olid tundnud Sandersoni poepoisina.

VII.

Suur tundmatu.

Kui James Cook vaatles maailmakaarti, siis pidi ta tulema otsusele, et maailmas leidub veel palju näha, õppida ja avastada. Vaikse ookeani oli küll avastanud hispaanlane Balboa juba kahe-

saja aasta eest, ja portugallane Magalhães¹⁾ oli, parema tee leidmiseks Vaiksesse ookeani, läbis-
tanud väina, mis kannab tema nime. Neid mõle-
maid avastajaid oli aga tabanud kuri saatus ja
nad olid hukkunud oma retkil.

Liati sai Magalhães'i väin meremeeste hul-
gas halva kuulsuse ja Cook'il oli hästi teada, et
meremehed sageli keeldusid minemast kaasa
Vaikse ookeani retkile, sest see oli nende silmis
sama hea kui minna surma.

Muu seas näisid Cooki väga huvitavat hull-
julge hispaanlase Ponce de León'i sõidud Ka-
raiibi merel kaks aastat pärast seda, Kui Balboa
oli näinud Vaikset ookeani. Ponce de León sat-
tus oma sõitudel Panama maakitsusele, ja ta me-
hed tassisid väikesed vened üle kitsuse Vaiksele
ookeanile. Ühel venel purjetas Ponce de León
mööda Põhja-Ameerika läänerannikut tüki maad
edasi, ja tema oli vist küll esimene valge mees, kes
purjetas Vaikse ookeani vetes. Hiljem tuli siia
teisigi hispaanlasi, siis hollandlasi ja viimaks ing-
lasi. Laev laeva järele saadeti välja ja nad tulid
tagasi kallite koormatega ning tõid teateid mui-
nasjutulistest varadest.

1774. a. oli Põhja-Ameerika läänerand maa-
ilmakaardil märgitud ainult kuni Kaliforniani,
mida peeti saareks. Jaapani ja Hiina rannad olid

¹⁾ Vt. A. Pigafetta: *Esimene teekond ümber maailma*.
Elav Teadus nr. 3.

vaid tähistatud. Peale selle seisid kaardil veel Filipiinid ja mõned teised Lõunamere saared; Uus-Meremaast aga oli märgitud vaid üks nurk.

Oletati küll, et seal peaks leiduma ka manner, aga kus ta oli, seda ei teadnud keegi. On kaunis loomulik, et Cook haarati kaasa sellest laialdasest huvist suure tundmatu vastu, ja ta ei igatsenud midagi nii väga, kui pääseda Vaikse ookeani avastajate ridadesse. Võib-olla paelus teda kõige enam vahva Francis Drake'i palve, mille see oli avaldanud, kui ta oli Panamast näinud vägevat Vaikset ookeani: „Kõigevägevam Jumal, anna mulle nii palju elupäevi, et ma saaksin kord Inglise laeval sõita neis vetes.“

Teatavasti täitus Drake'i soov ja tal õnnestus tungida piki Põhja-Ameerika läänerannikut kuni 78. laiuskraadini, otsides teed Atlandile, mis muidugi äpardus.

Umbes Cooki tagasituleku ajal Newfoundlandist oli Inglise kapten Wallis purjetanud läbi Magalhães'i väina ja saabunud Vaiksesse ookeani. Reis läbi selle hädaohtliku väina oli kestnud tervelt sada kakskümmend päeva. Kuid kapten Wallis ei olnud selle pika teekonna kestes jäänud tegevuseta, vaid oli võimalust mööda toimetanud sügavusemõõtmisi, uurinud rahvaid, kes asusid väina ääres, ja teinud mitmekesiseid muid tähelepanekuid, mis võisid olla kasulikud teistele meremeestele. Hiljem avastas Wallis Seltsi saared, Tahiti jmm. Peale selle olid veel mõned

inglased avastanud uusi saari Vaikses ookeanis, ja seisab väljaspool kahtlust, et Cook tutvunes kõigi nende reisukirjeldustega üsna põhjalikult. Lai teadmatuse väli Vaikses ookeanis ootas veel meest, kes suudaks osaltki avada maailmal silmi selle kohta, mis peitub koduste maade rajade taga. See silmaringi laienemine edaspidi omakorda avardas inimkonna vaimset vaatevälja, maailma ja elu paremat mõistmist. Iga uus tähtsam avastus oli tol ajal ilmutus, mille põnevusest tänapäeva inimesel raske aru saada. Avastaja aga tõusis oma rahva kangelaseks ja ka kogu haritud maailma kangelaseks.

Kuigi James Cook väga armastas oma perekonda, ei suutnud ta siiski seista vastu mere avatlevale kütsele. Saanud olla kodus vaid mõne kuu, hakkas ta juba mõtlema uutele retkedele. Tol ajal kõneldi teadlaste keskel palju huvitavast nähtusest, mille aeg sai täis 1796. aastal. Nimelt pidi siis Veenus mööduma Päikesest, ja see asjaolu pidi andma võimaluse paremaks tutvumiseks niihästi Veenuse endaga kui ka Maakera distantliga ehk vahemaaga Päikesest. Ühtlasi oli teada, et seda loodusnähtust võis kõige paremini vaadelda Vaikse ookeani lõunapoolses osas. „The Royal Society of London“, tolle aja tuntumaid teaduse keskusi, pöördus kuninga poole palvega anda laev teadlaste viimiseks mõnele Vaikse ookeani saarele Veenuse vaatlemiseks. Kuningas nõustus palvega. Siis aga tekkis raske

küsimus: kes on kõige kohasem mees Lõunamere ekspeditsiooni juhtima?

VIII.

Lõunamerele.

Ühel päeval James Cook viibis parajasti oma perekonna keskel, kui talle tuli lühike käsk võtta Lõunamere ekspeditsiooni juhtimine enda peale. Võidakse olla veendunud, et Cook suhtus sesse käsusse vaimustusega. Ta pidi viima hulga maailma tuntumaid teadusemehi uurimisretkele, mille ümber oli koondunud kaunis suurel määral kogu maailma tähelepanu. Teekond läks tundmatuile vetele, vastu tundmata saatusele, ja see just oli, mis vastas James Cook'i vaimule.

Retke ettevalmistuseks jäeti Cook'ile kaunis suur vabadus: ta võis oma tahtmise järgi valida välja laeva ja varustada selle. Oma tuntud suure energiaga asus ta tööle. On huvitav ära märkida, et laev „Earl Pembroke“, mille ta valis Lõunamere ekspeditsiooni tarvis ja millele pandi nüüd nimeks „Endeavour“, oli ehitatud tema vanas Whitby's.

Laeva varustamine ja kordaseadmine toimus põhjaliku hoolega. Kõigepealt, võttes arvesse tundmatut teekonda, relvastati laev tugevasti. Meeskond koosnes neljakümne ühest Cook'i poolt eriliselt välja valitud meremehest, kaheistkümnest alamväelasest ja üheksast stjuuar-

dist-laevakelnerist. Kõik ohvitserid, arstid ja laevapusepad kaasa arvatud, koosnes „Endeavour'i“ meeskond kaheksakümne neljast mehest. Peale selle oli laeval veel hulk tuntud teadlasi, kunstnikke ja muid, nagu astronoom Charles Green, loodusteadlased Joseph Banks ja dr. Solander, kunstnik Sydney Parkinson jt.

Pärast seda, kui oli ühisel jõul tehtud mitu nädalat hoolega ettevalmistusi, hiivas „Endeavour“ ühel päeval ankru ja sõitis Thames'i jõge mööda alla. Kakskümmend kuus aastat tagasi peaaegu samal päeval oli James Cook esimest korda astunud laevalaele Whitby's, et asuda oma unistuste teostamisele. 26. aug. 1768 lahkuti Plymouth'ist.

Kurss võeti lõunasse. Peagi jäid seljataha Prantsuse ja Hispaania rannikud ning suunduti Aafrika poole. Sõit ei olnud aga sugugi lõbureis, sest satuti tugeva tormi kätte ja laev pidi kõvasti võitlema. „Üks päästepaat läks üle parda, laev hakkas lekkima ja“ — kirjutab Cook laevapäevikusse — „kolm või neil tosinat meie kanu uppus, ning see oli kõige halvem asi“.

Madeira saarel Funchal'i sadamas jäädi ankrusse. Seal juhtus kurb õnnetus. Mingi hoole tuse tõttu oli ankur lastud merre korratult, mis pärast ta tõsteti järgmisel päeval üles ja heideti uuesti merre. Seejuures jäi tüürimees kogemata ankruketi külge kinni, kisti üle parda ja kadus silmapilkselt sügavusse.

Meeskonnasse avaldas õnnetus väga halba mõju. Usuti kindlasti, et siin on tegemist vaid karistusega sellepärast, et asuti teele reedesel päeval, ja ei kaheldud, et esimesele õnnetusele järgneb veel teisigi. Aga kuigi Cook oli läbi ja läbi meremees, oli ta ometi täiesti vaba ebausust ja reede oli temale täpsalt samasugune päev nagu teisedki. Küll jutustatakse aga, et tüürimehe surm talle väga südamesse läks.

Funchal'i jäi Cooki ekspeditsioon viieks päevaks, varustudes moonaga, peamiselt värsket liha, kanade, puuvilja, sibulate, viina, vee ja muu sarnasega. Väärrib tähelepanu, kui suurt rõhku pani Cook värsketele toidule ja rohelistele. Nähtavasti taipas ta, mis on kõige paremaks vahendiks skorbuudi vastu.

Cook oli otsustanud õpetada meeskonda kandma hoolt oma tervise eest vastava toidu abil. Kuid meremehed olid kangekaelsed. Nad olid harjunud sööma soolast toitu ja muud sellist, ning osa meeskonnast lihtsalt keeldus tarvitamast värsket sööki. Aga Cook ei jäänud kunagi hätta ja tegi neile, kes ei olnud nõus tema toidukorraldusega, väga ruttu selgeks, kui kasulik on värsket toitu — nimelt sel viisil, et laskis anda neile kaks-kümmend neli hoopit. Muidugi oli säärane õpetusviis veidi vali, aga peagi hakkasid ka meremehed ise mõistma, et nende komandöriil on selles suhtes õigus.

Neli päeva pärast Funchal'ist lahkumist

mööduti Tenerife'st ja neis vetes nägi Cook oma suureks imestuseks esimest korda lendavaid kalu.

Üks neist laskus „Endeavour'i“ pardale ja sealt koguni alla kajutisse. See oli aga ainult üks neist paljudest imedest, mida retkkond sai näha. Üks järgmistest, mida Cook varsti nägi ka esimest korda, oli merehiilgus — kummaline vee-
läige, mis ilmub lõunamere vetes.

Iga päev tõi uusi elamusi. Lasti maha tundmatuid linde, tõmmati mere sügavusest välja tundmatuid kalu; ühel päeval saadi kätte isegi haikala, kes anti koka hoolde. Rootsi loodusteadlane Solander, kuulsa Linné õpilasi, leidis haiprae olevat suurepärase, meeskond aga keeldus kindlasti maitsmast „merekadakaadi“ liha.

Ilm oli säravalt ilus ja muutus järjest soojemaks, ning taevas oli peaaegu pilvitu. Soodsa kirdepassaadiga läks sõit kiiresti ekvaatori poole. Ekvatoriaalse tuulevaike-vöö läbistamine nõudis kaunis palju aega, ja mehed kannatasid palavuse all õige raskesti.

IX.

Uusi seiklusi.

Järgmine sadam, kuhu Cook sisse sõitis, oli Rio de Janeiro. Vajati värsket toitu ja vett ning veidi ka puhkust pärast väsitavat reisi. Cook lootis, et ta võetakse Brasiilia pealinnas niisama sõbralikult vastu nagu Madeiras, kuid ta eksis.

Asekuningas suhtus Cookisse algusest peale umbusklikult ja arvas, et Inglise laeva külastamisel on mingi tagamõte. Veenuse-uurimise asja ei usutud üldse mitte, peeti seda lihtsalt ettekäändeks. Cooki ekspeditsiooni vastuvõtt Brasiilia pealinnas oli seepärast üsna halb: tehti, mis suudeti, et inglaste meeoleolu rikkuda. Nii ei lubatud ühtki meest maale peale Cooki enda, ja tema kannul kõndis vahetpidamata üks Brasiilia ohvitser, kes valvas igat ta sammu. Aga Cook ei lasknud end sellise halva käitumise läbi sugugi segada, sest peasjaks oli tal siin täiendada oma toidutagavarasid värskete ainetega, mis tal hoolimata kõigist raskusist vähehaaval õnnestuski.

5. detsembril oli ta jälle valmis sõitma merele, kuid isegi viimasel silmapilgul tuli veel sekeldus. Kui „Endeavour“ oli möödumas ühest sadamafordist, avati temale äkki tuli, ja kui Cook saatis ohvitseri maale küsima, mis see peab tähendama, siis vastati, et asekuningalt ei olevat tulnud käsku „Endeavour’i“ läbilaskmiseks.

Cookil kulus tervelt kaks päeva asja selgitamiseks. Asekuningas seletas, tema olevat küll kirjutanud valmis laeva läbipääsuloa, aga olevat unustanud selle forti saatmast. Viimaks aeti asi ometi joonde ja Cook purjetas minema ebasõbralikust Brasiiliast.

Sõit läks järjest lõuna poole ja ilm muutus alatasa külmemaks. Jõulud lähenesid. Neid oodati laeval põnevusega. Näib, et jõulusid

pühitseti laeval päris põhjalikult. Igatahes kirjutab üks laevalolijaist, et ei tea mis oleks saanud, kui pärast jõulu vastuvõtupidutsemist oleks tõusnud torm. On siiski kahtlane, kas seisukord meeskonna töövõimega oli tõepoolest nii halb, kui arvestada Cooki valju korranõudmist ja tema energiat.

11. jaanuaril 1769. aastal tuli nähtavale Tulemaa — Tierra del Fuego — rand. Ilm oli lõikavalt külm ja maa näis olevat veel tühjem ning kehvem, kui Cook seda kujutlenud. Cook teadis, milliste raskustega oli tulnud kapten Wallisel võidelda Magalhães'i väina läbistamisel, ja see pärast arvas ta kindlamaks purjetada väina kaudu, mille oli avastanud hollandlane Le Maire, Tulemaa ja Staten Island'i vahel.

Jaanuaris möllasid siin võimsad tormid ja „Endeavour'il“ tuli võidelda mäekõrguste lainetega peaaegu tundmatus sõiduvees, mis oli täis veealuseid kaljusid ja rahne. Aga Cook ei kaotanud julgust, ja tal õnnestus ergutada ka oma mehed peaaegu uskumatuile pingutusile. Möödus kolm ja pool päeva, enne kui saadi jälle veidi hinge tõmmata. Kõigest hoolimata tehti laeval siiski väga tähelepanuväärseid vaatlusi, mis olid kahtlemata esimesed sellised nii kaugel lõunas.

Loodusteadlased Banks ja Solander tundsid maa vastu suurt huvi, ja neil õnnestus veenda Cooki veidi peatuma Staten Islandis, kus nad

kogusid hulga Euroopale tundmatuid taimi ja juuri.

Pärast maabumist Staten Islandis, mis teostati suurte raskustega, mindi üle Tulemaale, kus leiti Bay of Sussex'is kaunis rahuldav sadamakoht. Seal mindi jälle maale, et muretseda värsket vett ja toitu. Siin kohtas Cook esimest korda maa päriselanikke, tumedaihulisi tulemaalasi, kes nähtavasti võtsid inglasi vastu kaunis sõbralikult, eriti pärast seda, kui Cook neile oli kinkinud ilusaid klaaspärleid ja kirjused paelu.

Cooki huvitasid need loomanahkadesse rietatud ja värvitud ihuga tumedanahalised metslased õige tugevasti. Kuigi nad kõnelesid täiesti arusaamatut keelt, näib Cook siiski olevat neid kuidagi mõistnud.

Kõik tulemaalased olid varustatud väga hästi valmistatud vibude ja nooltega, mida nad ise kõrgesti hindasid ning millega nad imeväärse osavusega kaunis kauge maa tagant surmasid hülgeid ja pingviine ehk tiibadeta rasvahanesid.

Cooki ja ta mehi üllatas, kuidas see rahvas võis elatuda sellisel kehval ja karmil maal, kus isegi puud kasvasid väikesina ja kiduraina. Nad elasid puuokstest onnides, mis olid kaetud rohu ja puulehtedega. Ometi tundsid nad tuld, ja see nähtavasti võimaldaski neil pidada vastu õudseis tuulis ja jäisis tormides.

„Endeavour'i“ seisujal Bay of Sussex'is, läks kuus meest maale, et tutvuda sellega, nii-

palju kui oli võimalik lühikese aja kestes. Nad tungisid suure vaevaga edasi läbi tiheda võsastiku, mis kattis maad. Järsku muutus talveilm veel karmimaks, külm suurenes ja lumetormid ulgusid. Peaasi oli hoida end erksana, sest kes uinus, see jäi kangeks külmununa lumme. Kord juhtus, et üks „Endeavour'i“ madrus ja Banksi kaks musta teenrit jäid maha muust seltskonnast. Signaalidest ja hüüdeist hoolimata ei õnnestunud pääseda ühendusse nendega. Pimenes, ja mehed otsustasid teha tuld ning valvata öö läbi. Nad olid hirmus näljased, sest et oli võetud kaasa liiga vähe toitu, ja tõmbusid nüüd tule ümber kerra. Möödus tund tunni järel, kui äkki kostis eemalt pauk. Madrus, kes ei olnud uinunud nagu teised, hüppas üles ja hüüdis appi, ning ta päästeti, aga ta mustad seltsimehed olid surnuks külmunud. Väsinuna ja näljasena liikus väike seltskond edasi ranna suunas. Lõpuks õnnestus neil lasta maha raisakull, ja vastik lind valmistati toiduks, millest igaüks sai küll vaid veidikese, kuid mis siiski natuke kosutas mehi. Vähehaaval raugenes ka torm, ja väsinuina ning näljaseina jõudsid nad viimaks randa.

Cook kuulas huviga maal käinud seltskonna jutustust ja ütles, et mustad teenrid olevat olnud ise süüdi oma surmas, sest nad olevat joonud liiga palju alkoholilisi jooke, mis neil oli kaasas. Banks sai käsu tulevikus musti mehi maale mitte kaasa võtta. Hoolimata suurist raskusist, millega

loodusteadlased pidid maal võitlema, olid nad ometi saanud korjata oma jagu haruldasi ja tundmatuid taimi.

Eriti uhked olid nad mõningate selleri- ja kressiliikide üle. Huvitav on siinjuures märkida, et Cook kohe hindas just nende viimaste väärtust ning seletas, et neist saab head lisa laeva toidumoonale.

27. jaanuari udus jättis „Endeavour“ Kap Hoorni enda taha ja tüüris Vaiksesse ookeani. Cook andis käsu pidada kurssi lõunasse ja ootas suure põnevusega, mida ta võiks siin leida. Enda arvates sai ta rikkaliku tasu seeläbi, et ta ei leidnud siin midagi. Valitses nimelt üldine arvamine, et mitte kaugel siit asus maa, Cook aga mõtles vastupidist. Seejärel kui „Endeavour“ oli mõnda aega sõitnud lõunasse, pöördus ta otse põhja, ja siis möödus nädal nädala järel vaikselt ühetoonilisuses.

Ühel päeval laskis Banks maha albatrossi, — see oli suureks sündmuseks. Kokk valmistas sellest toidu ja kõik, kes sõid, kinnitasid, et ta maitsvat paremini kui värske sealih.

Mõni aeg hiljem võidi panna kapteni lauale uus iseäralik maiustoit, nimelt suur tindikala, kes oli tulnud laeva lähedusse ja oli kinni püütud. Banks kirjutab oma päevikus: „Võin öelda, et supp, mille kokk valmistas sellest kalast, oli parim, mis ma iganes olen sünnud.“

Sellised seletused võivad tunduda meile veidi

naeruväärseina, kuid tuleb pidada silmas, mis tähendab meremehile, kes peavad elama nädalate kaupa ühekülgsest toidust, saada äkki värsket toitu, ükskõik mis laadi see ka oleks. Selliseis tingimuses võib isegi tindikala maitseda maiuspalana.

Umbes kaks kuud pärast Kap Hoornist lahkumist juhtus laeval kurb lugu. Keegi madrus oli varastanud oma seltsimehelt hülge. Asi tuli avalikuks ja sellest ähvardati teatada komandörile. Mees võttis asja nii südamesse, et viskus merre ja uppus.

Aprilli algul nähti maad, mis näis koosnevat madalaist, ilusat laguuni ümbritsevaist rahnudest. Oli jõutud ühe juurde neist korallsaarist, mis on tekkinud väikeste korall-loomakeste väga pika-aegse töö tulemusena.

Cook ei arvanud olevat mõtet jääda siia ankrusse ega minna maale. Meeskonnal oli aga suur tahtmine saada näha kookospalme ja teisi troopikakasve ja muidugi ka veel enam neid pruuni-nahalisi ja mustajuukselisi metslasi, kes aerutasid oma kanuudes laeva poole.

Metslasil ei näinud aga olevat suuremat isu lasta Cooki mehi maale, seepärast otsustati sõita edasi.

„Endeavour“ möödus terveist reast saarist, mis oli avastanud juba varem prantsuse meremees Bougainville.

12. aprill oli suureks päevaks „Endeavour’ile“

ja ta meeskonnale. Sel päeval jõuti ühele saarele Seltsi saarestikus, mida kapten Wallis oli kirjeldanud just enne Cooki ekspeditsiooni algust. Wallis oli nimetanud selle paradiisliku saare King Georges Island'iks, Cook määrib seda aga Otaheite'ks ja nüüd on ta tuntud Tahiti nime all. Wallise kirjeldusist paistis, et see saar oli nimelt kõige kohasem Veenusevaatluste toimetamiseks. Järgmisel päeval heitis „Endeavour“ ankru merre ja see oli siis kõigile tõsiseks rõõmupäevaks. Seljataga seisis kaheksa kuud vaevarikast ja väsitavat mereteekonda, ees aga lebas paradiislik rand ja oli väljavaateid tunda pikemat aega kindlat maad jalge all.

Niipea kui „Endeavour“ lähenes rannale, tulid pärismaalased oma kanuudega nende juurde, ning inglased olid harva saanud nii armastusväärse vastuvõtu osaliseks kui sel saarel. „Endeavour'i“ mehed imetlesid seda kaunist, toredat ja õnnelikku rahvast, keda nad siin tundma õppisid.

Pärismaalased näitasid igasuguste märkide abil oma sõbralikku meelelaadi. Neil olid kaasas terved hulgad puuvilja ja muud, millega nad tahtsid kaubelda. Seal oli kookospähkleid ja leivapuuvilja, mida Cook ei olnud iialgi varem näinud, toorest ja keedetud kala ja muu seas ka üks pörsas. Üldiseks imestuseks ei tahtnud Cook pörsast vastu võtta, sest tema arvates nõudsid pärismaalased selle eest liiga palju vastutasu. Nad soovisid nimelt pörsa eest saada kirve.

„Meil ei ole nii palju kirveid pardal“, ütles Cook, „et ma võiksin iga põrsa eest anda ühe kirve.“

Meeleldi võttis Cook vastu aga puuvilja ja kala, sest pärismaalased olid tänulikud, kui selle eest said klaaspärleid ja muid asju.

Kui vahetuskaup oli sooritatud, tegid „Endeavour'i“ mehed ettevalmistusi maaleminekuks. Neid võeti sealgi väga sõbralikult vastu ja nad kasustasid juhust, et vaadelda selle imelise rahva omapäraseid kombeid ja harjumusi. Muidugi ei saanud inglased tahitlaste keelest sõnakestki aru, niisama vähe kui need mõistsid valgete meeste kõnet, kuid ühel või teisel teel suudeti siiski oma mõtteid avaldada.

Päev hiljem tuli kaks pärismaalast „Endeavour'i“ pardale. Kõigest näis, et need olid tähtsad mehed, arvatavasti pealikud. Cook ja tema mehed käitlesid neid aupaklikult ja kutsusid ohvitseride kajutisse, kuhu võõrad läksidki vähimagi hirmuta. Siin toimus väga imelik tsereemonia, millest muu seas Banks jutustab oma päevikus.

„Kumbki metslasist valis endale sõbra. Üks valis kapteni, teine minu. Siis võtsid nad osa oma riideid seljast ja mässisid oma äsja valitud sõbrad neisse. Vastutasuks andsime neile kirve ja mõned pärlid.“

Märkide varal kutsusid mõlemad saadikud Cooki ja tema mehi maale külaskäigule, mis ka

kohe ette võeti. Cook, Banks ja mõned teised läksid maale, ja neid saadeti pika onni juurde, kus nad esitleti vanale pealikule, kes oli vägevaim mees koha peal. Pärismaalased olid selgusele jõudnud, et Cook ja Banks olid ekspeditsiooni juhid ja neid austati seetõttu harilikul viisil, muu seas andis pealik Cookile ja Banks'ile kana. Banks vastas vana metslase sõbralikkusele sellega, et kinkis talle oma siidkaelarätiku ja taskuräti, ja arvatavasti tegi ka Cook mingi kingituse.

Selle vastuvõtu-tseremoonia järel läks valge seltskond välja. Igal pool tervitas neid rõõmus ja sõbralik rahvas roheliste okstega, näidates nii oma head tahet ja rahuarmastavat meelt. Ja lõpuks, enne kui valged läksid tagasi laevale, kutsuti nad eriti nende jaoks korraldatud pidusöögile, mis koosnes peamiselt kalast ja leivapuuviljast.

Enne kui see päris meeldiv pidu oli lõppenud, tekkis ebameeldiv vahejuhtum. Paarilt juuresolijalt oli varastatud kiiker ja nuusk-tubakatoos. Kui vargus tuli ilmsiks, tekkis hirmus segadus, ja niipea kui üks uutest pruunidest sõpradest teada sai, mis oli juhtunud, hakkas ta oma kaaslasi taguma. Ta haaras mõned pärismaalaste riided, ulatas nad valgeile ja seletas, et nad võtaksid need tasuta varastatud asjade eest. Kui valged talle vähehaaval olid selgeks teinud, et nad ei taha midagi muud kui varastatud kiikrit

ja nuuskubakatoosi, ei kestnud kaua, kui mõlemad asjad ilmusid välja. Cook leidis, et pärismaalased olid päris meistrid varastamises ja näppamises ja et nad nähtavasti ei leidnud selles midagi eriliselt halba, kuid et nad olid muidu väga armastusväärsed ja heasüdamlikud.

„Me jääme siia pikemaks ajaks“, ütles Cook oma meestele, „seepärast peame olema pärismaalastega heas vahekorras; me peame neid kohtlema õiglaselt, aga ühtlasi peame ka kindlalt ja korrektselt üles astuma.“

Cook andis oma põhimõtete kohaselt välja mitmesuguseid määrusi, mille järgi ta mehed pidid toimima ja millest ta ka täpsalt kinni pidas. Nii juhtus, et üks „Endeavour'i“ meestest katsus ühel pärismaalase naisel kõri maha lõigata, sest see ei tahtnud talle müüa väikest kivikirvest. Cook käskis kohe mehe kinni võtta, masti külge siduda ja teda piitsutada. Aga ta oli nii tark, et ootas, kuni üks pealikuist pärismaalaste saatel pardale tuli. „Nad peavad karistamist pealt vaatama“, ütles Cook, „ja nägema, et ma valmis olen meie inimesi karistama, kui nad rumalusi teevad, samuti, nagu ma ei saa rahulikult leppida sellega, et mõni metslasist pahandusi teeb.“

Karistamise mõju metslasisse pani Cooki veidi üllatama. Esimeste piitsalöökide ajal nimelt hakkasid nad suure häälega nutma ja palusid oma imelikus keeles armu madrusele. Nad seleta-

sid, et nad ei vői näha kannatusi, isegi siis kui asjaosalised oma karistuse on ära teeninud.

*

Cook hakkas kohe tegema ettevalmistusi astronoomilisteks vaatlusteks ja juba teisel päeval läks ta väikese ekspeditsiooniga maale, et saart uurida. Ei kestnud kaua, kui ta leidis suurepärase vaatluspaiga. See oli saare idarannikul, ühel merreulatuval neemel, mida sest ajast peale nimetatakse Point Venus'eks.

Siia otsustas ta ehitada kindlustise, milles teaduslikke instrumente võidi alal hoida. Töödega alati kohe, niipea kui käsitöölised maale olid toodud ühes madrustega, kes pidid vahti pidama. Telk löödi üles, kaevati kraave, ehitati valle ja seati plats üldiselt selliselt korda, et võidi võimalikke kallaletunge tagasi lüüa.

Õnnetuseks juhtus kohe peale seda ebameeldiv sündmus. Cook oli läinud saarele, et selle uurimist jätkata, kui üks pärismaalasist tungis vahipostile kallale, kiskus sellelt püssi käest ja põgenes.

Kadett, kelle käsutuses olid madrused, hüüdis: „Laske ta maha!“, tormas ise põgenejale järele ning laskis ta ainsa pauguga maha.

Cook ja ta kaaslased, kes olid metsas, kuulsid pauku.

„See ei tähenda midagi head,“ ütles Cook ja ruttas laagrisse tagasi.

Kui ta kuulis, et üks pärismaalane oli saanud surma, muutus ta väga tõsiseks; ta mõtles endamisi, et see võib tekitada igasuguseid ebameeldivusi ja et kõik, mis on võimalik teha, peab tehtama, et kahju jälle heaks muuta. Ohvitser, kes

Tahiti tantsutar.

oli süüdi pärismaalase surmas, sai tubli peapesu. Vahepeal olid metslased, välja arvatud üks, hirmuga põgenenud laagri lähedusest. See pärismaalane, kes kohale jäi, oli üks pealikuist, ja Cook seletas talle, et tal on väga kahju selle vahejuhtumi pärast ja et ta soovib kõik jälle heaks teha. Nii sõlmiti jälle rahu ja pärismaalaste ning

valgete vahel ei tulnud enam ette mingisuguseid tõsiseid kokkupõrkeid.

Mõne aja järel oli teine õnnetusjuhtum. Üks kunstnik, mr. Buchan, kes oli ekspeditsiooniga kaasa tulnud, haigestus ja suri. Tekkis raske seisukord, mida Cook ka kohe mõistis.

„Mis me peame tegema surnuga?“ ütles Cook. „Metslased on tulvil igasugust ebausku, ja nad ei saa aru sellest, kui me oma sõbra maha matame. See on nimelt vastuolus nende eneste kommetega.“

Selle tõttu avaldati Buchanile viimset au laeval ja ta keha lasti ookeani. Pärismaalased olid, nagu Cook oli tähele pannud, talitanud püssi varastanud mehe laibaga hoopis teisiti: olid mässinud ta riideribadesse ja asetanud okstest korvi. Selle olid nad pannud kõrgetel postidel asetsevaile põikpuudele ja kõige peale teinud veel katuse. See oli nagu mingi platvorm, millele asetati laip ühes surnu relvade, natukese vee ja puuviljaga. Säärane oli metslaste viis oma surnuid viimseks reisuks varustada.

Kindlustise ehitamisega oldi nüüd niikaugele jõutud, et kindlustustööd olid lõpetatud, ning seepärast toodi laevalt kahurid ja seati nad kindlustisse üles, kuhu asetati 45 väljavalitud mehest koosnev garnison. Lõpuks toodi ka need instrumendid kohale, millega toimetati astronoomilisi vaatlusi. Neid valvati väga hooolsalt erilise vahiposti poolt.

Kuid juba järgmisel hommikul tuli ilmsiks väga ebameeldiv asjaolu. Otse vahi nina ees oli pandud toime vargus. Oli varastatud üks kvadrant, mida hoiti telgis ja mille ees valvur kogu öö oli edasi-tagasi käinud. See oli äärmiselt tähtis instrument ja kogu ekspeditsiooni tööde jaoks suurima tähendusega. Ilma selleta ei saadud nimelt teha neid vaatlusi, mille pärast ekspeditsioon oli välja saadetud. Ei ole vist vaja kinnitada, et laagris tekkis suur ärevus ega läinud palju aega, kui Cook oli juba tegevuses, et saada tagasi kallis, asendamatu instrument. Banks ja üks teine teadlane ühes paari pärismaalasest pealikuga ning Cook mõne madrusega alustasid järeleuurimisi. Nad pidid jändama tüki aega, enne kui leidsid pärismaalase, kes teadis natuke varastatud instrumendist. Nüüd tuli kiiresti teotseda. Banks võttis oma püstoli ja tõmbas ühtlasi maa peale ringi. „Pange kohe“, näitas ta pärismaalasile, kes seal seisis ja talle ammuli sui otsa vahtisid, „sellesse ringi iga tükk instrumendist, mille te varastasite.“

Ja Banks oli äratanud aukartust enda vastu. Pärismaalased kuulasid, tulid siis üksteise järele ette ning panid instrumendi osad sinna, kuhu Banks oli näidanud. Mõned väikesed osad puudusid küll veel, aga ka need saadi pikapeale kätte.

Sellest ekspeditsioonist kõneldakse veel üht lõbusat lugu. Keegi pealikuist, nimega Taburai, kes oli Banksi eriline sõber, saatis ühel päeval

saadiku Banksi juurde ja teatas, et ta on jäänud hirmsasti haigeks, ning palus end külastada. Ta seletas, et ta saanud mürgistuse millestki, mida keegi „Endeavour'i“ meeskonnast talle andnud. Saadik ei teadnud midagi lähemat öelda, ja Banks imestas muidugi väga, milles asi õieti seisis. Ta läks kohe oma haige sõbra juurde. Ei kestnud kaua, kui ta leidis, milles seisis viga. Pealik oli saanud paki tubakat ja et ta oli näinud meremehi tubakat närivat, oli ta uskunud, et valgete meeste maiustoit kõlbab süüa. Ta oli siis söönudki terve paki ja loomulikult saanud kõige hullega kõhuvalu. Banksil oli muidugi raske hoida naeru; ta valas vaesele pealikule hulga kookospiima sisse ja mõne aja pärast oli ta sõber jälle terve. Banks aga oli võitnud endale jäädavalt väga targa arsti kuulsuse.

Pärismaalased olid, kuis juba varemalt öeldud, nagu armastusväärased ja õnnelikud lapsed, aga nad varastasid kui kaarnad ega mõistnud nähtavasti sugugi, et selles on midagi halba. Nad näppasid kõike, mis vähegi kätte juhtus. Ühel ööl varastati Cookil endal sukad. Ta oli ööbinud ühe pealiku onnis ja oli pannud sukad ettevaaatuse pärast endale pea alla. Aga kui ta hommikul ärkas, olid sukad läinud.

Banksi käsi käis samal ööl veel halvemini. Ta oli heitnud magama kanuusse, mille ta tõmmanud randa, sest oli juba liiga hilja, et minna tagasi kindlustisse. Kui ta ärkas, olid riided

kadunud peale aluspükste, mis olid tal jalas. Cook ja Banks nägid kaunis haledad välja, kui nad lonkisid hommikuvilus kodu poole, Banks vaid aluspükstes ja Cook palja jalu.

Aga nüüd sai Cook vihaseks ja seletas, et ta teeb sellele vargustaudile lõpu. Ta laskis ära võtta hulga pärismaalaste kanuused, mis olid laetud kaladega, ja teatas, et ta ei anna sõidukeid enne tagasi, kui saab kätte kõik, mis valgeilt varastatud.

Selle vahendi tulemus ei olnud aga kaugeltki hiilgav. Küll tuli osa varastatud asju jälle nähtavale, kuid palju jäi igaveseks kadunuks. Cook andis kanuud tagasi omakorda alles siis, kui leidis, et kala oli läinud juba mädanema.

Muidugi pidi Cook Tahitis viibimise ajal mõnd oma meestest karistama, kuid üldiselt oli kord hea tema meeste keskel sel paradiisisaarel viibimise ajal. Tahiti oli tõepoolest säten-dav paradiis, kus voolas piima ja mett ning kus inglasile tundus kõik muinasjutuna. Cook ise soovis mitu korda, et ka tema omaksed oleksid võinud olla seal ja nautida seda loodusilu.

Saabus suur päev, mil ekspeditsioon pidi teostama oma astronoomilised vaatlused. Kõik oli täiesti korras ja iga pisim asi oma kohal. Nüüd olenes kõik veel vaid ilmast: oli ilm pilves, siis olid kõik ettevalmistused asjatud. Ööl vastu 3. juunit ei maganud Cook ega paljud tema meestest sugugi. Viimaks tõusis päike säravalt ja

selgelt. Asi õnnestus täielikult ja see päev oli Cookil suurimaid elus. Ka teadusele andis ta erakordselt suuri tulemusi hoolikate vaatluste näol, mis pakkusid palju uudist.

Kui aga arvatakse, et Cook pärast oma suurt võidurõõmupäeva lubas endale ja oma meestele puhkust ja rahu, siis eksitakse. Kohe viskus ta uude tegevusse: ta võttis ette, peamiselt ühes Banksiga, terve rea ekspeditsioone rannikuile ja sisemaale, et seda maad lähemalt tundma õppida. Need ekspeditsioonid ei olnud sugugi hädaohuta, vaid igal pool luuras surm suurte murdlainete ja kardetavate veealuste karide näol. Ainult väike eksimanööver — ja paat oleks purunenud kaljude vahel ning mehed langenud ohvriks ahneile haidele, keda sõelus siin sadade viisi. Kuid Cookil oli siingi õnne ja kõik läks ilma ühegi äparduseta.

Saabus päev, mil Cook pidi lahkuma muinasjutuliselt Tahitilt. Laev oli varustatud värskel puuvilja, kala, liha, vee ja muuga ning pidi just hii-vama ankru, kui selgus, et kaks madrust puudub. Ei kestnud kaua, kui Cook sai pärismaalastelt teada, et mehed olid lihtsalt ära joosnud. Nad olid armunud kahte kenasse tahiti tüdrukusse ja otsustanud jääda ilusasse Tahitisse, kaugel eemal raskest teenistusest laeval ja külmast Inglismaast. Ühes tüdrukutega olid nad pagenud põlis-metsa, olles nähtavasti julged, et siin nad seisavad väljaspool oma valju ülema ulatust.

„Ma toon poisid laeva,“ seletas Cook.

Nii mõnigi salaja muigas neid sõnu kuuldes, sest kõik teadsid, mis tähendas Tahiti põlismets ja mis pärismaalased suudavad korda saata, kui tahavad, eriti paar armunud tahiti plikat.

Seepärast oodati põnevusega, mis Cook katseb ette võtta. Ta andis äkki käsu võtta vangi mitu suuremat pealikut ühes nende naistega ja tuua kindlustisse.

„Ükski teist ei pääse siit elusalt“, seletas Cook neile, „enne kui minu mõlemad mehed ei ole laeval.“

Pärismaalased tundsid Cooki juba väga hästi ja teadsid, et temaga ei ole nalja, ning muutusid väga nukraks. Ei kestnud kuigi kaua, kui mõned pärismaalased tulid ühes kadunud madrustega. Ei ole teada, millise vastuvõtu osaliseks said mõlemad armunud poisid oma valju kapteni poolt, aga tõenäoliselt ei olnud see eriti südamlük. Vangistatud pealikud lasti vabaks ja „Endeavour“ valmistus ankrut hiivama. Seal tuli pealik Tupia Cooki juurde ja palus, et Cook võtaks tema ja ta orja endaga kaasa. Cook tahtis algul keelduda, aga mõtles siis ümber, tuletades meelde, et Tupia oli kogu aja tema Tahitis-oleku ajal osutanud talle erilist poolehoidu. Et Tupia pealegi tundis hästi Tahiti ümbruse sõiduvett, siis otsustas Cook võtta kaasa pärismaalase, ja hiljem selgus, et ta oli talitanud õieti, sest Tupia sai mitmeti olla talle suureks kasuks.

X.

Uusi avastusi.

Cook otsustas uurida lähemaid saari ja lähim neist oli Huaheine. Kui „Endeavour“ lähenes selle saare rannikule, tuli pealik Orea Cookile isiklikult vastu. Pärismaalased osutusid väga sõbralikeks ja Tupia oli algusest peale suureks abiks. Ta toimis suurepärase tõlgina saare pealiku, tema meeste ja valgete vahel. Orea sai oma uutest tuttavaist kohe nii vaimustatud, et tegi Cookile ettepaneku sinasõpruseks, mis saare kombe järgi seisis selles, et kogu oma oleku ajal Oreamaal pidi Cooki nimeks olema Orea ja Orea nimeks Cook. Cook ja ta mehed võeti saarel haruldase sõbralikkusega vastu, aga peagi selgus, et siinsed saarlased pole mitte üksnes toredad inimesed, vaid sama suurepärased meistervargad nagu Tahitiski.

Cook nimetas need saared Seltsi saarteks (Society Islands) ja kuulutas nad Inglise kuningale alluvaiks.

Viibinud saarel neli nädalat, laskis Cook seada laeva sõiduvalmis, varustada vee ning toidumoonaga, ja purjetas siis edasi lõuna suunas. Nelja päeva kestes nähti ainult taevast ja vett, siis aga ilmus silmapiirile väike saar. Paat lasti vette ja Banks ühes Tupiaga sõudsid ranna poole. Kuid vastuvõtt oli kõike muud kui sõbralik. Pärismaalaste ülalpidamisest paistis, et

nad ei mõtlegi lasta võõraid maale. Õnnetuseks andis üks valgetest paugu pärismaalaste pihta, misläbi üks viimastest langes. Seisukord muutus

Uus-Meremaa mees.

nüüd veel tõsisemaks, ja oleks olnud meeletus katsuda maabuda ses paigas. Paat sõudis piki randa, et otsida „Endeavour'ile“ sobivat ankru-

kohta, aga et sellist ei leitud, siis andis Cook käsu sõita edasi lõuna suunas.

Cook tahtis jõuda selgusele, kas on üldse olemas suurt Lõunamere-mannert, millest nii palju unistati ja kõneldi, millesse aga temal ei olnud erilist usku. Päev möödus päeva järel ja laev liikus tundmatuis vetes lõuna poole. Ainsaks vahelduseks oli 26. august a. 1769, mil pühitseti „Endeavour'i“ Inglismaalt väljasõidu aastapäeva. Cook ei olnud sel päeval kokkuhoidlik söögi ja joogiga ning meeolelu laeval oli lõbus.

Sõit läks järjest lõuna poole, kusjuures kurssi peeti vaid veidi läände.

7. oktoobril nähti jälle maad, millest võib-olla kõik laevalolijad arvasid, et see ongi Lõunamere suur manner. „Endeavour“ libises ühte kirdepoolsesse lahte. Kuid varsti selgus Cookile, et siin oli tegemist saarega või õieti ühega neist saarist, mida nüüd nimetatakse Uus-Meremaaks.

Umbes sada aastat tagasi oli hollandlane Tasman avastanud Uus-Meremaa lääneranniku. Maabumiskatse oli tal maksnud mitme mehe elu ja Tasman oli sõitnud minema, ilma et ta oleks saanud tõsta oma jalga avastatud maa pinnale.

Cook nägi varsti, et see oli huvitav maa suurepärase kliimaga; tähtis oli vaid selgitada, kuidas maa päriselanikud tulijaid vastu võtavad. Kaks paati lasti vette ja madrused saadeti maale. Vastavalt oma viisile tegi Cook korralduse, et

maa päriselanikkudega tuleb ümber käia nii sõbralikult, kui vähegi võimalik, kuid ühtlasi peab oldama valmis oma kaitseks võimaliku rünnaku korral.

Kui väike maabumis-ekspeditsioon lähenes rannale, seisis seal salk pärismaalasi, kes nägid välja õige iseäralikud. Nad olid riietatud taimekiududest valmistatud rõivaisse; juuksed olid neil sõlmitud üles. Siin kohtasid Cook ja ta mehed esimest korda maoorisid. Paistis, nagu oleksid metslased sõbralikud inimesed; kui aga Cook jõudis oma meestega rannale lähemale, nägid nad oma suureks pettumuseks, et metslased panid põgenema ja peitsid end rannast veidi eemal seisvasse onnidesse. Cook laskis tõmmata paadi kaldale, jättis sõudjad paadivahtideks ja ruttas ise metslasile järele. Ta sai vaevalt eemalduda, kui ligidalolevast metsatukast lähenesid hiilides neli odadega varustatud pärismaalast, kellel oli nähtavasti mõte tappa sõudjad ja omandada paat.

Paadi juht märkas metslasi, hoiatas oma mehi ja laskis ühtlasi paugu õhku metslaste hirmutamiseks. Viimased peatusid hetke, jätkasid aga varsti lähenemist. Et ka uus hoiatuspauk ei avaldanud neisse mingit mõju, siis kolmanda pauguga lasti üks maha, kes tahtis just heita oma oda. Nüüd viimaks kadusid teised metslased. Algas ei olnud seega sugugi hea ja Cook ise pidi tulema tagasi randa. Järgmisel päeval tehti uus

maabumiskatse. Kolme paadiga sõudsid madru-
sed, mõned teadusemehed ja Cook ise ühes mõ-
nede ohvitseride ja Tupiaga maale. Rannal sei-
sid umbes viiskümmend pärismaalast, kes ei näi-
nud olevat põrmugi sõbralikud, vaid vibutasid
oma odasid ja tantsisid mingit sõjatantsu. Nüüd
hakkas nendega kõnelema Tupia omas keeles, mis
sarnanes veidi saare elanikkude omaga. Pika kõ-
nelemise järel õnnestus tal seletada metslasile, et
valged ei taha midagi muud kui sõbralikku läbi-
käimist ja kauplemist ja et neil on palju ilusaid
asju kaasas. Vähehaaval hakkasid metslased tu-
lema lähemale ja valged näitasid neile eemalt
mitmesuguseid klaas- ja muid esemeid. Päris-
maalasil ei paistnud aga nende asjade vastu ole-
vat suuremat huvi, vaid nad nõudsid valgete
relvi. Üks neist läks koguni nii kaugele, et kis-
kus ühel valgel mehel mõõga käest ja hakkas
seda ähvardavalt vibutama. Nüüd arvasid Cooki
mehed, et asi läheb liiga kaugele; kostis kaks
pauku ja üks kuul surmas mõõgariisuja; teised
pärismaalased pistsid põgenema, kui kõlas veel
paar pauku. Cook mõistis, et esiotsa pole muud
midagi teha, kui minna tagasi laevale. Siinsed
elanikud olid ilmselt liiga vaenulised selleks, et
oleks võinud nendega pidada läbirääkimisi. Kuid
ometi ei loobunud Cook oma mõttest pääseda
maale, sest peale muu vajas „Endeavour“ hädasti
värsket vett. Järgmisel päeval saadeti välja kaks
paati käsuga otsida lahes mõnd teist maabumis-

kohta. Varsti silmati kaht pärismaalaste kanuud, mis võitlesid ranna murdlaineis välja merele pääsemiseks. Üks neist kandis purje, teine aga oli aerukanuu. Nähes neid sõidukeid, tekkis Cookil kohe hea mõte. Ta andis oma meestele käsu katsuda ära lõigata pärismaalasil ühendus rannaga, võtta nad vangi ja tuua „Endeavour'ile“. Ta kavatses taltsutada neid hea käitlemise abil ja teha neile sel teel selgeks, et valgeil ei ole nendega mingit halba nõu. Maoorid, nähes valgeid lähenevat, püüdsid päästa end põgenemise läbi. Siis käskis Cook anda tuld, aga mitte surmata või haavata. Kuid seitse maoorit, kes olid kanuus, astusid inglasile vihaselt vastu. Nad pildusid kividega ja olid valmis läbistama oma odaga või lööma maha kivikirvega igäuht, kes katsuks läheneda neile. Inglastel ei jäänud nüüd muud üle kui tulistada. Neli pärismaalast langes, teised, kõik noored poisid, hüppasid vette ja püüdsid ujuda kaldale. Nad tõmmati aga veest ja viidi „Endeavour'ile“, kus Cook isiklikult tegi korralduse nendega ümberkäimise kohta. Peagi hakkas elu laeval poistele nii meeldima, et nad ei tahtnudki enam tagasi minna oma rahva juurde.

Hoolimata haruldasest energiast ja valjusest, oli Cook siiski pehme südamega mees. Nii kirjutas ta käesoleval juhul oma päevikusse: „Ma kahetsen väga, et need pärismaalased said surma; nad väärivad paremat saatust.“

„Endeavour“ pidi aga liikuma edasi, sest et

siin ei olnud võimalik saada joogivett ega muud, mida laev vajas. Cook nimetas selle koha, kus ta leidis nii ebasõbraliku vastuvõtu, Poverty Bay'ks — Kehvuse-laheks.

Cook oli otsustanud hoolimata kõigist raskustest jätkata saare uurimist, ja mis ta kord ette võtnud, sellest ei loobunud ta nii kergesti. Ometi ei tahtnud asi sugugi edeneda, sest kus „Endeavour“ iganes katsus läheneda maale, tulid inglasilale kõikjal vastu kanuud täis hambuni relvistatud pärismaalasi. Cook tegi kõik, mis vähegi suutis, et pääseda nendega rahuliku kauplemise suhteisse. Kuid isegi tark ja osav Cook pidi igal juhul, kus ta pärismaalastega kokku puutus, nägema, et nad on esimese järgu vargameistrid.

Nõnda tuli kord keegi pärismaalane oma kanuus ja pakkus mingit nahka, mis sarnanes musta karu omaga. Cook otsustas osta naha ja lehvitas punase riidega, mida ta pakkus pärismaalasele naha vastu. Pärismaalane võttis rõõmuga vastu ilusa punase riide ja kihutas siis nagu välk oma kanuuga minema, jättes Cooki pika ninaga seisma.

Teinekord jälle oleks Tupia peaaegu kaotanud oma teenri Tayeto. See, alles üsna noor poiss, tegeles kalade pildumisega pärismaalaste kanuudest „Endeavour'i“ pardale; alguses läks kõik rahulikult ja vaikselt, äkki aga tõmmati Tayeto pikali ühte kanuusse, mis pistis nagu nool kalda poole. Cook käskis avada tule kanuule ja Tayetol õnnestus kiskuda end lahti ning viskuda

vette, kust inglased ta välja õngitsesid. Cook nimetas selle koha Cape Kidnapper'iks (Lapse-röövi-neemeks).

XI.

Inimessööjate keskel.

„Endeavour“ jätkas purjetamist lõunasse. Ei möödunud ühtki päeva ilma uute avastusteta. Järjest ilmus kanuused metslastega, ja Cook ning teadusemehed võisid alatasa teha uusi tähelepanekuid. Eriti Banks ja Solander käisid sageli maal, kus nad kogusid haruldasi tundmatuid taimi ning juuri. Loomariik näis siin olevat üsna kehv, sest peale koerte ja rottide ei leidnud inglased siin midagi. Metslased sõid koeraliha suure innuga.

Ühel päeval tuli „Endeavour'i“ juurde kogu ni nelikümmend kanuud, tuues kaasa igat laadi kalu, merivähke ja konnakarpe. Cookile valmistas see suurt rõõmu, sest esiteks vajas ta värskeid toiduaineid ja teiseks meeldis talle pärismaalaste sõbralik käitumine. Parajasti kui kaubavahetus oli täies hoos, näppas üks pärismaalasist Cooki voodilinad, mis olid pandud laevalaele tuulduma. Vargust märgati ja tõsteti häire, kuid metslased kadusid silmapilk ja Cook ei näinud enam iial oma peeni linu.

Cook jutustab pärismaalastest, et need olid tugevakasvulised, päris ilusa kehaga inimesed,

aga tätoveeritud mitte kõige meeldivamal viisil. Mehed kandsid lühikest habet ja juukseid pealaele sõlme köidetuna, kuhu oli pistetud kirjusid linnusulgi. Naiste näod olid õlitatud mingi rasvaga ja peale selle värvitud helepunase värviga.

„Nad on“, kirjutab Cook, „hästi kõlblisemad ja viisakamad kui Tahiti naised, aga samuti veidi koketid ja ehtimishimulised nagu meie euroopa naised, ja noored tüdrukud on sama mänglevad nagu varsad.“

Ekspeditsiooniliikmete kogemused pärismaalastega olid väga mitmekesised. Ühes paigas koheldi neid sõbralikult, teises aga pidid nad olema alati valvel, sest pärismaalased kasustasid iga võimalikku juhust rünnakuks, ja inglased olid sageli sunnitud võtma tarvitusele tulirelvi.

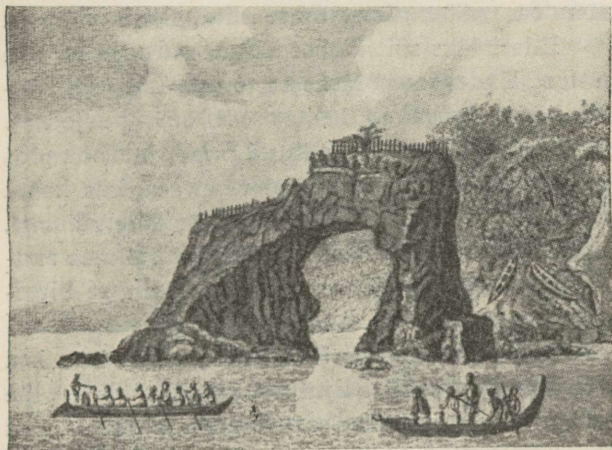
Nii mõnigi kord oli Cookil raskusi ka omade meestega, kes kippusid vahel kõrvale kalduma Cooki eeskirjadest pärismaalaste kohtlemise suhtes, nii et viimased said vihaseks. Igatahes oli siin tegemist sõjaka rahvaga, mida võis näha peale muu sellest, et külad asusid enamasti mägede või küngaste otsas ja olid ümbritsetud kaitsekraavide ning püstaedadega, nagu väikesed kindlustised.

Vähehaaval tehti veel õudne avastus, et metslased olid inimessööjad, kes pidasid oma tapetud vaenlaste söömist kõige loomulikumaks asjaks maailmas.

Cook viibis Uus-Meremaa Põhjasaarel üle

kuu aja. Kaardid, mis ta valmistas, olid nii head, et nad on säilitanud oma väärtuse tänini.

Kui Cook läks uuesti merele, sattus ta väga raskesse tormi, mis kestis neli päeva. Cook tähendab oma päevikus, et see torm oli hädaoht-

Uus-Meremaa kindlusküla.

likumaid, mille käes ta oma elus olnud. Ainult suure töö ja vaevaga õnnestus „Endeavour’il“ pääseda saare lääneküljele ja leida siin varju.

Edasi purjetades jõuti väina, mille Cook nimetas Queen Charlotte'i väinaks. Cook maa- bus siin ja tegi väga huvitava avastuse: ta oli viibinud kogu aja saarel ja ka maa tema vastas oli saar. Nii ei olnud ta siis viimaste kuude kes-

tes purjetanud piki suure mandri rannikut, nagu ta alguses arvanud, vaid siin oli tegemist kahe suure saarega, millest koosneb Uus-Meremaa. Cook leidis, et maa oli siin rikas ja viljakandev, ja kuulutas selle Inglise kuningale alluvaks. Ta purjetas läbi Queen Charlotte'i väina kõige kitsama osa; väina nimetatakse nüüd Cooki väinaks.

Edasi läks sõit ümber Lõunasaare, ja ka siin sattus „Endeavour“ raskesse tormi. Laev sai kurnis kõvasti viga ja kaotas osa oma purjedest. Mitme päeva kestes ei nähtud maad, ja Cook pidi paaril korral tunnistama, et ta ei tea, kus kohal nad viibivad. Viimaks hakkas maa jälle paistma, nad nägid rannas tulesid, hoidsid kursi maa suunas ja pääsesid hädavaevalt purunemisest hirmsais murdlaineis.

Lõunasaar kandis hoopis teist iseloomu kui Põhjasaar. Ta oli kaljuline ja nähtavasti vähe asustatud. „Lõunasaar sarnaneb oma struktuurilt (koetiselt) Skandinaavia fjordidega; ta on suurepärane oma metsikuses, kuid ainult vähe haritav“, kirjutab Cook.

XII.

Austraaliasse.

Aeg oli käes pöörduda tagasi Inglismaale, ja Cook kaalus, millise tee ta pidi valima: kas sõitma ida suunas, s. t. umbes sedasama teed

tagasi, mida ta oli tulnud, või lääne suunas, ümber Aafrika. Ta otsustas valida viimase tee. Uus-Meremaa jäeti jumalaga ja kurss seati Uus-Hollandile — nagu nimetasid seda maad hollandi meresõitjad, kes olid avastanud Austraalia XVII sajandi esimesil aastail.

Ilm oli alguses soodus, muutus aga vähehaaval tormiseks ja laev aeti loode suunas edasi. 19. aprillil hakkas maa paistma ja Cook nägi suurt lahte, kuhu laev võis asuda ankrusse. Kui „Endeavour“ oli purjetanud veidi sügavamale lahte, lasti paadid vette, ja Cook ühes Tupiaga ja mõnede madrustega seadsid kursi ühele punktile rannas, kus nad nägid hulka inimesi. Kui jõuti maale ligemale, pistsid metslased ülepea-kaela jooksu, välja arvatud kaks meest, kes jäid paigale. Need vibutasid pikki piike ja kõnelesid täiesti tundmatut keelt. Ka Tupia ei mõistnud neid sugugi. Niipalju oli ometi selge, et nad ei tahtnud lasta valgeid maale. Siingi jäi Cook ustavaks oma põhimõttele kohelda metslasi, nii kaua kui vähegi võimalik, sõbralikult. Ta laskis anda metslasile mõne lihtsa nõela ja kirju paela. Metsmehed muutusid nüüd veidi lahkemaks ja kutsusid inglasi märkide varal maale. Kui aga Cook ja ta mehed hakkasid paatidest väljuma, tahtsid metslased neid jälle rünnata. Nüüd käs- kis Cook anda tuld, kuid mitte lasta neile pihta, vaid ainult hirmutada. Metslased paistsid aga olevat õige vahvad mehed; alguses näisid nad

küll paukudest kohkuvat, võtsid siis aga jälle julgust ja hakkasid maaletulijaid kividega loopima. Üks valgeist haavas siis kuuliga vanemat pärismaalast jalast. Kuid kivirahe jätkus ja ka odad hakkasid lendama.

Banks arvas, et metslased tarvitavad mürgistatud piike ja nooli, seepärast ei julgenud Cook maabuda, vaid käskis anda uue kogupaugu. See oli pärismaalasile juba liig, — nüüd põgenesid nad metsa. Inglased maabusid ja leidsid ranna läheduses mõned lihtsad puukoorest valmistatud onnid ning nendes hirmunud ja nurkapugenud lapsi. Hoolimata hulgast kenadest asjadest, mis inglased pakkusid lastele, ei saadud noori metslasi meelitada kõnelema. Meelitusasjad jäeti onnidesse, et kui täiskasvanud tulevad tagasi, siis leiavad nad need sealt.

Ööbiti laeval. Kui järgmisel hommikul uuesti maale mindi, leiti onnidesse jäetud asjad puutumata, pärismaalasist aga ei olnud näha jälgegi. Järgmisil päevil võeti ette terve rida maabumisi; siin ja seal nähti pärismaalasi, kes pistsid hirmsa ulgumisega metsa, niipea kui nad valgeid silmasid.

Sel ajal, mil laev seisis ankrus, uuris Cook ühes Banksi ja Solanderiga maal lähemat ümbrust. Siin oli viljakas pinnas, avarad rohu ja lilledega kaetud aasad; mõlemad teadusemehed tegid siin rohkesti leidusid. Kõik oli siin hoopis

teisiti kui mujal. Mitmevärvilised linnud lendasid ringi, nende hulgas ka suurepäraseid papagoisid. Rannal leidus hiigelsuuri konnakarpe ja austreid, mida „Endeavour'i“ mehed kõrgelt hindasid.

Niipalju kui Cook võis tähele panna, seisid pärismaalased väga madalal arenguastmel. Nad olid täiesti paljad, asusid telgisarnaseis puukoorrest valmistatud onnides ja ei viljelnud nähtavasti maad. Cook nimetas selle koha Botany Bay'ks, sest et siin leidus rikkalikult igasuguseid taimi. Botany Bay'st lahkuti 10. mail ja purjetati põhja poole. Varsti mööduti mingist lahest, mille Cook nimetas Port Jackson'iks. Nüüd asub seal Sydney.

„Endeavour“ jätkas purjetamist kolme nädala kestes ja jäi siis ankrusse väga ilusas lahes, et siin veidi puhata ja täiendada toidutagavarasid. Ka siin läksid Cook, Banks ja Solander maale, kus nad peale muu tutvusid mõningate mangopuudega, milliseid nad varem kunagi ei olnud näinud. Ka siin silmati vahetevahel alasti pärismaalasi; lindude hulgas nähti ka peelikane. Need olid aga nii arad, et teadlasil ei õnnestunud tabada ühtegi. Selle eest lasti aga maha üks trapp¹⁾. Siingi leidus rohkesti austreid ja konnakarpe, kusjuures avastati, et osa karpe sisaldab kalleid pärleid.

1) Stepilind kureliste seltsist.

Cook nimetas selle lahe Bustard Bay'ks (Trapi laht), hiivas uuesti ankru ja purjetas piki randa edasi, uurides, nagu harilikult, väila ehk sõiduvett. Selgus, et väil nõudis siin suurimat tähelepanu rohkearvuliste korallirahnude tõttu. Seepärast tehti täpsaid loodimisi.

10. juuni ööl oli suurepärase kuupaiste. Heidet, nagu harilikult, loodi ja leiti sügav vesi. Suurem osa ohvitseridest oli läinud juba magama. Vaevalt tund aega pärast tähendatud loodimist visati uuesti loodi ja taheti seda teha veel kolmas kord, kuid tunti äkki tõuget ja kuuldi raginat. „Endeavour“ oli joosnud veelusele korallirahnule. Cook ilmus kohe laevalaele rahulikuna ja külmana, nagu harilikult, kuigi ta ümber valitses kabuhirmu meeolelu. Erutuseta andis ta oma käske, ehk ta küll mõistis hädaohu tõsidust. Kuuvalgusel nähti muu seas vees ujumas üht tükki „Endeavour'i“ kiilist, ja vesi hakkas voolama laeva. Tuli tegelda kiiresti. Pumbad pandi tööle ja kõik, mis ei olnud hädavajalik, visati üle parda. Kõigepealt läksid rasked kahurid ja kivi- ning raudballast ja siis kõige vanem osa toidumoonast. Töötati vaikides. Pumbad liikusid kogu öö, kuid vee sissevool jätkus. Hommiku saabudes nähti eemal maad. Meeskonna jõud oli otsas, aga Cook andis uue käsu visata veel enam koormat merre. Viimaks pääses „Endeavour“ lahti, kuid hädaoht ei olnud veel kaugeltki möödas. Kosena voolas vesi laevaruumi, ja pumbad pidid töötama kogu

aja. Üks ohvitseridest tuli siis mõttele katsuda auku kinni panna sellesse topitava purjega. Katse õnnestuski, ja „Endeavour“ purjetas edasi, kusjuures pumbad muidugi ei lakanud töötamast. Lõpuks jõuti madalasse vette ja seal leiti lähemal järelevaatamisel, et laev vajab põhjalikku parandust. Ühtlasi selgus väga huvitav asi: kui laev jooksis kaljurahnule, oli tükk rahnust ära murdunud ja jäänud laeva auku kinni. Kui sellist imet poleks juhtunud, siis oleks „Endeavour“ tõenäoliselt juba mõne minuti kestes läinud põhja. Auk oli nimelt nii suur, et pumpade varal oleks täiesti võimatu olnud pidada laeva vee peal.

XIII.

Uued hädaohud.

Sel ajal, kui „Endeavour“it“ parandati, tegeles Cook ranna uurimisega ja kaardistamisega. Ta võttis ka osa paljudest neist retkkondadest, mis temaga kaasas olevad teadusemehed sissemaale toime panid. Siingi tehti hulk huvitavaid avastusi ja leiti muu seas rohkesti toiduaineid, milline leidus tuli just parajal ajal, sest et „Endeavour“i“ värsketoidu tagavarad olid juba täiesti otsas, mille tagajärjel Green ja Tupia kaunis raskel kujul olid haigestunud skorbuuti. Nad said siis ka esimestena värsket toitu, nimelt

mõne tuvikese, keda oli õnnestunud maha lasta. Rohkesti leiti ka kilpkonni mererannas, samuti veidi eemal metskapsast, ploome ja muud rohelist, mida „Endeavour'i“ meeskond hindas nüüd väga kõrgelt.

Kõige enam tähelepanu äratas aga loomariik. Nähti üsna imelikke loomi. Kõigepealt hiigelnahkhiiri, kes olid nii suured kui koerad. Kord juhtus keegi meremees nägema sellist rohus ronimas, ja ta ehmus nii hirmsasti, et tormas oma seltsiliste juurde ning seletas, et olevat näinud elus kuradit.

Kuid tehti tutvust veel imelikumate loomadega. Eriti tähelepanu väärís nende hulgas üks, kes ajas „Endeavour'i“ mehed naerma. See oli kaunis suur loom väikeste õrnade eesjäsemetega, võimsate tagajalgadega ja määratusuure sabaga. Mõned kandsid kõhul kotis mingit kompsu, nähtavasti poegi. Üksikud neist lasti maha; selgus, et nende loomade liha maitstes väga hea. Ei olekski tarvis nimetada, et „Endeavour'i“ mehed olid kohanud kangurut.

Alguses ei nähtud mitte ühtegi pärismaalast; mõne päeva pärast hakati neid siin ja seal metsaserval silmama, kuid nad kadusid kohe. Möödus palju aega, enne kui nad muutusid julgemaks ja lähenesid valgeile. Cook kasustas kohe juhust ja kutsus nad laevale. Nüüd ei paistnud neil olevat enam mingit hirmu ja nad sõudsid oma kanuudes

rahulikult „Endeavour'i“ juurde. Kui nad laevalael nägid mõnd hiigelkilpkonna, kelle inglased olid kinni püüdnud, katsusid nad kohe neid näpata ja minema hiilida. Aga „Endeavour'i“ meeskond märkas metslaste katset ja pärast üsna tugevat rabelemist sattusid kilpkonnad jälle inglaste kätte. Metslased leidsid, et kõige mõistlikum on nüüd ruttu kaduda, ja sõudsid kiiresti ranna poole. Jõudnud maale, süütasid nad kättemaksuks rannas kuiva rohu põlema, ja tuli levis haruldase kiirusega paari telgi poole, mis valged olid kaldal ehitanud ja mis jäid nüüd tulemere keskele. Ühes telgis olid toidumoon ja mitmekesised asjad, mis olid laeva parandamise ajaks maale viidud. Teises telgis aga lamasid mõlemad haiged, Green ja Tupia.

Cook oli mõne mehega rutanud põgenevaile kanuudele järele ja nüüd kiirustusid nad telkidele appi. Neil õnnestuski päästa telgid, kuid rohu põlemine jätkus ning levis metsade suunas.

4. augustil 1770 oli „Endeavour“ jälle sõiduvalmis ja purjetas põhja poole. Kogu aja viibiti siin hädaohtlikus sõiduvees, sest kõikjal varitsetsid leetseljakud ja veealused rahnud. Kuid tahes tutvuda maaga, ei muutnud Cook palju kurssi, vaid hoidus ainult veidi enam läände kui seni. Vahetevahel satuti küll kaunis hädaohtlikesse olukorriste, aga Cooki osavus, rahu ja endavalitsemisvõime aitasid siiski kõigist raskusist üle.

Pikkamisi purjetati piki Austraalia rannikut

Austraalia põhjatipule, ja Cook avastas, et Uus-Guinea ei ole osa Austraalia mandrist, vaid seda suurt saart lahutab Austraaliast väin.

Sellel rannasõidul ei käinud Cook palju maal, aga talle selgus ometi, et Austraalia on väärtuslik maa ja võib kasvatada umbes samu taimi ja vilju kui Euroopa. Ta kuulutas Austraalia läänerniku Inglismaa omandiks ja nimetas selle Uueks Lõuna-Wales'iks, ilma et ta oleks aimanud, et see maa moodustas osa suurest Austraalia mandrist.

Niiviisi saabus ta viimaks pärast õige hädaohtlikku reisu Uus-Guineasse. Osa meeskonnast läks maale, kus nad kohtasid piikidega varustatud pärismaalasi. Uus-Guinea külastamisest jutustab Cook veidi imeliku loo.

Pärismaalased ründasid valgeid metsikult ulgudes ja iseäralisi keppe võõraste peale pildudes. Need kepid olevat tekitanud õhus lennates tuleleeke. Et ei olnud kuulda mingit häält, siis ei saanud siin olla juttu püssirohust või mõnest muust sellisest aimest. Cookil ei õnnestunud selgitada selle relva laadi, sest ta oli sunnitud taganema ja laevale tagasi pöörduma, aga veel sinna pildusid metslased oma „tulikeppe“ valgeile järele. Väärrib tähelepanu, et selle metslaste relvaga ei ole isegi hiljem ükski valgeist lähemalt tutvunud.

XIV.

Kojutulek.

Uus-Guineast suundus Cook Hollandi asu-
maa Jaava pealinna Bataviasse. „Endeavour'il“
seisis veel pikk teekond ees, et jõuda koju, va-
nale Inglismaale, laev aga oli aja kestes muutu-
nud õige viletsaks. Ta lekkis mitmest kohast ja
tuli ilmsiks muidki puudusi. Cook võttis siis
kursi läände ja kavatses peatuda enne Bataviasse
saabumist ühe väikese saare juures, et varustada
end mitmekesise lõunamaa puuviljaga ja muude
toiduainetega, millest tunti puudust. Pärast kau-
nis rasket kauplemist saare — Savu — kuberne-
riga, õnnestus Cookil osta laeva tarvis kari- ja
sulgloomi ning ka mõnda muud, mida hädasti
vajati.

12. oktoobril 1770 saabuti lõpuks Bataviasse
ja asuti siin kohe laeva parandamisele. Kõik
rõõmutsesid, et saavad pärast pikka laineil kiiku-
mist veidi kauem viibida kindlal maal. Kuid
varsti selgus, et just Batavia oli kõige tumeda-
maks punktiks Cooki esimesel suurel teekonnal.
Selle linna tervishoiuolud olid nimelt äärmiselt
viletsad ja üksteise järele haigestusid Cooki
mehed malaariasse, düsenteeriasse ja skorbuuti.
Ka Batavia enda elanikud kannatasid kõiksuguste
haiguste all, sest tervishoiuolud olid siin, nagu
juba mainitud, allpool iga arvustust.

Batavia elanikkond koosnes mitmest rahvu-

sest. Seal leidus hiinlasi, malailasi, neegreist orje ja muid, ja kõik nad olid enam või vähem haigusist haaratud.

Cook oli olnud väga uhke häile tervishoiu-oludele oma laeval ja ta oli ka teinud ses suhtes kõik, mis vähegi võimalik, ning kandnud hoolt, et laeval saaks võimalikult alati värsket toitu. Nüüd aga haigestus Batavias juba mõne päeva kestes peaaegu kogu „Endeavour'i“ meeskond. Tupia väike teener Tayeto oli terve kui purikas, kui ta maabus Batavias, ja rõõmutses oma lapse-likul viisil kõige selle imelise üle, mis ta siin nägi. Kuid rõõm oli üürrike: varsti ta haigestus ja suri. Temale järgnes peagi Tupia. Üldse suri Cooki meeskonnast Batavias ja varsti pärast laeva lahkumist sellest linnast kolmkümmend meest. Ka Cook ise haigestus, kuid tänu oma tugevale organismile sai ta peagi jälle terveks. Astro- noom Green aga suri.

Need õnnetused avaldasid Cookisse sügavat mõju ja andsid talle põhjust veel suurema hoo- lega otsida vahendeid skorbuudi vastu võitle- miseks.

Märtsikuu keskel saabuti Aafrika lõuna- tipule, Healootuse neemele. Cookil oli veel hulk haigeid pardal ning ta otsustas seepärast jääda Kaplinna ankrusse. Ta viibis seal terve kuu. Kaplinn nagu kogu Lõuna-Aafrika kuulus tol ajal hollandlasile, ja tervishoiu-olud olid seal kaunis head.

Siis viimaks võeti kurss põhja poole — kodumaale. Ainuke peatus tehti Saint Helena saarel, mis kuulus juba tol ajal inglasile. Saint Helenal jälgis Cook inglaste käitumist oma orjadega ja ärritus sellest väga; ta seletas, et tal on häbi oma kaasmaalaste pärast. Saint Helena kolonistid käitusid nagu täielikud türannid, ja Cook ei leidnud küllalt teravaid sõnu nende hukkamõistmiseks.

Viimaks, 12. juunil 1771. aastal, heitis „Endeavour“ ankrud Doveris merre. Cooki ekspeditsioon sai kuningliku vastuvõtu osaliseks. Cooki nimi seisis kõikide suus. Vaene poepoiss oli nüüd rahvuskangelane. Tema läbi oli Suur-Britannia saanud suuremaks Britanniaks. Cooki suurepäraseid avastused olid saareriigile toonud juurde uusi ulatuslikke asumaid (Austraalia, Uus-Meremaa jm.), ta oli meresõitjate meelest saatnud korda imesid, mida seni veel ükski valge mees ei olnud teinud. Ta avastused Lõunameres olid rohked ja Cookist oli saanud väärikas ning lootusrikas järglane suurile avastajaile lähemast minevikust.

Cook sai teenistuses ülendust ja teda võeti kõikjal vastu suure vaimustusega. Näib aga, nagu ei oleks Cook kõigest sellest eriti palju hoolinud.

Jõudnud koju oma perekonna juurde, võtsid teda siin vastu kurvad teated. Ta ainuke tütar, neljaaastane Elizabeth, oli hiljuti surnud, samuti ka kõige noorem poeg, kes oli sündinud tema

ärasõidu eel Inglismaalt. Surnud oli ka Cooki ema. Cooki naine aga ja kolm poega olid täiesti terved, samuti ka isa.

Cooki vanad sõbrad ja tuttavad tulid teda muidugi külastama ning olid väga uhked oma vana tutvuse üle suure meresõitjaga. Jutustatakse, et kõige rohkem rõõmu valmistas Cookile siiski vana majapidajanna Walker'ite juures, kes omal ajal andis noorele Jamesile küünlaid ning sel viisil võimaldas talle õppimist. Cook külastas ka vanaeite kohe, niipea kui oli võimalik, ja eidele oli antud põhjalikud juhatused, kuidas ta pidi suurt meresangarit vastu võtma. Kõigepealt tuubiti talle, et ta ei tohi nimetada Cooki Jamesiks, vaid peab tituleerima teda komandöriks, kelleks Cook nüüd oli tõstetud. Vanaeidel olid küll kõige paremad tahtmised, aga kui komandör astus tuppa, tervitas eit teda just nagu endistel aegadel: „Ennäe, James, väga armas sind näha!“ Ja siis tulid muidugi pisarad ja sülelemine.

XV.

Ümber maakera retkele.

Kogu järgmise aasta veetis Cook kodus, töötades ümber peamiselt seda rikkalikku materjali, mis ta oma reisult oli kaasa toonud. Töötulemuseks oli hulk kaarte ja kirjeldusi Lõunamerest, mis on ilmunud Royal Society väljaandes *Philo-*

sophical Transactions. Kõik need kaardid ja kirjeldused olid valmistatud Cookile omase hoole ja täpsusega ja aitasid seepärast palju kaasa tähendatud maailmajao tundmaõppimiseks. Kuid on eksimus arvata, et Cook jäi nüüd rahule. Meri kutsus teda vastustamatu jõuga, ja ta unistas uutest seiklusist. Ei kestnudki kaua, kui ta sai uue vastutusrikka ja hädaohtliku ülesande. Seltskond jätkas kujutlust suurest lõunamandrist, mis pidi jooksuma piima ja mett ja mille jõed pidid olema täis kulda, hõbedat ja kalliskive. Rahvas sellel muinasjutumaal pidi olema palju targem kui kõik muud inimesed meie Maal, ja peeti loomulikuks, et just inglased pidid saama selle imemaa oma võimusesse.

Otsustati varustada ekspeditsioon selle antarktise-mandri avastamiseks, ja Cook nimetati ekspeditsiooni juhiks. Samast laevatehasest, mis oli ehitanud „Endeavour’i“, valis Cook endale kaks uut laeva, „Resolution’i“ ja „Adventure’i“. „Resolution“ oli suurem ja parem laev ning määrati seepärast juhilaevaks, vähema laeva „Adventure’i“ juhiks aga nimetati üks parimaid ohvitseri, kapten Tobias Furneaux.

Arvestades oma eelmise reisu kogemusi, pani Cook nüüd erilist rõhku tingimuste loomisele, mis pidid võimaldama tagajärjekat võitlust skorbuudi vastu. Ta pidas nõu kõikidega, kes tundsid seda haigust, ja kava, mille järgi „Resolution“ ning „Adventure“ varustati, omandas väga suure

tähtsuse maailma meresõidus. Cooki korraldused toitude suhtes said otse pööret toova tähenduse. Juba tol ajal, kus kellelgi polnud aimugi vitamiinidest, ainevahetusest ega muust sellisest, mõistis Cook, et tarvis on varustada meresõitjaid selliste toiduainetega, mis on küllaldasel määral toitvad, ja kõigepealt, niipalju kui vähegi võimalik, värsked ning roheline toiduga. Cooki kava andiski parimaid tulemusi, sest tema teisel ja raskemal reisul valitses laevadel kõige parem tervislik seisund ja 118 mehest suri üksainus.

Suurt rõhku pani Cook ka oma kaaslaste valikule. Esimesel reisul oli ta õppinud tundma, kui tähtis on, et igamees ei töötaks ainult nagu masin, vaid võiks tegelda ka iseseisvalt. Hoolimata üleelatud raskusist ja kannatusist, leidus küllalt mehi, kes olid kohe valmis minema jälle merele, kui nad said kuulda Cooki uuest retkonnast. Vaatamata ta suurele valjusele pidasid mehed ometi tast väga palju lugu, sest ta ei olnud mitte üksnes erakordselt julge, vaid ka haruldaseks õiglaseks.

13. juulil 1772. aastal lahkus Cooki ekspeditsioon Inglismaalt teisele suurele reisule ja selle tulemuseks oli esimene ümber maakera purjetamine lääne poolt ida suunas.

Lahkumine sõpradest ja perekonnast ei olnud Cookil muidugi mitte kerge. Kuid Cooki naine oli tüüpiline inglanna, kes, usaldades pimesi oma meest, seisis hea seltsilisena ta kõrval

ja toetas teda moraalselt tema ettevõtteis. Tugevasti usklikuna lootis ta kindlasti, et Jumal saadab Jamesi ka seekord Inglismaale tagasi.

„Resolution'i“ ja „Adventure'i“ esimeseks peatuskohaks oli Madeira, kus täiendati veini-, vee- ja puuviljatagavarasid. Seal läks teekond edasi Kapverdi saarte kaudu Healootuse neemele. Seal sai Cook kuulda, et ka prantslased olid sõitnud muinasjutulise lõunamandri otsimisele, ja see sundis teda uusile pingutusile ning kiirustusile. Kui Cook purjetas novembrikuus 1772. a. Kaplinnast merele, siis oli tema ekspeditsioon küll kõige paremini korraldatud ja varustatud nende hulgas, mis kunagi varem maailma-meredel viibinud. Oli mõeldud koguni igale piasiasjale ning ühtlasi tehtud kõik, mis vähegi võimalik, meeskonna elutingimuste heal järjel hoidmiseks.

Kuid ei saa salata, et see teekond oli ka erakordselt raske. Päev möödus päeva ja nädal nädala järele. Muutus järjest külmemaks ja külmemaks. Aga Cook oli mõtelnud kõigele. Laost ilmusid välja soojad, praktilised riided, ja keegi ei saanud külma läbi eriliselt kannatada, kuigi tuli võidelda raskete tormidega ja taglas jäätus. Peagi jõuti ajujäässe ja kohati oma teel hiigelsuuri jäämägesid. Sageli juhtus põnevaid olukordi polaarmere igaveses udus, ja tihti välditi vaid hädavaevalt kokkupõrget jäähiiglastega, mis vägevate saartena ujusid ringi tundmatuul vetel.

Siin nägidki Cook ja ta mehed esimest korda valaskalu, kes avaldasid inglasisse suurt mõju.

Siis jõuti pingviinide maale. Kirjeldused nende rõõmsate lindude elust ja kombeist on niisama lõbusad kui huvitavad.

Antarktise suvi jätkus, kui Cooki laevad jõudsid novembri keskel hiigelsuure jäävälja juurde, mis ulatus nii kaugele, kui silm iganes nägi. Cook arvas, et otse selle jäävälja taga asubki otsitav manner, ja ta otsustas purjetada piki jäävälja serva edasi, kuni leiab avause, mille kaudu võib purjetada lõuna poole ja saavutada mandri. Ta jätkas seepärast edasiliikumist piki jäävälja äärt nädalast nädalasse. Külm oli väga kõva, ja Cook pidi kandma hoolt, et mehed riieksid korralikult ja saaksid hästi süüa. Alatasa saadeti paate laevalt jää-äärele otsima läbipääsu lõunasse. Udu tegi pakase eriti vastikuks; hakati järjest enam igatsema päikese ja vaba vee järele.

Möödusid jõulud, mida pühitseti rüsiääs sellise pidulikkusega, nagu võimalik, möödusid ka jaanuar ja veebruari esimene nädal, ilma et oleks nähtud muud kui jääd ja udu. Seni olid mõlemad laevad hoidunud teineteise lähedusse, aga nüüd äkki kadus „Adventure“. Cook signaliseeris ja andis „Adventure’ile“ käsu hoida end „Resolution’i“ lähedal, ei saanud aga mingit vastust. Anti mõned paugud, kuid tagajärjetult. Ei olnud midagi parata. Arvati, et „Adventure“

oli sattunud kursist kõrvale, ja et Cook ei pida-
nud võimalikuks jääda kauemaks neisse vetesse,
otsustas ta võtta kursi Uus-Meremaale; mõne
päeva pärast purjetatigi põhja suunas minema.
Just tol ajal nägi Cook siin esimest korda virma-
lisi, milline nähtus avaldas meestesse suurt mõju.
Tol ajal ei olnud ju inimestel aimugi elektri ilm-
nemisest Maa õhkkonnas ja kogu pilt paistis
meestele mingisuguse taevailmutusena.

XVI.

Uus-Meremaal.

Märtsikuu keskel oli „Resolution“ paisutatud
purjedega teel põhja poole, lakkamatult võideldes
tormi ja külмага. Kuid vähehaaval hakkas külm
järele andma, ilm muutus järjest soojemaks, ja
ühel päeval läheneti Uus-Meremaa Lõunasaarele
ning tüüriti Dusky Bay'sse, kus oli haruldaselt
hea ankrukoht. Vesi oli siin ranna ääres veel nii
sügav, et laev võis jääda seisma üsna ranna lähe-
dusse. Kaldal kasvavad puud sirutasid oma oksid
laevalae kohale, nii et meremehed võisid ronida
puuoksi mööda maale.

Võib kujutleda, milline tunne oli „Resolu-
tion'i“ meestel pärast kolmekuist tormisel, udu-
sel ja külmal merel viibimist, kui nad said jälle
kindla maa jalge alla, võisid heita kõrvale rasked
talveriided, soojendada end sinise taeva all ja

hullata värskes rohus ning lillede keskel. Meeskonna meeoleolu ja tervise seisukord olid parimad. Ainult üks mees oli haigestunud skorbuuti. Cook laskis kohe koguda rohelisti toiduaineid ja muud oma toidutagavarade täiendamiseks, mis võimaldas tal heade tulemustega võidelda skorbuudi vastu.

„Resolution'i“ meeskond maabus, telgid löödi üles, ja seejärel hakati kohe pidama jahti ja kalu püüdma, kusjuures saadi rohkesti parte ja muid metslinde, samuti ka palju kalu ning hülgeid. Cook leidis, et hülgeleha on väga hea inimesele ja et ta maitseb peaaegu niisama toredasti kui inglise beefsteak. Hülgepeki laskis ta sulatada rasvaks, ja nahad leidsid otstarbekohast kasutamist laevataglase juures.

Vahetevahel kohati ka pärismaalasi, kuid üldiselt hoidusid need eemale. Kord, kui Cook oli maal uurimiskäigul, kohtas ta äkki pärismaalasi, meest ja kaht naist. Mees oli varustatud kivikirvega, naised aga piikidega. Cook otsustas katsuda astuda nendega ühendusse ja lähenes neile sellisel viisil, mis osutas, et ta tuleb sõbrana. Ta näitas metslasile klaaspärleid, mis neile nähtavasti väga meeldisid, ja mees kinkis Cookile kohe tüki kodukootud riidet. Siis andis mees mõista, et ta tahaks saada sama laadi mantli, nagu kannavad inglased, ja talle valmistatigi mantel punasest riidest. Metslane sattus selle üle nii vaimustusse, et ta kohe kinkis oma kivikirve

Cookile. Nüüd aga astus esile üks naistest ja laskis lahti sellise kõnevoolu, mille kohta Cook ütleb, et ta ei ole sarnast oma elus iialgi kuulnud. Kahjuks ei mõistnud Cook ega ta mehed ainustki sõna sellest, mis naine rääkis.

Vähehaaval nähti järjest rohkem metslasi ja nad olid kõik sõbralikud.

Kord ilmus laevale keegi metslane oma tütreaga, kes tõi kingituseks kaasa mõned riidetükid. Nad olid nagu lapsed vaimustuses kõige üle, mida nägid. Eriti imetlesid nad valgete meeste toole. Nad istusid toolidele ja tõmbusid seal kõige veidramaisse asendisse, ise lakkamatult naerdes. Enne laevalt lahkumist osutasid nad oma tänu Cookile sellisel viisil, mida merekangelane ei osanud küllalt hinnata. Mees avas nimelt väikese kotikese, mis tal kaasas oli, pistis sõrmed sinna sisse, ja siis selgus, et kotike sisaldas mingit kleepuvat õli, mis haises kohutavalt. Ainsa käepõördega määris ta selle õliga Cooki juukseid, kuid see oli siiski veidi liig muidu nii kannatlikule Cookile. Samal ajal haaras tüdruk mõned suled, pistis need haisevasse õlisse ja seejärel ühe ekspeditsioonist osavõtva kunstniku juustesse, kes oskas metslaste sõbralikkust sama vähe hinnata kui Cook.

Eriti vaimustatud olid metslased inglaste muusikast. Torupillid ja viled meeldisid neile väga, kõige enam aga trummid, mida kuulamast nad iialgi ei väsinud.

Dusky Bay'st otsustati sõita Queen Charlotte'i väina. Mitte ilma teatud kahjutundeta ei jätnud nad jumalaga Dusky Bay sõbraliku ranna. Kui „Resolution“ saabus ühenädalase purjetamise järel Queen Charlotte'i väina, leidis Cook seal oma suureks rõõmuks „Adventure'i“ eest. Antarktise udus oli ta sattunud kursist kõrvale ja kaotanud „Resolution'i“. Kolm päeva oli ta purjetanud ringi otsides juhilaeva, kuid seda mitte leides, oli ta sõitnud otse Uus-Meremaale, kus ta seisis juba kuus nädalat ankrus.

„Adventure'i“ käsi ei olnud käinud nii hästi kui „Resolution'il“. Skorbuut oli pääsenud laeval lahti, peamiselt küll seetõttu, et ei olnud täidetud Cooki korraldusi taimtoidu suhtes. Mõned mehed olid veel õige haiged ja oli ette tulnud isegi surmajuht. Cooki esimeseks ülesandeks oli seepärast kanda hoolt, et „Adventure'i“ toidustamist seada jälle korda.

Cook otsustas jääda Queen Charlotte'i väina kaheks kuuks, et lähemalt tutvuneda maaga. Ta oli Inglismaalt võtnud kaasa mitut laadi teravilja, kartuli- ja juurvilja-seemneid. Ta mõtles teha katset, kuidas need viljad siin võõral maal kasvaksid ja kas nad annaksid võimaluse luua siia Inglise asumaad. Peale selle oli ta toonud kaasa kaks lammast ja kaks kitse, tahtes jõuda selgusele, kas need loomad võiksid siin elada ja sigineda. Viimaks viidi „Adventure'ilt“ maale veel kaks siga. Inglasil oli alguses olnud mõte jätta

siia maale rohkem loomi, kuid antarktise karmis kliimas olid peale nende kolme paari kõik hukkunud. Lammastega juhtus aga varsti pärast nende maaleviimist õnnetus. Nad sõid mingisuguseid mürgiseid taimi ning lõpsid enne, kui oleks võidud selgitada, kas nad saavad elada sellel kaugel saarel.

Queen Charlotte'i väina ranniku pärismaalased olid seekord veidi sõbralikumad kui Cooki esimese reisu aegu. Nad tulid meelsamini laevale kui enne ja tõid kaasa kalu ning puuvilja. Aga näppama ning muid jante tegema olid nad niisama agarad nagu varem ning vihastasid sageli Cooki ja tema mehi.

Ühel päeval tuli haruldaselt tore pärismaalane laevale ja küsis Tupia järele. Kui talle üteldi, et Tupia on surnud, väljendasid tema ja ta seltsiliste näod ähvardust ja nähtavasti kahetsesid nad elavalt Tupia saatust. Nad ei tundnud teda küll isiklikult, olid temast aga palju kuulnud.

Cook ei kohanud siin ühtki pärismaalast, kellega ta oli puutunud kokku oma esimesel reisel, ja ta jõudis arvamisele, et need suguharud, mis olid asunud siin ta esimese reisu ajal, olid siit vabatahtlikult lahkunud või teiste poolt ära aetud.

Jälle Tahitisse.

Juuni algul andis Cook käsu, et mõlemad laevad võtaksid kursi Otaheite'sse, ja purjetamine mööda hulgast tundmatuist saarist kestis kuni 15. augustini 1773, mil ilmus nähtavale see ime-saar. Maabumine oleks peaaegu lõppenud halvasti. Ranna läheduses oli rohkesti veealuseid rahne ja tuul oli väga ebasoodus. Tehti mitu katset pääseda rahnudest läbi ja lastigi paadid vette laevade pukseerimiseks. Kuid katsed olid asjatud ja mitu korda pääsesid laevad hädavaevalt vaid purunemisest vastu rahne. Lõpuks pääseti ometi rahnudest mööda ja leiti sobiv ankrukoht. Tahiti paistis ka nüüd olevat paradiis; oma päevikus avaldab Cook tõsist vaimustust võimaluse üle viibida uuesti sel saarel. Ka pärismaalased rõõmutsesid valgete uuest külastusest ja külvasid Cooki ning ta mehed üle puuvilja, kalade, lindude ja muude annetistega, millele nad said vastutasuks klaaspärleid, kirveid jne.

Ühtlasi aga selgus Cookile uuesti pärismaalaste kalduvus näppamisele ja valgete tüssamisele. Muu seas tuli ühele pealikuist tore mõte, kuidas valgeid üle lüüa. Laevalt oli nimelt visatud minema hulk kookospähkli koori, millest piim juba ära joodud. Tähendatud tubli pealik kogus need koored ja seadis nad nii kokku, et nad näisid tervetena, ning müüs nad siis kaunis

Tahiti sõjakanuud.

hea hinna eest Cookile. Pettust märgati alles hiljem, kui äri oli juba tehtud. Mees sõimati muidugi kõvasti läbi, kuid ta teeskles, nagu ei mõistaks ta asja põrmugi. Aga lõpuks näis Cookil ometi õnnestuvat viia pärismaalaste pealik teisele arvamisele, sest ta tõi hiljem laeva puuvilja ja rohelistoidu aineid, et oma pettust heaks teha.

Cook jätkas saare uurimist eeskätt neis kohtades, kus ta polnud käinud oma esimese reisu ajal. Neist uurimisrännakuist jutustab Cook muu seas järgmise lõbusa loo. Ühel päeval kohtas ta noort, nähtavasti üsna intelligentset pealikut, kes jälgis Cooki tegevust suure huviga. Muu seas ei suutnud ta küllalt imetleda Cooki taskukella. Ta uuris seda igast küljest ega jaksanud mõista, milleks see väike asi on vajalik. Cook püüdis talle seletada, et see imeasi näitab just samuti, nagu päike, inimesele aega. Täpsalt samuti nagu päike liigub taevavõlvil, näitab kellaosuti, mis aeg on. Noor metslane mõtles veidi aega, vaatas uuesti kellale ja ütles siis lihtsalt: „Väike päike.“

Cook külastas ka seekord Matavia Bay'd, kus ta oli käinud esimesel korral. Pärismaalased mäletasid teda väga hästi, ja vastuvõtt oli seda südamlikum. Cook pani tähele, et saare naised olid meeldivad ja mõned neist olid nii haruldaselt ilusad, et Cookil oli kaunis palju tegemist oma meeste vaolhoidmisega, kellest mõned mõtlesid päris tõsiselt jääda sellele ilusale saarele

elama, et veeta siin oma elupäevad koos mõne pruuni iludusega. Igatahes oli lahkumine, mis sündis septembri algul, üsna raske.

Kurss seati Seltsi saarile, ja juba mõne päeva pärast jõuti Huaheine'sse, kus Cook külastas oma vana sõpra, pealik Oreat. Viimane otse nuttis rõõmust ja ka Cook näis olevat liigutatud. Tema ei olnud küll mees, kes pillas oma soojemaid tundeid, aga Orea rõõm näib talle ometi olevat läinud südamesse, sest sõpruses oli Cook kindel nagu kalju, ja kes kord oli võitnud tema sõpruse, võis arvestada seda eluajaks.

Muide juhtus siin lugu, kus Cook oleks võinud kergesti langeda oma liigjulguse ohvriks. Ta oli saanud kuulda, et üks pärismaalasist kohtles valgeid õige häbematult, ja ta otsustas meest veidi õpetada. Kord tuli talle tähendatud metslane vastu, vibutades kummaski käes nuiad, valmis kallale tungima. Cook astus mehele julgesti juurde, kiskus tal nuiad käest, murdis need puruks, tõmbas siis oma mõõga, pani selle otsa mehele vastu rindu ja ajas teda enda ees. Et tähendatud pärismaalane oli tuntud oma jõu ja tülihimu poolest, siis ei suutnud pärismaalased küllalt imetleda „valge pealiku“ julgust.

Sellelt saarelt võttis „Adventure“ kaasa ühe noore intelligentse pärismaalase nimega Omai, keda loodeti kasustada tõlgina ja ka muul viisil abilisena uute saarte külastamisel.

Järgmine saar, kus peatuti, oli Ulietea. Ka

seada saart oli Cook külastanud juba oma esimesel reisul, ja nüüd sai ta ühe pärismaalase kaudu, keda ta varem kohanud, ühendusse saare kuningaga, väga sõbraliku vanahärraga, kes tegi kõik, mis suutis, et Cookil oleks võimalikult mõnus tema saarel viibida. Ta korraldas Cooki auks tantsu- ja muid pidustusi, ja külastas mõne oma naise saatel isiklikult Cooki „Resolutsion'il“.

Muu seas võttis Cook sellelt saarelt laevale ühe noore pärismaalase, kes igatses samuti nagu ta ise välja laia maailma ja teistesse maadesse, ja kes ei hoolinud Cooki hoiatusist, et meremehe elu ei ole mingi tants lilledes, vaid elu täis raskest tööd tormides, külmas ja muus kannatusis. Kuid Oedidea ei hoolinud millestki, vaid jättis maha päikesepaistelise saare ja omaksed ning läks vastu suurile seiklusile.

XVIII.

Päikese saarilt jääväljadele.

Cookil ja ta meestel jäid neist saarist väga head mälestused, ja seepärast nimetas ta tähen- datud saared Seltsi saariks.

Siit purjetas Cook edasi, et leida üles saared, mis olid avastanud hollandlane Tasman ja tema kaasmaalane Schouten. Kahenädalase purjetamise järel jõuti viljarikka ja ilusa saare juurde, kus elasid väga sõbralikud pärismaalased, kes

võtsid valgeid vastu otse ülevoolava südamlikkusega. Ainult nende tervitamisviis oli veidi imeplik: nad hõõrusid nimelt oma külaliste nina mingisuguse piprataimega. Muu seas valmistasid nad taimekiududest iseäralist riidet, mida nad tõid valgetele meestele väga rohkesti ja mille eest nad sageli ei võtnud mingit tasu. Üks pealikuist pani kord Cooki auks toime toreda peo. Kui Cook laskis sel peol mängida ka oma torupillipuhkujail, siis sattus pealik sellest nii suurde vaimustusse, et ta kutsus peole oma naiskoori, mis laulis imelisi laule.

Järgmine peatus oli Tongatabu ehk Amsterdami saarel. Siin täiendas Cook oma toidutagavarasid ja ostis pärismaalasilt mitmekesiseid vaipu ja riideid ning mitmesuguseid puust ja luust valmistatud esemeid. Siinsed pärismaalased olid suure ja toreda kasvuga, ning nende tervislik seisukord paistis olevat kõige parem.

Cook jutustab, et mehed ajasid endal habet konnakarbi koorega, ja naised, kes olid väga ilusad, puuderdasid oma juukseid valge, punase ja sinise puudriga. Eriti noorte inimeste keskel märkas Cook paljusid, kel puudus väike sõrm. Selgus, et nad olid ise endal sõrme ära raiunud leina märgiks mõne sugulase või hea sõbra surma puhul.

Suurt muret valmistas Cookile siingi pärismaalaste haruldane näppamishimu. Hoolimata oma pikkmeelest kaotas Cook vahel siiski kannat

tuse ja tarvitas pärismaalaste vastu valjemaid vahendeid, kuid enamasti ilma suurema tulemuseta. Üldiselt aga sai Cook siinsete pärismaalastega väga hästi läbi ja nimetas seepärast selle saarestiku Sõpruse saariks (Friendly Islands, Tonga).

Saaril viibides ilmutas Cook suurt endavalitsemist ja võimet kohaneda seisukorraga. Näiteks kutsuti ta kord ühe pealiku juurde „avale“. „Ava“ on pärismaalaste jook, mis valgetel ei lähe kurgust alla, eriti siis, kui on teada, kuidas teda valmistatakse. Nimelt närivad pärismaalased avataime juuri ja sülitavad selle mahla suurde nõusse. Sinna peale kallatakse siis vett või kookospiima ja lastakse seejärel joogil käärida. Cook ei kõhelnud hetkegi võtta vastu seda läila jooki ja juua põhjani, et mitte haavata pealikut, kuna ta seltsimehed seda samal ajal otse õudustundega pealt vaatasid.

Ka neile saarile külvas Cook Euroopa seemneid ja taimi, mis ta oli Inglismaalt kaasa toonud.

Talv oli möödunud ja Cook otsustas jätkata Polaarmere uuringut ja Lõunamere-mandri otsingut. Kurss seati jälle Uus-Meremaale ja kahjutundega lahkuti neist paradiisi-saarist. Kõik läks hästi, seni kui jõuti Queen Charlotte'i väina, kus tõusis raske orkaan. Mitu päeva pidid mõlemad laevad võitlema kange tormiga, ja kõige halvem oli, et torm ajas laevad teineteisest lahku, nii et nad kohtusid uuesti alles kuude järel kodumaal.

Pärast tormi vaibumist vajab „Resolution“ põhjalikku parandust, sest orkaan oli käidelnud laeva õige kurjasti. Peale muu oli merevesi rikkunud suurema osa laeva leivatagavarast.

Pärismaalased olid siin niisama sõbralikud ja kenad ning niisama agarad vargad, nagu teisel Lõunamere saaril. Kord varastati Cookil koguni taskurätik taskust. Üldiselt aga olid pärismaalased siin mustemad ja tooremad kui Seltsi ja Tonga saaril, peale selle olid nad loomu poolest lausa inimessööjad.

Cook püüdis ka teada saada, mis oli saanud tema poolt varem siia jäetud koduloomadest. Selgus, et pärismaalased olid tapnud mõlemad kitsed, sead aga olid kadunud metsa, neid ei nähtud kunagi enam. Cook jättis seekord siia kolm siga ja mõned linnud, mis ta oli võtnud kaasa Tonga saarilt, ja kaks kitse, mis toodud Inglismaalt. Väljad, kuhu ta oli möödunud aastal külvanud seemned, andsid rikkalikku lõikust.

26. novembril 1773 lahkus Cook Uus-Mere- maalt ja võttis kursi lõunasse. Varsti jõuti jää- piirkonda, kus sadas lund ja oli kibe külm. Jõulu- aegu loeti „Resolution'i“ ümber mitte vähem kui sada vägevat jäämäge. Jõulud veedeti, nii hästi kui oli võimalik, eht inglise kombel, kus- juures „Resolution“ liikus lakkamatult lõuna- suunas. Uusaasta ümber aga näib Cook olevat jõudnud selgusele, et see sõit on otstarbetu. Ta näib olevat eeldanud, et ajujää ulatub Lõuna-

nabani, ja et isegi kui siin tõepoolest on olemas manner, on ta äärmiselt karmi kliima tõttu inimesele täiesti väärtusetu. Cook pöördus sellepärast ümber ja purjetas põhja suunas, vastu soojemale piirkonnale.

Ta mõtles alguses otsida üles paar saart, mis olid avastatud hispaanlase Juan Fernandez'i ja ühe avastusreisija Davis'e poolt, ning sõita siis Tahitisse, kus ta lootis saada teateid „Adventure'ist“. Ühtlasi kavatses ta tundma õppida mõningaid teisi Lõunamere saari ja alles novembris purjetada ümber Kap Hoorni. Kuigi teekond oli kestnud juba kaks aastat, ei nurisenud meeskonnast ükski Cooki uue kava üle. Kõik imetlesid oma juhti; tema tahe oli nendele käsuks ja nad ei kahelnud hetkegi, et tal õnnestub, mis ta ette võtab.

XIX.

Koer päästjaks.

Ent isegi Cooki tugev organism ei suutnud vastu seista suurile pingutusile; ta jäi raskesti haigeks. Cook oli parajasti tegelnud kaardistamistöödega, kui haigus tuli hiilides; hoolimata kõigist püüdeist jääda jalule pidi avastaja viimaks tugevate valude ja kõrge palaviku sunnil heitma voodisse. Laevaarst diagnoosis Cookil nii raske sapiataagi, et tuli karta tema elu eest. Terve nädala viibis Cook elu ja surma vahel, siis tuli

Tätoveeritud mees Marquesas-saarilt.

ometi pööre paremusele. Aga ta oli väga nõrk ja kõige halvem asja juures oli see, et polnud kohast haigetoitu. Viibiti juba nii kaua merel, et kõik värsked toidud olid otsas. Ei leidunud toidu-

varus enam ühtki lindu ega muud sellist. Siis aga tuli keegi mõttele anda Cookile koeraliha. Üks ekspeditsioonist osavõtjaist teadlasist oli nimelt muretsenud endale koera, keda ta väga hoidis, kuid ta ei kõhelnud hetkegi ohverdamast seda Cooki elu päästmiseks. Tänu koeralihale hakkaski Cooki jõud pikkamisi tagasi tulema.

Vahepeal muutus ka teiste laevalolijate seisukord halvemaks. Et värske toit oli ammu otsa lõppenud, elati ainult soolalihast ja laevakuivikuist. Cook nägi, et alatiselt luurav skorbuut oli jälle lähenemas, ja ta kiirustas seepärast niipalju kui võimalik purjetamist, et jõuda kuhugi maale. Viimaks saabuti Lihavõtte saarele (Easter Island). Küll oli joogivesi seal vilets ja toiduks ei leidunud peaaegu muud midagi kui banaane, aga ometi oli see parem kui mitte midagi. Saare elanikud olid sõbralikud inimesed ja niisama osavad näppama nagu teistegi saarte pärismaalased.

Lihavõtte saarel nägid Cook ja ta mehed mitmes kohas hiigelsuuri kivist sambaid ja kujud. Need olid Cookile mõistatuseks. Kuid juba temagi taipas, et siin on tegemist ammukadunud aegade mälestusmärkidega ja et nad on loodud palju kõrgemal kultuuriastmel seisva rahva poolt kui on nüüdisaegsed Lihavõtte saare elanikud.

Lihavõtte saarelt purjetati Marquesas-saarile. Neli neist olid avastanud juba varem hispaanlased. Viienda aga avastas üks Cooki ohvitseridest, Hood, ja see saar nimetati sellepärast Hoodi

saareks. Ühel neist saarist leidis „Resolution“ väga hea ankrukoha. Peaaegu nagu kõikjal tulid pärismaalased ka siin tegema vahetuskaupa, ja peaaegu nagu kõikjal oli siingi rohkesti sekeldusi nende haruldase näppamishimu pärast. Nõnda hiilis üks metslasist laevale ja tahtis ära viia raudkangi. Vaht andis tuld ja varas sai surma. Nüüd kadusid metslased ega näidanud end enam.

Aga Cook vajas toiduaineid ja viimaks õn- nestus tal uuesti sõlmida pärismaalastega sõbra- likke suhteid. Kauplemine läks alguses päris hästi, aga siis rikkus ühe ohvitseri ettevaatama- tus kõik ära. Ta ostis endale nimelt pörsa mõ- nede punaste sulgede vastu. Need suled meeldi- sid pärismaalastele nii väga, et nad ei tahtnud nüüd saada enam midagi muud kui selliseid sulgi. Kahjuks ei leidunud laeval enam punaseid sulgi ja seepärast lõppes kaubavahetus pärismaalastega. Cook uuris ainult veel saart lähemalt, toimetas mõõtmisi ja kaardistamist. Saar näis olevat väga viljakas, ta elanikud tugevad ning ilusad. Naisi aga hoiti, vist meelega, valgete meeste silmade eest varjul.

Nüüd purjetati edasi läbi Lõunamere saarte muinasmaailma ja aprilli lõpuks jõuti jälle Tahitisse, mis näis olevat saanud, kaugel vanast Ing- lismaast, Cooki ekspeditsiooni kodumaaks. Hin- gati jälle balsamlikku õhku ja imetleti suurepäras- taimestikku. Pärismaalased olid sõbralikumad kui kunagi varem, kuid endiselt näppamishimu-

lised. Saare kuningas Otoo võttis Cooki vastu nagu vana sõpra, aga majasteedi kaaslased ei jät-
nud kasustamata ühtki juhust, et valgete meeste
omandist midagi üle lüüa. Viimaks läks asi
Cooki meelest liiale ja ta laskis anda ühele pika-
nöpumehele tublisti vitsu, ning ta avaldab oma
päevikus lootust, et võibolla see õpetus aitab
veidi edaspidiseks. Ei ole kindlamaid andmeid,
kas Cooki lootus ses suhtes täitus.

Tahitist sõideti edasi Huaheine'sse ja sealt
edasi Ulietea'sse, kus lasti maale noormees Oedi-
dea, kes oli sealt varemalt peale võetud. Oedi-
deale meeldis laeval väga ja ta ei tahtnud lah-
kuda, aga Cook nõudis seda kindlalt.

Edasisõidul avastati mõned uued saared,
teiste hulgas Palmerston Island ja Savage
Island. Viimase nimetuse — „Metsik saar“ —
andis Cook sellepärast, et pärismaalased võtsid
neid siin vastu väga vaenuliselt. Valgeid mehi
tervitati pärismaalaste poolt nimelt kivide- ja
odadesajuga, ja Cook pidi andma tuld, et päästa
end ja oma mehi. Loobuti maabumiskatses ja
suunduti järgmisele lähemale saarele, aga vastu-
võtt oli samasugune nagu esimesel saarel. Cook
oleks siin peaaegu saanud haavata mürgistatud
noole läbi, mis vuhises mööda ta õlast. Ta andis
tuld oma püstolist, kuid laskis rutuga mööda, ja
kui metslased hakkasid paugust hoolimata uuesti
ründama, tõmbusid inglased tagasi. Purjetati
edasi läbi saarestiku. Suurem osa saarist olid nii

väikesed ja tähtsusetud, et nad ei pakkunud mingit huvi.

Viimaks jõuti kahe seniavastamata saare juurde, mis kuulusid Uus-Hebriidide saarestikku. Siinsed pärismaalased ei olnud kuigi meeldivad: lühikasvulised ja väga mustanahalised, ja neil oli halb komme veidi ettevaatamatult tarvitada mürgistatud nooli. Peale selle olid nad inimesööjad. Kuid sellest hoolimata püüdis Cook neile läheneda, ja tal õnnestuski ilma erilise hädaohuta tungida pärismaalaste metsadesse. Ei jõudnud Cook küllalt imestada, et Uus-Hebriidide rahvas peab, vastandina teiste saarte elanikele, kinni valgete inimeste käsust: ära varasta!

Ühel teisel saarel, nimega Mallicolo, elas nähtavasti õige intelligentne rahvas, välimuselt aga kaunis inetu. Laeval valmistasid nad inglasele palju lõbu seeläbi, et tegid laeva peeglite ees igasuguseid lõustu. Kuid needki inimesed ei olnud kuigi usaldusväärsed: nad püüdsid paaril juhul saata mürgistatud nooli inglaste pihta, nii et Cook oli sunnitud tarvitama püstoleid.

Cook jätkas nii julget käitumist, et ta näis avaldavat metslasisse suurt mõju. Kord näiteks kohtas ta maal, saadetuna vaid mõnest kaaslasest ja olles täiesti relvitu, ainult roheline oks käes, sadasid pärismaalasi, kes olid sõjariistus pealaest jalatallani. Cook läks neile julgesti vastu; siis viskas üks pealikuist oma relvad maha, lähenes Cookile ja rahu oli majas.

Nii sõideti saarelt saarele. Tanna saarel leiti tore pärismaalaste suguharu, kes näis elavat täiesti paradiisielu, vähemalt mis puutub mees-tesse. Mehed ei teinud siin lihtsalt peaaegu mitte midagi ja töö, eriti kõige raskem ja vastikum, jäi naiste hooleks.

Siin tutvuti ka võimsa vulkaaniga, mis paiskas üles vägevaid suitsu- ja tulepilvi. Kuigi „Resolution“ seisis ankrus saarelt nelja miili kaugusel, kattus laevalagi vulkaanituhaga, mis tungis kõikjale ja valmistas rohkesti tüli.

XX.

Halvad uudised.

Cook otsustas purjetada nüüd Uus-Meremaale, võtta sealt kütteainet ja värsket vett, ja ristelda siis arktises suvel, et lähemalt tundma õppida Lõunamerd.

Muu seas oletas ta, et Uus-Hebriidide ja Uus-Meremaa vahel peab leiduma tundmatuid saari, ja tal oli õigus. Kulus vaevalt neli päeva, kui ilmus nähtavale ilus saar, Uus-Kaledoonia. See saar oli väga viljakas, ja pärismaalased oskasid kasvatada suhkrujuurt, nn. jamjuurt. Banaanid kasvasid metsikult ja andsid rikkalikult saaki. Elanikud olid niisama meeldivad, nagu nende saar, ja Cookile valmistas erilist rõõmu, et

ka siinsed pärismaalased ei puutunud võõrast vara.

Uus-Kaledoonias peatus Cook lühikest aega ja ruttas siis Uus-Meremaale, nähes teel rohkesti uusi saari.

Maabuti harilikus kohas Queen Charlotte'i väinas, ja esimene asi oli loomulikult otsida „Adventure'i“ jälgi. Pärismaalased olid uuest külastamisest vaimustuses ja seletasid küsimustele vastates, et „Adventure“ oli küll seal käinud, andsid aga muidu „Adventure'i“ kohta väga puiklevaid ja ebamääraseid seletusi. Mõned pärismaalased kinnitasid, et valged mehed olevat ära tapetud, teised aga väitsid, et „Adventure'i“ meestele ei olevat sündinud midagi kurja. Cookil ei õnnestunudki saada asja kohta selgust, ja alles mitme kuu pärast kuulis ta Healootuse neemel, milline hirmus saatus oli tabanud üht osa „Adventure'i“ meeskonnast Uus-Meremaal. Oli nimelt saadetud paat kahe mitšmani juhatusel maale hankima mõningaid toiduaineid. Seal oli neil tulnud kokkupõrge pärismaalastega, valged mehed olid maha löödud ja ära söödud. Inimessööjad ise olid põgenenud kaugemale metsa, ja kapten Furneaux'l ei jäänud muud üle kui purjetada edasi.

Cooki vahekord pärismaalastega oli ka seekord parim. Muidugi, kui Cook oleks teadnud „Adventure'i“ meeskonna kurvast saatusesest, oleks ta pannud toime karistusekspeditsiooni. Nüüd aga said pärismaalased ja nende pealikud tunda

Cooki poolt kõige sõbralikumat käitumist. Muu seas kinkis Cook ühele pealikule Inglise ohvitseri mundri — muidugi juba kantu — ja metslase rõõm selle kingituse üle oli piiritu.

10. novembril oli „Resolution“ täiesti sõiduvõimeline, varustatud kõige tarvilikuga, ja kurss võeti Kap Hoornile. Viienädalase õnneliku purjetamise järel jõuti Tulemaale. Seal valitses kesksuvi, ja inglased varustasid end saare iga-suguste parimate toiduainetega, sest jõulud seisid ukse ees ja neid taheti pühitseda nagu hari-likult — nii hästi, kui vähegi võimalik. Saare pärismaalased austasid „Resolution“it“ oma kül-lastamisega, kuigi nende tulek ei valmistanud inglasile suuremat rõõmu. Need saarlased olid peaaegu täiesti paljad, hirmus inetud ja mustad, ning peale selle määrised nad end mingisuguse rasvaga, mis haies nii õudselt, et inglasile oli viibimine nende läheduses täiesti talumatu.

Pärast peatumist Tulemaal purjetas Cook õnnelikult ümber kardetava Kap Hoorni ja jõudis Atlandi ookeani. Ka siin tehti uusi avastusi ja käidi ühel või teisel tundmatul saarel ning tunnistati need Inglise riigile kuuluvaiks. Eriti üks väike ja elanikkudeta saar äratas inglasis suurt tähelepanu, sest seal asusid tuhanded ja tuhanded merilõvid, merihobused, hülged ja pingviinid. Need loomad ei kartnud inimest sugugi ja näisid ka omavahel elavat rahu.

Jaanuari keskel jõuti mingile suurele saa-

Maabutakse rahusoovidega.

rele, mis oli täis kõrgeid mägesid ja sügavaid orge, osalt kaetud lume ja jääga. Siin ei leidunud ühtki inimest, küll aga väga rohkesti mereloomi ja -lindusid. Cook nimetas saare Lõuna-Georgia'ks, ja tunnistas ta Inglismaa omandiks.

Reis läks järjest edasi lõuna poole, läbi Polaarmere külma, udu ja jäävöötme. Cook nägi uuesti, et võimatu on pääseda kaugemale lõunasse, sest jää pani tee kinni. Ta kirjutas sel puhul oma päevikusse: „Hädaohud, millesse andutakse edasitungimisel neil tundmatuil randadel ja ajujää-piirkonnis, on nii suured, et ma olen kindel selles, et ükski inimene ei suuda tungida kaugemale, kui mina seda olen teinud. Ja maad, mis võib-olla asuvad Lõunanaba ümbruses, jäävad igavesti avastamatuks.“

Viimases väites Cook küll eksis, aga kestis palju aega, enne kui inimesed suutsid tänu tehniliste vahendite täienemisele teostada ülesande, mis Cooki-aegses olundis oli võimatu. Tookord aga võis Cook rahuliku südametunnistusega asuda koduteele, pöörates „Resolutioni“ nina Healootuse neeme poole ja teades, et ta on teinud kõik, mis vähegi võimalik, Lõuna-Jäämere uurimiseks.

Märtsikuu keskel saabuti Healootuse neemele, kus kohati Hollandi laevu, millelt saadi osta mõningaid toiduaineid. Hiljem tuli sinna ka üks Inglise laev ja sellelt saadi inglise ajalehti; esimest korda pärast kolme aastat kuulis

nüüd „Resolution'i“ meeskond kodumaa sündmusist. Ühtlasi sai Cook võimaluse saata Inglismaale kirju ja lühikese aruande oma tegevusest. „Resolution“ ise pidi jääma Healootuse neemele veel mitmeks nädalaks, sest ta vajab põhjalikku parandamist, enne kui asuda pikale teekonnale, kodumaa poole.

Tähelepanu väärrib meeskonna tervislik seisukord. Sestsaadik, kui „Resolution“ oli lahkunud Inglismaalt, oli meeskonna hulgast surnud neli inimest, neist kolm õnnetuse läbi ja üksainus haigusse, kuid mitte skorbuuti. Kui arvestada asjaolu, et skorbuut nõudis noil aegadel kauge sõitudel rohkesti ohvreid, siis tuleb tunnistada, et Cooki meetod võidelda skorbuudi vastu oli väga otstarbekohane.

XXI.

Jälle kodumaal.

Cooki kojutulek oli seekord veel hiilgavam võidukäik kui pärast esimest reisu. Mere-elu ja avastusi tähtsaks pidavale rahvale oli tema päevakangelane, kellest kõnelesid kõik, kuigi tegudes ja aukõrgendustes ei oldud nii helde, nagu oleks seda oldud mõne aristokraadi puhul. Inglismaa sõdis tol ajal Ameerika Ühendriikidega¹⁾, ja

1) Vt. C. S. Jones: George Washington, Tartu, 1931.

seltskonna tähelepanu oli tõmmatud sõjale, ometi koondus nüüd suur huvi ka Cookile. Ajalehed olid täis kirjeldusi tema seiklusist ja sangaritöist ning Cook ise pidi kirjutama oma retkest, uutest meresõidu kogemustest ja uutest avastusist. Nüüd peeti ka küsimus lahendatuks, et ei saa olla elamiskõlvulist lõunanaba mandrit, vaid et sealgi valitseb külm ja jää. Kõikjalt tuli õnnesoove ja austusavaldusi, ning kuningas võttis Cooki vastu ja kuulas lihtsat, otsekohest jutustust avastaja elamusist. Cook nimetati *post-captain*'iks (fregatikapteniks) ja ühtlasi ka Greenwich'i meremeeste-haigla juhatajaks, milline amet andis talle hea sissetuleku ja võimaluse loobuda meresõitudest. Laevasõidu pioneerina raskeis tingimuses, uute maade avastajana ja uute olude kirjeldajana oli Cook saatnud nii palju korda, et õigusega võeti teda kui kangelast ja arvati t e m a l õigus olevat puhkuseks.

Kohe pärast Londonisse jõudmist kohtas Cook kapten Furneaux'd, kes oli saabunud Inglismaale mitu kuud varem. „Adventure“ oli sattunud mitu korda tormi kätte, aga üldiselt oli ka tema kojureis läinud õnnelikult. Masendava mälestuse laevajuhile kui ka meeskonnale oli ainult jätnud osa meeskonna hukkumine Uus-Meremaal.

Cook nimetati nüüd Royal Society liikmeks (1776), millist austust Cook kõige enam hindas. Ta esinemine Kuningliku Seltsi koosolekul aval-

das kõigile sügavat mõju. Rahulikult ja asjalikult kõneles Cook selle Inglise vanima ja peenima teadusliku seltsi koosolekul oma meetodist skorbuudi vastu võitlemisel ja muist tervishoiuvahendeist kaugesõidus. Cookile annetati hiljem ka Royal Society kuldmedal, mille aga võttis vastu piduliku koosoleku rõõmuhõiskel Cooki naine Elizabeth, sest et merekangelane ise viibis tol ajal juba uuel retkel.

48-aastane Cook oli purjetanud maailma-meredel juba 34 aastat. Aineliselt oli ta oma hea koha läbi Greenwich'i meremeeste-haigla juhatajana hästi kindlustatud. Oleks võinud arvata, et ta jääb nüüd kodumaale ja oma perekonna juurde. Kuid meri kutsus, ja Cook ei saanud enne rahu, kui pidi uuesti minema. Ta pidi olema alati tegevuses ja eneseteostuseks oli ainult üks tee.

Tol ajal hakati jälle rohkem kõnelema kavast, mida oli arutatud juba paarsada aastat, nimelt loode-läbikäigust¹⁾). Taheti leida lühem ja parem tee Hiinasse ja Indiasse kui see, mis läheb ümber Healootuse neeme. Inglise parlament oli määranud 20 000 naela autasu sellele, kes leiab loode-läbikäigu. Julged avastusreisijad võtsid ette ühe katse teise järele tähendatud ülesande täitmiseks, kuid kõik need katsed nurjusid. Need, kes retkelt eluga tagasi tulid, jutustasid kõik üht ja sedasama. Nad kohtasid hiigelsuuri

1) Vt. A. Hanko: Roald Amundsen, Tartu, 1932.

jäävälju isegi arktise suvel, laevad haarati jääsülelusse ja pigistati puruks. Nii mõneltki retkelt aga ei tulnud tagasi üldse kedagi, kes oleks võinud jutustada retke tabanud katastroofist.

Kui Cook jõudis koju oma teiselt teekonnalt, siis kõneldi rohkesti uue ekspeditsiooni korraldamisest loode-läbikäigu avastamiseks. Seekord taheti aga talitada teisiti: taheti tungida mitte läänest itta, vaid idast läände, Vaiksest ookeanist Atlandi ookeani. Tarvis oli leida vaid juht sellisele raskele ekspeditsioonile ja loomulikult nimetati kõikjal Cooki nime. Kuid ühtlasi arvati admiraliteedis ja ka mujal, et Cook vajab puhkust ega või minna kohe jälle kaugele retkele.

1776. aasta veebruarikuus oli Cook palutud kord lõunale lord Sandwich'i juurde. Seal viibisid veel Cooki vanad sõbrad, sir Palliser ja mr. Stephens. Loomulikult tuli juttu ka loode-läbikäigust.

„Kuid kes peaks õieti juhtima sellist erakordselt hädaohtlikku ja rasket ekspeditsiooni?“ küsis lord Sandwich nagu möödaminnes mr. Stephensilt. „Mina,“ ütles impulsiivne Cook ja tõusis toolilt.

Seda oli lord Sandwich oodanudki.

Kui meri kutsus, ei võinud Cook vastu seista. Üksnes mõtegi rahulikule elule paleelaadilise haigemaja juures, eemal merest ja seikluste võludest, oli Cookile talumatu. Ja kui nüüd kutsus uus seiklus, ei kõhelnud Cook hetkegi.

Ta ainult palus oma sõpru, et nad esiotsa ei kõneleks asjast tema naisele. Selle aja kestes, mil Cook oli olnud oma retkel, oli surnud tal kolm last, nüüd ootas ta naine Elizabeth jälle last ja lootis, et James jääb vähemalt lapse sünnini koju.

Cook valis oma retke jaoks eelmise ekspeditsiooni laeva „Resolution'i“ ja veel ühe uue laeva, „Discovery“. Viimase kapteniks nimetati Clerke, kes oli eelmisel retkel teeninud Cooki laeval ohvitserina. Peale tema tulid eelmisel reisul kaasas olnud ohvitseridest ja meestest veel paljud ka uuele retkele. Ekspeditsiooni varustamise eest kandis lord Sandwich suure tähelepanelikkusega hoolt, ja Cook valvas ise pisimatki asja retkele valmistumiseks, kusjuures ta rikkalikud kogemused olid asjale suureks kasuks. Laevadele võeti kaasa ka paar lehma vasikatega, üks pull ja mõned lambad, keda taheti jätta mõnele Lõunamere saarele. Peale selle võeti rohkesti kaasa mitmesuguseid seemneid, mida taheti külvata mõnele saarele.

Viimaks saabus päev, mil Cook pidi jätma jumalaga omaksed. Lahkumine oli raske, aga vaadati lootusrikkalt tulevikku; ei võinud keegi aimata, et Cook ei tule enam kunagi tagasi kodumaale.

12. juulil 1776. aastal lahkusid „Resolution“ ja „Discovery“ Inglismaalt. Cook oli saanud admiraliteedilt kaunis täpsa käsu kursi suhtes.

Ta pidi purjetama ümber Healootuse neeme ja sealt Uus-Meremaa kaudu Tahitisse, kus pidi lastama maale Omai, et ta läheks tagasi oma rahva juurde. Omai oli saabunud Inglismaale kapten Furneaux' laeval ja oli siin näidanud end üsna arenemisvõimelisena. Tahitist pidi Cook suunduma Ameerika randa ja sealt piki randa Beringi väinani, ja püüdma siis otsida loode-läbi-käiku.

Cook kavatses alguses purjetada otse Healootuse neemele, kuid peatus siiski Kanaari saartel, et täiendada toidumoonaga tagavarasid. Saanud Tenerife's kõik, mis vaja, purjetasid laevad edasi, kaotasid aga enne Healootuse neemele jõudmist teineteise silmist. „Resolutsioon“ saabus pärale esimesena, ja Cook leidis südamliku vastuvõtu hollandi kuberneriga poolt, sellesama mehe, kes oli osutanud talle sõbralikust ka eelmisel külastamisel. Cooki suureks pettumuseks ei olnud „Discovery“ veel jõudnud pärale. Tõsist muret „Discovery“ saatuse pärast tunti eriti seepärast, et neis piirkonnas valitsesid parajasti hirmsad tormid ja palju laevu oli hukkunud. Isegi „Resolution“, mis seisis ankrus, kannatas tormi läbi kaunis tugevasti. Alles kolme nädala pärast saabus „Discovery“. Pardal oli küll kõik korras, aga raske torm oli ajanud laeva kursist kõrvale. Möödus veel kolm nädalat, enne kui laevad võisid jätkata teekonda. Meeskonnad olid nimelt kannatanud ekvaatorialuse kuumuse läbi

õige kõvasti; kui nad aga jõudsid jahedamasse piirkonda, haigestus jällegi osa mehist.

Varsti pärast Healootuse neemelt lahkumist satuti tormi ja külma kätte. Eriti raskesti said kannatada kaasavõetud koduloomad, ja mitu neist suri. Kuus päeva pärast Aafrikast lahkumist tulid silmapiiril nähtavale kuus saart, mis kaks prantslast mõne aasta eest olid avastanud. Need saared paistsid olevat täiesti viljatud, sest seal ei kasvanud puid ega rohtu, ning ilmselt ei elanud seal ka inimesi. Cook sõitis saarist peatumata mööda, et otsida Kerguélen'i saart, mida oli varem külastanud üks prantsuse avastaja, kes aga ei olnud märkinud saart täpsalt kaardile.

Sel ajal oli „Resolution'il“ ja „Discovery'l“ rohkesti raskusi jääda teineteise lähedusse, sest kogu aja valitses udu. Signaliseeriti vahetpidamata kahuripaukudega, et hoida alal sidet. Jõululaupäeval lahkus udu ja Cook nägi, et ta viibis mõne väikese kaljusaare läheduses. Varsti pärast seda saabusid nad Kerguélen'i saarele. Saar paistis õige süngena, aga jõulu puhul laskis Cook ometi heita ankru siin merre. Meeskonnale anti luba minna maale. Seal ei leitud ühtki inimest, küll aga hülgeid, pingviine ja merilinde, kes kõik olid väga julged ning kergesti püütavad.

Üks maaleläinud mehist tegi huvitava leiduse. Ta nägi nimelt suure kalju kõrval pudeli, mille ta viis kohe Cooki kätte. Pudelis leidis prantsuskeelne kiri, milles seletati, et üks prant-

suse avastaja oli viibinud saarel kolme aasta eest. Cook kirjutas paberi teisele poolele teate oma viibimisest saarel detsembrikuus 1776. aastal, pani siis paberi uuesti pudelisse, sinna juurde inglise hõbemündi, ja paigutas pudeli endisele kohale. Siis laskis ta püstitada sinna kividest väikese samba, mille otsa pani lehvima inglise lipu.

XXII.

Lõunamerel ristlemas.

Pärast lahkumist Kerguélien'i saarelt algas väsitav ja ühetooniline sõit. Kogu aja valitses nii paks udu, et ei olnud näha oma kättki. Viimaks lahkus udu ja päike valgustas suurt saart, Van Diemani maad, nimetatud nõnda ühe hollandi avastaja järgi; see on tuntud nüüd Tasmaania. Saare taimestik oli rikkalik, elanikud aga seisid väga madalal arenguastmel. Need mustanahalised inimesed olid täiesti paljad, ehtisid end vaid mingi punase värviga vööbates, ja elasid puulehtedest valmistatud onnides.

Omai tegi siin rumaluse, mis ajas metslased vihale. Pärismaalased lõbutsesid nimelt piikidega märki visates. Omai tahtis näidata, milline kange poiss ta on, võttis püssi ja laskis ka märki. Metslased ehmusid ja pistsid põgenema. Nüüd pidi Cook jälle nägema vaeva, et võita tagasi nende sõprust.

Tasmaanias ei viibitud kaua, võeti vaid peale kütteenet ja loomatoitu ning purjetati siis edasi Uus-Meremaale. Veebruarikuu keskel 1777 oldi jälle Queen Charlotte'i väinas. Maorid tulid oma kanuudes ja tiirlesid laevade ümber, ei julgenud aga tulla pardale, kartes nähtavasti kättemaksu kapten Furneaux' meeste tapmise pärast. Kuid Cook andis mõista, et tal ei seisa mõttes kättemaks, vaid et ta tahab saada lähemaid teadmeid sündmuse kohta. Omai kaasabil selgus, et „Adventure'i“ meeste tragöödia põhjuseks oli pärismaalaste näppamishimu.

Lugu oli nimelt olnud nii, et kui inglased metsas einetasid, olid mõned pärismaalased hiilinud juurde ja varastanud osa toiduaineist, nende meelest lisatasuks hiljutisele kaubatehingule. Inglise asusid neid taga ajama, põgenejad hüüdsid aga oma seltsilised appi, ja tekkinud võitluses olid kõik inglased tapetud. Üks pealik oli isiklikult tapnud paatkonna juhi.

Omai sai väga ärritatuks ja imestas kangesti, et Cook ei karistanud seda pealikut.

„Sinu omal maal“, ütles Omai, „puuakse mõrtsukas, ja see on ka täiesti õige.“ Cook aga seletas, et ta oli andnud pealikule lubaduse mitte karistada, kui ta kõneleb tõtt.

Inglased olid aga nüüd saart külastades väga ettevaatlikud, kandsid alati relvi, panid välja vahipostid ja ei seganud end saare elanikkude omavahelistesse asjusse.

Seemned, mis Cook eelmisel korral saarele külvas, olid andnud head saaki, eriti kapsad, naerid, sibulad ja teised juurviljad. Maalelastud kariloomad olid aga kadunud metsadesse, ning Cook ja ta mehed ei leidnud neist jälgegi. Seekord viidi maale sigu, lehma ja kanu, aga nüüd jäeti loomad mõnede pealike hoolde, kes lubasid nende järele valvata.

Omai palvel võeti siit kaasa kellegi pealiku poeg ja veel üks kümneaastane poisike, kes pidid Omaiga minema Tahitisse.

Kui tõusid tormid, siis kannatasid mõlemad uus-meremaalased hirmsasti. Nad ulgusid ja nutsid lakkamatult ja laulsid imelisi laule, milles ülistasid oma maad ja rahvast, mida nad ei lootnud iial enam näha. Kuid vähehaaval harjusid uus-meremaalased merega ja tundsid end üsna mõnusasti.

Nendelt poistelt saadi nüüd sõidu ajal mõndagi kuulda Uus-Meremaa pärismaalasist. Selgus, et maorid on seal alatises kartuses elu eest, sest saarel valitses alatine sõjaseisund, mida põhjustasid igasugused kiirestitekkivad tülid külade ja hõimude vahel. Tapluses langenud söödi ja arvati, et nende hinged sel teel satuvad igavesse tulle. Kes aga suri loomulikku surma või kelle laip päästeti inimessööjate käest, need sattusid jumalate kodadesse. Nii oli igal maooril eriline põhjus oma vaenlast süüa ja ennast iga hinnaga päästa teiste roaks langemisest.

Umber viis nädalat nähti ainult taevast ja merd, kuni viimaks ilmus silmapiirile õitsev, tüüpiline Lõunamere saar kookospalmidega ja leivaviljapuudega. Pärismaalased tulid laevadele oma kanuudes vastu, et aga siin ei leidunud sobivat ankrukohta, jätkasid „Resolution“ ja „Discovery“ teekonda. Peatuti järgmisel saarel, Wateea'l (aprilli esimesel päeval 1777). Pärismaalased olid kohe valmis tegema vahetuskaupa, tuues kaasa rohelist kraami, kookospähkleid ja sigu. Aga nad ei olnud eriti rahul sellega, mis valged mehed pakkusid vastutasuks, ja kestis tükk aega, enne kui Cook mõistis, et nad tahavad saada üht laeval olevaist koertest. Üks neist koertest kuulus Omaile, kes oli toonud selle kaasa Inglismaalt, ja pikapeale suudeti teda veenda, et annaks oma neljajalgse sõbra mustadele. Pärismaalased ei olnud kunagi varem näinud valgeid mehi, kuid nad ei kartnud neid sugugi, seevastu oli neil aga kole hirm lehmade, hobuste ja teiste loomade ees, keda nad nägid laeval.

Omai tahtis siingi näidata, milline kange mees ta on, ja pistis põlema ühe püssirohupaki, mis plahvatas suure mürtsuga. Sellest jätkus metslasile: nad kadusid ega näidanud end enam.

Retk läks saarelt saarele ja tehti järjest uusi avastusi. Mõned saared olid nagu tõelised väikesed paradiisid, mis andsid inimestele kõike vajalist, ja Cook ei jõudnud küllalt imetleda looduse heldust. Ühtlasi aga tähendab ta oma päe-

vikus, kui loomuvastane see on, et ainult nii vähesed inimesed kasustavad siin looduse rikkust. Kuid kindlasti nägi ta ka oma vaimus, kuidas valged inimesed saavad siin tulevikus endale ülalpidamist. Cookil oli üldse terav pilk tegeliku elu võimaluste kohta, ja Inglise asumaade ajaloos on temal kõige suurem nimi. Tema toodud taimeseemned ja loomad jäid siin teed rajama valge mehe pärastisele asumisele.

Maikuu 1777 jõuti Tonga saarile ja jäädi ankrusse Annamookas. Aastaaeg oli jäänud juba nii hiliseks, et ei olnud enam mõtet hakata otsima loode-läbikäiku, ja Cook otsustas jääda siia kuni järgmise aasta alguseni. Viibimine Tonga saaril oli ka igas suhtes õige meeldiv ja pärismaalaste suhtumine valgeisse hea. Alatine häda oli Cookil ainult vargustega, sest need muutusid järjest häbematumaks. Lõpuks kaotas Cook kannatuse ja laskis ühe pealikuist, kes oli pannud toime eriti peene varguse, läbi peksta ja seejärel kinni panna, kuni varastatud asjade tasuks toodi üks siga.

Tagajärjeks oli, et pealikud ise loobusid varastamisest, seda enam aga lasksid varastada oma teenreil ja orjadel. Nüüd mõtles Cook välja uue karistusviisi. Kõik, kes tabati varguselt, võeti kinni, viidi laeva juukselõikajate juurde, kes metslaste suured tukad maha lõikasid. Pöetud peadega meestel keelati kõvasti ilmumine laevadele, peale selle langesid nad oma seltsi-

meeste pilke ja naeru alla. Tuleb aga tähendada, et laevajuuksurid said siis väga palju tööd.

Annamooka's oli Cook lasknud oma telgi rannale üles lüüa. Ühel päeval nägi ta üllatunult, kuidas salk pärismaalasi kandis sinna oma õlgadel ühe pealiku õige suure onni. Selgus, et Cook oli hakanud sellele pealikule nii meeldima, et ta palus luba jääda elama Cooki lähedusse.

„Resolution“ ja „Discovery“ panid toime retki ka teistele lähedasile saarile, ja kõikjal võeti neid pärismaalaste poolt väga sõbralikult vastu. Valgete meeste auks korraldati suuri pidustusi, kus esines pärismaalaste muusikakoor, mis koosnes õige iseäralikest muusikariistadest. Peale selle kanti ette väga mitmekesiseid tantse ja pandi isegi toime poksi- ja maadlusvõistlus. Cook kirjutab sel puhul: „Neid võistlusi oli sa-geli pealt vaatamas kuni kolm tuhat inimest, ja võistlejad, niihästi mehed kui naised, käitusid humoorikalt ja džentlmenlikult, kuigi jagati õige tugevaid hoope.“

Kõige enam imestasid Cook ja ta mehed naistevaheliste poksi võistluste üle. Cook jutustab, et naised olid sel spordialal niisama tublid kui mehed, ja nendele aplodeeriti niisama tugevasti kui meestele.

Kõikjal anti valgetele meestele rohkesti kinke igasuguste toiduainete kujul — puuvilja, linde, sigu, kookospähkleid ja muud. Tänuks sellise sõbralikkuse eest korraldas Cook päris-

maalastele mitmes kohas ilutulestikke, misjuures eriti raketid viisid mustad mehed vaimustusse. Alguses nad kartsid neid küll veidi, aga harjusid peagi.

Cook võis panna tähele, et Tonga saarte elanikud seisid kõrgemal arenguastmel kui teiste Vaikse ookeani saarte elanikud. Nad olid töökad ning korralikud ja iseäranis osavad mitmesuguste kangaste valmistamises.

XXIII.

Omai lahkub.

Kesksuvel jätsid „Resolution“ ja „Discovery“, mitte ilma teatud kahjutundeta, jumalaga Tonga saarte ja ta sõbralike elanikega. Alguses läks kõik hästi, siis aga satuti tugevasse tsüklooni, ja mõlemad laevad said kaunis tugevasti kannatada.

12. augustil 1777 jõudsid inglased Tahitisse, kus nad elanikkude poolt südamlilikult vastu võeti. Tähelepanu vääris vaid, et nad ei näinud oma kaasmaalasest Omaist suuremat hoolivatki. Ainult ta õde ja üks vana tädi tervitasid teda rõõmupisarail. Aga kui Omai tõi välja mõned punased suled ja näitas neid oma kaasmaalasile, kes olid tulnud laevale, muutus asi kohe hoopis teiseks. Omai oli nüüd tähtis mees, kelle sõprust otsisid kõik. Punased suled näisid olevat metslaste sil-

mis väga väärtuslikud asjad, nii et peotäie sulgede eest oleks võinud saada suure sea.

Retkkonna liikmeil oli Tahitis rohkesti tege- mist. Nad toimetasid vahetuskaubandust, viisid koduloomad laevalt maale, et need saaksid seal süüa rohtu ja liikuda; parandasid laevu ja täien- dasid toidutagavarasid.

Cook sai kuulda, et vahepeal oli siin käinud Hispaania laev, kust peale muu olid viidud maale mõningad koduloomad. Hispaania laeva kapten oli nõudnud elanikelt, et need ei laseks inglasi maale. Ta oli püstitanud sinna ka risti, pealkir- jaga oma viibimisest saarel, 1775. aastal, ja ta oli võtnud saare Hispaania valdusse. Cook laskis graveerida risti teisele küljele teate oma vare- mast ja ka praegusest viibimisest saarel, ja sele- tuse, et ta oli kuulutanud saare Inglise riigi omandiks. Nii võideldi esialgu asumaade eest.

Augustikuu lõpul lahkusid „Resolution“ ja „Discovery“ Tahitist ja purjetasid Matavaisse. Nad võeti siin vastu vanade sõprade poolt, kelle hulgas oli ka kuningas Otoo. Pärismaalased said eriti rõõmsaks, kui nad kuulsid, et Cook oli otsus- tanud lasta siin maale kõik laeval järelejäänud loomad. Cook ja Clerke näitasid pärismaalasile ratsutamist, mis äratas suurimat imestust, sest et ratsutamine oli siin täiesti tundmatu. Kuningas Otoo laskis panna toime toreda peo, ja Cook vas- tas sellele jälle ilutulestikuga, mis ei jätnud aval- damata oodatud muljet.

Sel ajal, kui Cook viibis Matavais, tekkis äkki sõda Matavai ja läheduses oleva Emeo saare elanikkude vahel. Matavailased palusid endale Cooki appi, aga see seletas ettevaatlikult, et temale ei olewat emeolased teinud midagi kurja, ja sellepärast ei võivat ta võtta osa sõjast.

Enne kui saarlaste sõjakanuud läksid merele, sai Cook õudse talituse tunnistajaks. Ühe tähtsama jumala meelitamiseks võidu andmisele toodi talle inimohver. Valiti nimelt keegi mees, kes surmati ja anti siis preestrite kätte. Inglased said ka kuulda, et selliseid inimohvreid tuuakse sageli, kuid harilikult võeti selleks inimesi, kes olid pannud toime mingi raske kuriteo.

Saarel olles tabas Cooki äkki raske ristluudevalu, nii et ta ei saanud liikuda. Teade Cooki haigusest lagunes kiiresti pärismaalaste keskel laiali, ja peagi ilmus tosin naisi, nende hulgas ka kuningas Otoo ema ja mitu õde kurivaimu välja ajama ja Cooki terveks tegema. Kuigi Cook oli väga julge mees, kaalus ta ometi kaunis põhjalikult, enne kui usaldas end mustade daamide käte alla. Ja neilt saigi talle osaks õige tugev arstimine. Naised masseerisid ja hõõrusid teda nii kõvasti, et tal oli tunne, nagu ei oleks tal jäänud enam ühtki tervet konti kehasse. Et aga ta seisukord oli järgmisel päeval hästi parem, laskis ta naisi korrata sama toimingut, ja järgmisel päeval oli ta täiesti terve.

Vahepeal olid emeolased teinud oma naabri-

tega rahu, ja nüüd purjetas Cook sinna, kuid vahekord nende saarlastega muutus algusest peale pinevaks. Algas sellega, et saarlased varastasid ühe maale viidud kitsi. Ainult suure vaevaga õnnestus Cookil saada kits kätte, aga juba samal päeval varastati teine kits. Cook palus metslasi tuua kits tagasi, kuid metslased ei teadnud seekord kitsest midagi, vaid raputasid aina pead. Nüüd laskis Cook pista põlema mõned pärismaalaste onnid ja randa üles tõmmatud sõjakanuud. Kuid seegi ei aidanud, kits ei tulnud välja, ning Cook jätkas onnide ja kanuude põletamist.

Näib üldse, et Cook oli veidi kaotanud oma tasakaalust, mispoolest ta oli varem väga tugev. Nõnda laskis ta ühel teisel juhul karistada üht pärismaalast „nii raskesti nagu mitte kunagi varem“, kirjutab ta oma päevikusse. Põhjuseks oli siin tõenäoliselt Cooki haiglane olek.

Emeos viibiti üksteist päeva ja purjetati siis sellelt ebasõbralikult saarelt Huaheinesse, kuhu mõtles jääda asuma Omai, sest et tal seal leidsid mõned sugulased. Cookil oli arenenud aja jooksul Omaiga õige soe sõprus ja Omai oli olnud talle retkel suureks kasuks, seepärast ta otsustas olla Omaile abiks, niipalju kui vähegi võimalik. Ta ostis saare elanikelt tüki maad, ja laeva puusepad ehitasid sinna majakese. Siis künti osa maad üles ja külvati sinna mitmesugust tera- ja juurvilja. Peale selle sai Omai koduloomad, mis

Cook oli just tema jaoks alal hoidnud. Ka mõlemad uus-meremaalased, kelle Omai oli kaasa võtnud, jäid siia.

Võis näha, et Inglismaa külastamine ei olnud Omaisse hästi mõjunud. Küll pöördus ta endiste, metslase eluviiside juurde tagasi ja heitis oma inglise riided kõrvale ning käis päris paljalt, aga ta oli muutunud pärismaalaste suhtes hoolimatuks ja julmaks. Muu seas lõbutses ta sel viisil, et paugutas oma mustade sõprade peale Inglismaalt toodud püssist ja ainult selleks, et näha, kui kaugele püss võtab. Säärane käitumine oli seda imelikum, et laeval oli Omai olnud väga viisakas ja korralik.

Novembrikuu algul lahkuti Huaheinest, mispuhul pärismaalased osutasid kõigiti oma suurt lugupidamist Cookile, kuigi ta oli nii mõnigi kord olnud väga vali.

Huaheinest purjetati Ulietea'sse, mis kuulub ka Seltsi saarte hulka, ja jäädi sinna tervelt viieks nädalaks. See imeilus saar avaldas valgetesse meestesse nii külgetõmbavat mõju, et kolm meremeest otsustasid laevalt põgeneda ja veeta ülejäänud osa oma elust selles paradiislikus paigas.

Aga Cook ei olnud mees, kes laskis endaga naljatada, ja ta otsustas tabada jooksikuid igal tingimusel. Kui kõik põgenenud meeste tabamise katsed nurjusid, tuli Cookil uus mõte. Ühel päeval ilmus saare pealik Orea ühes oma

Neiu Ulietea'lt.

tütre ja väimehega „Resolution'it“ külastama. Cook laskis nad lihtsalt kinni võtta, ja seletas, et nad jäävad niikauaks vangi, kuni põgenenud meremehed on laeva tagasi toodud. Orea andis ka kohe oma alamaile käsu, jooksikud kinni

püüda ja tagasi tuua. Loomulikult vihastusid pärismaalased väga oma pealiku vangistamise üle, seda enam, et nad ei teadnud, et vange koheldi laeval väga hästi. Jooksikud püüti kinni ja toodi tagasi, ja kuigi Orea ühes oma tütre ja väimehega lasti kohe vabaks, otsustasid pärismaalased siiski kätte maksta ja Cooki vangi võtta, kui ta läheb oma igapäevasele suplemisele ühes saare ojas. Pärismaalaste kavatsus aga nurjus, sest mingil põhjusel ei läinud Cook sel päeval, mil teda taheti kinni võtta, üldse mitte maale. Võib-olla teatas talle keegi metslaste kavatsusest.

Nagu näha Cooki päevikust, ei olnud ta kaugetki kindel selles, et valgete meeste ilmumine Lõunamere rahvaste keskele saab viimastele õnnistuseks. „Ma olen“, kirjutab Cook, „õpetanud pärismaalasi, niipalju kui olen suutnud, aga ma pole kindel, kas ma olen tõepoolest neile olnud mingil viisil kasulik. Võib-olla oleksid nad elanud õnnelikumalt ja paremini, kui nad ei oleks iialgi tutvunud valge inimesega ja ta kommetega? Võib-olla oleksid nad olnud õnnelikumad, kui nad oleksid saanud jätkata oma elu harimatuses ja käia omaenda teid?“ Siin on Cook puudutanud väga tähtsat küsimust. Võiks igatahes märkida, et paljude saarte päriselanikud on sattunud väljasuremise teele puutudes kokku valgetega.

Seejärel kui Cook oli õige põhjalikult täiendanud oma toidumoonat tagavarasid, lahkus ta

neilt paradiislikelt saarilt ja tüüris põhja poole. Mõne päeva pärast jõuti ühe väikese saare juurde, mis näis olevat elaniketa, kus leidus aga rohkesti suuri kilpkonni, kellest hea hulk pidi ohverdama oma elu Cooki retkkonna heaks. Olid jõulud, ja Cook otsustas pühitseda neid selle väikese saare juures, mille ta nimetas seepärast Christmas Islandiks (Jõulusaareks).

Siis aga läks teekond edasi, ja jaanuarikuu keskel 1778 ilmus nähtavale kolm saart. Hoolimata sellest et valitses kalendri järgi kesktaiv, seisid need saared lille-ehetes. Rannast tulid Cooki laevade juurde kanuud pärismaalastega, kes sarnanesid Tahiti omadega, aga kõnelesid veidi teissugust ja pehmemat keelt kui tahitlased. Nad käitusid väga tagasihoidlikult ja pidasid nähtavasti võõraid valgeis purjedes laevu mingisuguseiks olendeiks teisest maailmast. Kui Cook oma meestega maabus, langesid pärismaalased austavalt kummuli maha ega tõusnud enne püsti, kui Cook andis neile selleks märku.

Viibides pikemat aega Tahitis, oli Cook õppinud kohalikku keelt mõistma, mis talle oli nüüd siin kasuks, sest selgus, et avastatud saarte elanikud kõnelesid keelt, mis oli väga sarnane tahitlaste keelega. Esimest saart, millel inglased peatusid, nimetasid pärismaalased Atui'ks. Saare elanikud kandsid imelist riietust, mis koosnes ainult valgetest ja punastest sulgedest valmistatud peakatteist ja mantleist.

Peale Atui külastas Cook veel tervet rida muid saari, mis kandsid veel imelikumaid nimesid, ja kõikjal kohtas ta võrdlemisi kõrgel arengustmel seisvat rahvast, kuigi nad olid inimesööjad. Nad suutsid hõlpsamini kui tavaliselt

Pealik Sandwich'i saartelt.

saarte pärismaalased taibata tõelisi olukordi ja ei pistnud hirmunult putku igast tühisest uudisnähtusest. Eriti osavad olid nad ujuma, tundes end sõna otseses mõttes nagu kalad vees. Ergu-

tavat lõbu pakkus nendele jõukatsumine tohutute murdlainetega. Neid saari olid varem külastanud hispaanlased, ja pärismaalased teadsid jutustada nende valgete meeste amusest külaskäigust. Cook nimetas selle saarestiku oma toetaja lord Sandwich'i auks Sandwich'i saarteks, millist nime nad kandsid kaua aega, kuni nad viimaks läksid Ühendriikide valitsuse alla ja ristiti ümber Havai saarteks.

Sandwich'i saartel valmistus Cook veel põhjalikult ette, et purjetada Põhja-Ameerika randa, ja sealt edasi loode-läbikäiku otsima, et jõuda käesoleva retke lõppeesmärgile.

XXIV.

Viimaks maa.

Cooki retk tervitas rõõmuga New-Albioni, nagu sir Francis Drake oli kakssada aastat tagasi nimetanud selle osa Põhja-Ameerika Vaikse ookeani rannikust, mis nüüd kannab Oregon'i nime. Reis Havailt sinna oli kestnud enam kui neli nädalat, ja nüüd oli saabunud märts 1778 oma lõikava külmaga. Teekond jätkus piki randa põhja poole, aga vastutuule, tugevate tormide ja paksu udu tõttu edenes sõit pikkamisi. Kolme-nädalase purjetamise järel otsustas Cook otsida sobivat ankrupaika, et vaadata järele oma laevu. Nad olid saanud tormis tugevasti kannatada, ja

meeskond vajas puhkust. Lõpuks jõudsid nad Nootka väina, suure Vancouver'i saare läänerannikul.

Kuid maastik oli siin kõike muud kui meelivat ekspeditsiooni väsinud liikmeile. Mägede tipud olid kaetud paksu valge lumega, tumedad, tihedad okaspuumetsad ulatusid rannani, ja pärismaalased, kes tulid inglasile vastu, olid kasimatud ja just seepärast eemaletõukavad. Üldiselt paistsid nad siiski olevat õige sõbralikud, ja tulid tegema külalistega vahetuskaupa, pakkudes iga-suguseid asju, isegi pealuid jne., kuid peamiselt ikkagi nahku ja mitmesuguseid puukiududest valmistatud riidetükke, tahes vastukaubaks raud- ja vaskasju. Nende äritsemistarve oli nii suur, et nõuti tasu isegi vee ja küttepuidude eest, mida laevad vajasisid. Oli ilmne, et neil oli olnud pidevat läbikäimist valgetega.

Cook oli sunnitud jääma Nootka väina tervelt neljaks nädalaks, enne kui laevad said jälle korda. Ta kasustas seda aega ümbrusega lähemaks tutvunemiseks. Kohalikud elanikud ei näinud talle meeldivat. Küll ei teinud nad talle midagi halba, aga juba nende välimus oli vastu-meelne. Nad kuulusid punasesse rassi ja seisis nähtavasti õige madalal arenguastmel.

Kui laevad olid jälle sõiduvalmis, mindi uuesti merele, aga satuti taas raskesse tormi ja „Resolution“ hakkas lekkima. Ainult suure vaevaga ja äärmiselt pingutava tööga pumpade juu-

res suudeti laeva hoida vee peal. Pikkamisi, kuid kindlalt liiguti edasi, ja kui torm ei vaibunud, läheneti uuesti rannale; leiti ankrupaik väinas, mille Cook nimetas Prints Williami väinaks. Siin asuti „Resolution'i“ paranduse töödele, ja Cook nägi esimest korda eskimoid, kelle kombeid ja eluviise ta õppis kaunis lähedalt tundma. Eriti tähelepanu äratasid temas eskimote paadid — kajakid — ja ta kirjeldab õige täpsalt seda suurt osavust, millega eskimod juhtisid neid sõidukeid oma kalastusretkil, olles nagu kokku kasvanud paadiga.

Teekond läks läbi udu ja tormide järjest edasi põhja suunas piki Põhja-Ameerika ja Kanada randa. Juulikuus oli laeval surmajuhtum. „Resolution'i“ noor arst Andersson suri kopsuhaigusse. Sellest kaaslasest oli Cook'il eriti kahju, sest tal oli osav sulg ja silm uute maade, rahvaste ja elutingimuste kirjeldamiseks.

Cook peatus mitmes kohas rannas ja kuulis sageli jutustatavat, et venelased olid käinud siin pärismaalastega kaubitsemas. Cook tegeles hool- sasti ranna ja sõiduvee kaardistamisega ja saar- tele ning väinadele nimede andmisega.

Juulikuu lõpul jõuti Beringi väina ja seega Põhja-Jäämere väravasse. Ühes kohas oli väin nii kitsas, et pahemal pool paistis Aasia ida- rannik ja paremal Põhja-Ameerika läänerand. Ilm ja tuul olid lõikavalt külmad, ning jäämere udud hakkasid juba lähenema. Meeskond kannu-

tas kõvasti külma läbi ja senised toiduannused osutusid vähesteks, sest külmas kliimas vajati palju enam toitu kui seda lubasid laevade tagavarad.

Kuid teekond läks siiski edasi põhja poole ja varsti ilmusid nähtavale esimesed jääväljad. Elu oli õudselt ühetooniline; ainus, millega tegeldi, oli jahipidamine merihobustele. Selle looma liha ei olnud küll kuigi maitsev, aga ta tõi siiski vaheldust laeva toitlusele ja oli parem kui seni alaliselt tarvitatud soolaliha.

Augustikuu keskel 1778 peatas neid määratu suur jääväli. Asjatult püüdis Cook tungida edasi, otsides kaksteist päeva mingit läbikäiku. Cook nägi, et arktise suvi ei suuda jääd ära sulatada: väil (sõiduveesi) näis siin olevat aasta läbi täis jääd. See tähendas lihtsalt, et oli võimatu pääseda Vaiksest ookeanist Jäämere kaudu Atlandi ookeani. On selge, et Cook oli sellest leidusest väga pettunud. Nüüd tuli mõelda, kuidas võimalikult kiiresti, enne kui suvi möödub, pääseda tagasi lõuna poole, soojemaisse vetesse. Kurss võeti siis lõunasse ja purjetati piki Alaska randa edasi, kusjuures käidi siin ja seal maal. Suure innuga korjasid meremehed vaarikaid ja teisi põhjamaa marju, mis maitsesid neile pärast viimase aja toitusid haruldaselt hästi. Äkki sattusid nad ranna lähedal meres ühte kohta, kus vesi paistis sogasena. Kõik märgid tunnistasid, et siin voolas suur jõgi ookeani. See oligi kuulus

Yukoni jõgi, mille ümber mõni aasta hiljem tõusis suur kullapalavik. Ühel Alaska ranniku saarel valmistati Cookile üllatus. Keegi pärismaalasist tõi talle mitmekesiseid kingitusi, muu seas ka lõhekala, ja kingitustega kaasas oli kiri mingis Cookile tundmatus keeles. Cook taipas, et see oli vene keel, ja saatis ühe oma mehist kirjakirjutaja isikut selgitama. Käskjalg tuli tagasi nelja päeva pärast, ja temaga kaasas olid kolm vene karusnaha-kaupmeest, kes palusid Cooki oma asukohta, mis oli kaunis lähedal, väga hea sadamakohta juures. Et Cooki laev vajas parandust, võeti venelaste kutse vastu ja jäädi mõneks päevaks nende juurde. Venelased olid väga külalislahked inimesed ja aeg möödus lõbusalt, hoolimata sellest et nad ei mõistnud sõnakestki üksteise keelt.

XXV.

Kangelase surm.

Oktoobri lõpul oldi valmis edasisõiduks. Cook oli otsustanud pöörduda koju tagasi ja tegi korralduse, et juhul, kui laevad teineteise silmast kaotavad, tuleb purjetada Sandwich'i saartele ja oodata seal teise laeva saabumist. Cookil oli ka mõte veeta talve Sandwich'i saartel.

Ülesõit kestis terve kuu ja toimus ilma eriliste juhtumusteta. Meeskonna seisukord oli aga kaunis raske, sest toidutagavarad olid jäänud

väheseks, ja kõik katsed seda täiendada, näiteks merihobuste küttimise teel, nurjusid. Seepärast unistati ööl kui päeval Sandwich'i saarist. Esimene saar, kuhu saabuti, oli Maui, kus Cook ei olnud peatunud selle saarestiku eelmisel külastamisel. Siin viibiti aga ainult mõni päev, siis purjetati edasi peasaare juurde, mille nimi on Havai; et siin aga ei leitud sobivat ankrukohta, purjetati umbes seitsme nädala kestes ümber saare, peatudes lühemat aega ühes ja teises kohas ning kaubeldes elavalt pärismaalastega. Viimased olid kõikjal väga vastutulelikud, ei kartnud sugugi võõraid ja külastasid sageli laevu. Cook ei jõua oma päevikus küllalt kiita nende käitumist. Viimaks leiti Havai saare lõunarannikul hea ankrukoht, ja siin sai Cookile osaks suureviisiline vastuvõtt. Vaevalt tulid laevad rannasolijaile nähtavale, kui pärismaalased ilmusid sadadena oma kanuudes Cooki tervitama, mitmesajad aga, kes näisid niisama hästi võivat elada vees kui ka maal, tulid ujudes laevadele vastu. Pärismaalased uskusid, et Cook on jumal ja seda nimelt erilistel põhjustel.

Lono, seajumal, kes kord siin valitses, on jälle tagasi tulnud — mõtlesid nad. Paljude aastate eest oli suur Lono saarelt lahkunud, pärast seda kui ta oli armukadeduses tapnud oma naise. Ahastuses oli ta siis läinud minema, lubades tagasi tulla ujuval saarel, kus kasvavad kookospalmid ning asuvad koerad ja sead.

Pärismaalased olid veendunud, et suur, tore Cook on Lono ise, ja kõik näis seisvat kokkukõlas vanaaegse jutuga. Laevamastid näisid neile vägevate puudena, millest kõneles saaga, ja ka Cooki mehed olid muidugi jumalad. Pärismaalased voolasid saare kõigist osadest kokku jumalaid austama, ja lõpuks oli „Resolution’i“ ja „Discovery“ ümber vähemalt kolm tuhat kanuud. Rannal aga seisid tuhanded metslased, valmis langema maha Cooki austamiseks.

Cook näib olevat suhtunud asjasse selle naljakast küljest ja ta ei teinud midagi metslaste selgitamiseks, et ta ei ole jumal. Vastupidi näib, et ta leidis selle hästi sobivat oma kavadega. Ta vajab nimelt rohkesti toiduaineid, mis ta sai pärismaalasilte kingituste näol, sest preestrid olid pärismaalasilte ära keelanud võtta mingit tasu ohvrile eest, mis nad viisid jumalale. Igatahes on tõsiasi, et Cook tegi tõrkumatult kaasa tsereemoniaid, mis pärismaalased korraldasid oma Lono auks.

Kuid teadmata põhjusel hakkasid pärismaalased oma jumala üle nurisema. Ja viimaks juhtus midagi, mille alusel nad hakkasid arutlema, kas valged ongi tõepoolest nii vägevad jumalad nagu alguses usuti. Nimelt suri keegi Cooki laeva vanemaist madrustest ja ta maeti randa, kusjuures Cook ise pidas vastava matusetalituse. See oli asjaolu, mida pärismaalased ei mõistnud, sest kuidas võis Lono kaaslast tabada surm. Kõik

see oli neile võõras ja mitte kokkukõlas pärimustega jumalaist.

Siis juhtus veel midagi, mis kõigutas pärismaalaste usaldust Cooki vastu. Ta käskis nimelt tõmmata maha templi ümber oleva püstaia ja viia laevadele, kus oli tarvis puumaterjali. See samm oli muidu nii ettevaatliku Cooki poolt tingimata suur eksitus, sest et templi ümber olevat aeda pidasid pärismaalased ka pühaks. Aga seekord veel täitsid pärismaalased Cooki käsu, nähtavasti pidades teda ikkagi veel jumalaks.

Saare kuningas oli juba mõne aja eest hakanud järele kuulama, millal valged mõtlevad saarelt lahkuda. Temale ja ka saare pealikuile tundus jumalate saarel viibimine ilmselt veidi tülikana, ning nad soovisid, et valged läheksid võimalikult ruttu minema. Varsti oli uus sekeldus pärismaalaste ja valgete vahel ühe rooli pärast, mis oli viidud maale parandada. Asi läks nii kaugele, et pärismaalased pildusid inglasi piikide ja kividega. Nüüd nägi Cook, et oli tõepoolest aeg lahkuda ja otsida mõnd teist saart, et seda uurida. Pärismaalased suhtusid temasse ikkagi veel suure austusega, ja enne kui ta purjetas minema, sai ta ülempreestri kaudu rikkalikke kingitusi, mille vastutasuks ta korraldas suurepärase ilutulestiku.

4. veebruaril 1779 sõitsid „Resolution“ ja „Discovery“ merele, ja pärismaalased olid nähta-

vasti väga rõõmsad selle üle, et vägev seajumal Lono oli suvatsenud neid maha jätta.

Kuid kahe päeva pärast tõusis hirmus torm, mis muu seas raskesti vigastas „Resolution'i“ üht masti. Cook otsustas seepärast pöörduda tagasi Havaisse, samasse kohta, kus ta oli seni viibinud.

Maskides havailased sõjakanuudes.

Kuid nüüd oli vastuvõtt sootu teine. Õnnetuseks oli kuningas läinud kuskile saare teise ossa ja pannud ranna *tabu* alla, s. o. kuulutanud selle puutumatuks. Kallas võttis tulijaid vastu vaikiva tühjusega. Üle takistuste jõuti ometi jälle läbikäimisse, kuid ilma et oleks saadud kätte endisi positsioone. Selgus, et rahvas ei uskunud enam Cooki jumalusse. Nad tervitasid laevadelt maale tulijaid kivide pildumisega, püüdsid takis-

tada valgeid võtmast vett, ja üks pealikuist varastas koguni „Discovery“ paadi. Nüüd otsustas Cook võtta tarvitusele valjemad abinõud. Ta andis käsu, et ükski pärismaalaste kanuudest ei tohi lahkuda sadamast, enne kui varastatud laevapaat ei ole tagasi toodud. Peale selle läks ta ise maale, et kutsuda kuningat, kes oli vahepeal koju tulnud, laevale. Ta mõtles pidada kuningat nii kaua kinni, kuni saab tagasi paadi.

14. veebruaril läks Cook mõne madruse saatel külla, kus viibis kuningas, ja palus teda tulla ühes oma poegadega laeva. Kuningas nõustus ja sammus Cookiga sõbralikult juttu ajades ootava laevapaadi poole. Aga kuninga lemmiknaine aimas halba ja palus nuttes ning ulgudes oma meest, et ta ei läheks Cookiga kaasa. Teda toetasid kaks pealikut, kes ka püüdsid kõigest jõust veenda kuningat, et ta ei läheks laevale. Vahepeal oli kogunenud nende ümber suur hulk pärismaalasi, ja Cook leidis seisukorra olevat muutunud nii hädaohtlikuks, et ta otsustas üksi minna randa. Ta jättis kuninga maha ja hakkas pikka-misi ranna suunas sammuma. Samal hetkel kuuldus eemal püssipauk. Valged, kes seisid vahil, et takistada kanuuseid sadamast väljumast, olid andnud tuld. Kohe selle järel tuli tormates üks pärismaalane ja karjus, et sõda on lahti: valged on andnud ühele kanuule tuld ja surmanud pealiku. Nüüd tõusis hirmus möll. Naised ja lapsed saadeti kohe minema, mehed aga haarasid piigid

ja püüdsid madrustelt püsse ära kiskuda. Just sel hetkel sihtis üks pärismaalane oma piigiga Cookile. Viimane jäi täiesti rahulikuks ja manitses pärismaalast heita oma relv kõrvale. Kuid asjatult. Cook nägi nüüd, et ta pidi tegelema, tõmbas püstoli ja andis tuld, ei tabanud aga, sest metslasel õnnestus peita end paksu rohtu. Pärismaalane asus uuesti ründama, Cook andis uue paugu, kuid surmas oma ründaja asemel ühe teise pärismaalase.

Tõusis üldine segadus. Sadas kive ja piike, ja Cooki mehed hakkasid tulistama, ootamata Cooki käsku. Cook karjus küll, et nad lakkaksid tulistamast, aga kära oli nii suur, et tema käsku ei kuulnud. Mõne sekundi jooksul oli neli madrust tapetud ja teised raskesti haavatud. Cook oli nüüd üks ja ruttas oma paadi poole, kuid seal tabas teda metsmehe raske nui. Kõvast hoobist hoolimata oli tal veel jõudu ajada end püsti, ja nüüd hoidis ta pärismaalasi kinni vaid oma pilguga. Siis pöördus ta ümber, mere poole, et käskida oma mehi, kes paadiga läheduses olid, lõpetada tulistamine, aga seda hetke kasustas keegi märatsev pärismaalane ja lõi Cookile terariistaga selga, kuna samal ajal teine haavas teda odaga. Cook langes surmavalt haavatuna vette. Pärismaalased tõstsid hirmsa ulgumise, nad tassisid laiba randa, torkasid ta veel mitmesti läbi. Inglased ei jõudnud surnukehagi päästa; see viidi külla, kus ära põletati. Pärast läks korda tagasi

saada tulest järele jäänud kondid ja need maeti ristiinimese kombel randa.

Hiljem pidid inglased veel tarvitama oma relvi, et võida rahulikult parandada „Resolution'it“. Mingit karistusaktsiooni Cooki tapmise pärast nad ette ei võtnud, mis seisis ka kokkukõlas Cooki mõtteviisiga.

Kuid suurt Cooki ei olnud enam. Kapten Clerke võttis nüüd retkkonna juhtimise enda kätte ning asus jätkama reisi 22. veebruaril.

Alguses risteldi Sandwich'i saarte vahel ja märgiti nad kaardile, siis purjetati edasi Kamtšatkasse ja tehti sealt uus katse tungida kaugemale põhja poole. 69. laiuskraadilt oldi aga sunnitud pöörduma tagasi, sest et tugev kinnisjää sulges tee.

Tagasisõidul Kamtšatkasse suri 22. augustil ka kapten Clerke. Leitnant King'i juhtimisel võttis nüüd retkkond kursi läbi Sunda väina ja ümber Healootuse neeme Inglismaale, kuhu ta jõudis 4. oktoobril 1780. aastal.

Möödus peaaegu terve aasta Cooki surmast, enne kui teade sellest jõudis Kamtšatkast saadetud kirja kaudu Inglismaale.

Cook oli langenud oma postil, ja kogu maailm, eriti aga ta kodumaa, leinas teda. „Cooki elu“, kirjutab üks inglise teadlane, „on imeline tõelisussaaga, saaga vaesest töölisepojast, kes lõi oma jõu ja energiaga teadusilmas endale nime ja „vasest kestvama“ mälestuse. Tema elu täis

uhkeid kangelastegusid kinkis meie maateadusele
uusi vaatekohti ja rikkama sisu. Ta oli suur
mees, kellel seisis alati silme ees ta kohus ja
kellel oli kõrgel määral võimeid täita oma kohust.
Täie õigusega võib iga inglane olla uhke sellele,
et see suurim meremees oli tema kaasmaalane.“

Üldpilk Cooki tegevusele.

James Cook oli viimane suur ümbermaailmapurjetaja ja täie õigusega võib teda nimetada suuremaks kõigist oma eelkäijaist. Kuigi ei saa vähendada paljude teiste, enne Cooki tegelnud avastajate teeneid läänemaailma tutvustamises muu maailmaga, erineb Cooki töö teiste omast eeskätt sellepolest, et ta oli kõikjal p õ h j a l i k. Säärase tööviisi tulemuseks oli võõraste, seni tundmatute või vähe tuntud maade mitmekesisem, täielisem tundmaõppimine.

Hoolimata oma tagasihoidlikkusest tähendas Cook kord mitte ilma aluseta, et pärast tema reise ei olevat Maailmameredel enam oodata tähelepanuväärivaid avastusi. Muidugi vajasis tema ja teiste poolt avastatud maad hiljem kauakestvat ja üksikasjalisemat uurimist ning see töö jätkub osalt veel meiegi päevil. Kuid lääne-maailmale hoopis tundmatuid maid ei jäänud pärast Cooki enam kuigi palju järele.

Cooki tööd kergendas kahtlemata asjaolu, et ta oli haruldaselt andekas inimene. Ta suutis õppida ja omandada väga ruttu kõik, mis teda

huvitas või mida ta vajas. Nii on teada, et kui ta sai oma ülemuselt käsu kaardistada St. Lawrence'i jõge, ei olnud ta varem kunagi tegelnud sellise asjaga ega olnud tal joonistamisest rohkem aimu kui igal teiselgi kaubalaeva ohvitseril ning see oskus oli kindlasti õige väike. Kuid ometi täitis Cook selle ülesande seesuguse otse imetlemisväärse täpsusega, ja seda erakordselt raskeis tingimuses, et ei ole isegi hiljem peetud tarviliseks tema tööd parandada.

Cooki väsimatus, tema haruldaselt suur tööind ja tööjõud, ühtlasi ka osavus leidsid ülemuse poolt vähemalt ses mõttes peagi hinnangut, et temale hakati andma järjest raskemaid ülesandeid, millest ta haaras rõõmuga kinni ja viis nad harilikult täide temale omase hoole ja täpsusega. Selliste tööde hulka kuulusid kõigepealt Newfoundlandi ja Labradori rannikute kaardistamised ning osalt ka nende maade uurimised, mis aitasid rohkesti kaasa Põhja-Ameerika põhjapoolsema osa tundmaõppimisele ning ühes sellega meresõidu hõlbustusele neis vetes.

Newfoundlandis viibimise ajal üllatas Cook teadusmaailma oma vaatluse avaldamisega *Philosophical Transactions*'is päikesevarjutuse üle. Tol ajal leidis kuninglikus mereväes väga harva mõni ohvitser, kes oli suuteline sellise vaatluse toimetamiseks ja vastavate järelduste tegemiseks. Kõige vähem võis seda oodata James Cookist, kes oli olnud mitte väga ammu Põhjamere sõepurjeka

tüürimeheks. On kindel, et Cook oli vahepeal omandanud kaunis suured teadmised matemaatikas ja astronoomias. Tema väsimatu vaim ei saanud kunagi rahu, ta püüdis süveneda kõigesse, millega ta puutus elus kokku. See huvi töö vastu oli Cookil nii suur, et temal ei jäänud kuigi palju aega oma puhtisikliku elu elamiseks, millega peamiselt on ka vahest seletatav asjaolu, et Cookil oli nähtavasti õige vähe sõpru, kellega ta käis läbi. Tal ei olnud selleks lihtsalt aega. Nii näeme, et juba 4 kuud pärast abiellumist lahkub ta Inglismaalt, et sõita Põhja-Ameerikasse oma tööde juurde Newfoundlandis ja Labradoris. Nelja aasta jooksul, mis need tööd kestavad, tuleb ta ka küll igal talvel Inglismaale, aga mitte puhkamiseks, vaid suviste mõõtmis- ja kaardistamistöde läbitöötamiseks. Vähe jääb tal seepärast nüüdki aega elule väljaspool tööd. Ja kui tulevad ümber maailma purjetamised, siis saab ta viibida igakord ainult lühikest aega kodumaal, perekonna keskel.

Eriti suured on Cooki teened Vaikse ookeani ja selle maade uurimisel. Küll oli käinud siin enne Cooki terve rida julgeid meresõitjaid — portugallasi, hispaanlasi, hollandlasi, inglasi — aga mõnda nüüd tähtsat maad olid need mehed ainult eemalt silmanud, paljud maad aga olid jäänud üldse nägemata. Iseäranis suure tähendusega Euroopale on Cooki töö Austraalia ja Uus-Meremaa tundmaõppimisel. Austraalia ranni-

kuist kaardistas ta umbes 2000 kilomeetrit ja tutvus selle mandri idapoolse osa oludega sel määral, et võis teda inglasile soovitada sobivaks asumaaks.

Veel põhjalikumalt tutvus Cook Uus-Meremaaga, mille ranniku ta täielikult kaardile märkis. Niihästi Austraalia kui ka Uus-Meremaa osutused häiks asumaiks eurooplasile ja omandasid hiljem maailma majanduselus asendi, mis avaldab mõnes suhtes kaunis tugevat mõju Euroopa majandusse.

On selge, et Cooki avastused suurendasid tunduvalt Inglise riigi tähendust suurriikide keskel. Küll ei jäänud kõik Cooki avastatud või lähemalt läbiuuritud maad lõplikult inglasile. Nii kuuluvad nüüd prantslasile mitte ainult Cooki armsaim saar Tahiti, vaid ka tema avastatud Uus-Kaledoonia, mitmed teised saared on aga saanud teiste riikide omandiks; tema surma saar Havai kuulub P.-A. Ühendriikidele. Kuid majanduslikult ei ole kõigi nende maade tähendus võrreldes Austraalia ja Uus-Meremaa omaga kuigi suur.

Eriti huvitavad on Cooki püüded õppida lähemalt tundma Lõunanabamaid ja avastada loode-läbikäik. Küll ei saavutanud ta tolleaegsete puudulike vahendite tõttu ses suhtes suuremaid tulemusi, aga ometi olid tema eeltööd väärikaks materjaliks järeltulijaile. Haruldaselt suured raskused, millega tuli võidelda eelpoolnimetatud üles-

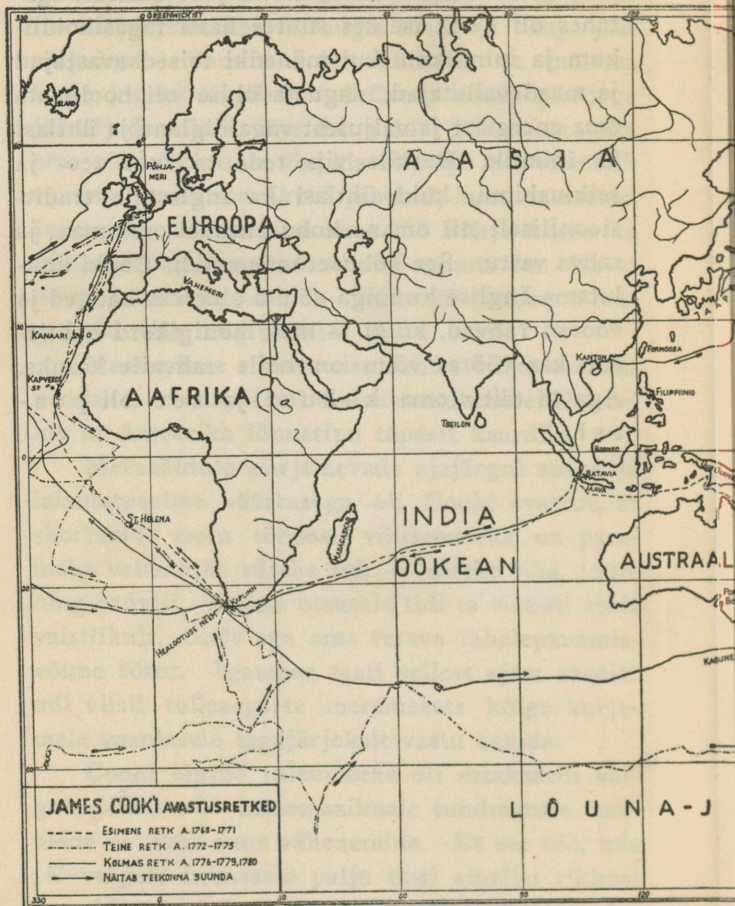
andeid täita püüdjail pärast Cooki ja nende katsete rohkearvulised nurjumised tunnistavad siingi Cooki julgust, kui ta tungis lõuna ja põhja jääväljadesse. Samuti tuleb hinnata, et mõlema katse juures ei piirdunud Cook ainult püüdega jääväljadest läbi tungida, vaid, jäädes ustavaks oma põhjalikkusele, õppida niipalju kui võimalik tundma merd, rannikuid ja maid, kuhu ta sattus. Iseäranis väärtuslik on tema töö Põhja-Ameerika lääneranniku kaardistamisel, samuti ka Havai saarte tundmaõppimisel, millise töö juures ta langes sõdurina oma postil.

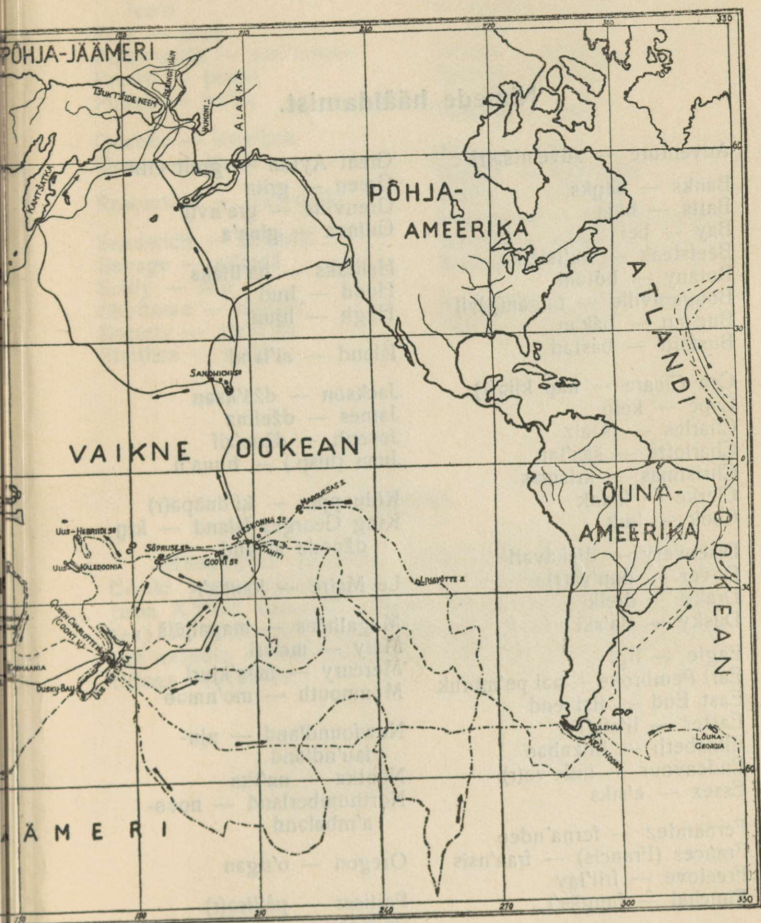
Maateaduse rikastamise suhtes võiks veel tähendada, et oma teisel ümber maailma reisil märkis ta Ameerika lõunatipu täpselt kaardile.

Meresõidule purjelaevade ajajärgul suure ja laiaulatuselise väärtusega oli Cooki avastus, et skorbuudi vastu tõhusalt võitlemiseks on paremaks vahendiks värske toit — värske liha, juur ning aedvili. Sellele otsusele tuli ta vististi osalt vaistlikult, osalt aga oma terava tähelepanemisvõime tõttu. Igatahes teati sellest ajast saadik, mil viisil tollaegsete meremeeste kõige kurjemale vaenlasele tagajärjekalt vastu astuda.

Cooki elutöö tulemuseks oli maakaardi valgete laikude — läänemaailmale tundmatute maalade — üsna suur vähenemine. Et see töö, mis tõi valgele inimesele palju uusi ainelisi rikkusi ja rohkesti uusi äraelamisvõimalusi ning avardas maailma kaubanduslikku läbikäimist, viis ühtlasi

väljasuremisele palju värvilisi, sageli kaunis andekaid rahvaid, on ühiskondlik paratamatus. Iga tahes oli Cook ise ses suhtes hästi tagasihoidlikum ja inimlikum kui mõnedki teised avastajad ja maadevallutajad, nagu ta üldse oli hoolimata oma energiast ja valjusest väga õiglane ja ühtlasi ka inimlik. Retkile viis teda ta suur teo- ja seiklushimu, kuid ühtlasi ka inglastele traditsiooniliselt nii omane kohusetunne oma maa ja rahva vastu. See kohusetunne sundis Cooki kuulutama Inglise kuninga võimu alusteks kauged ja võõrad rahvad, kuigi ta näis mõnigikord kahtlevat, kas võõras võim on neile rahvaile kasuks. Aga ta täitis oma kohust ja see oli peaasi.

Nimede häälдамист.

Adventure — ədve'ntʃə(r)	Great Ayton — greit eiton
Banks — bəŋks	Green — griin
Batts — bəts	Grenville — gre'nvil
Bay — bei	Guinea — gine'a
Beefsteak — biif'steik	Halifaks — hä'lifäks
Botany — bótəni	Hood — hud
Bougainville — bugän(g)vil	Hugh — hjuu
Buchan — bákən	Island — ai'lənd
Bustard — bástəd	Jackson — džä'ksən
Cap Cleare — kəp kliə(r)	James — džeimz
Cape — keip	Joseph — džou'zif
Charles — tʃaalz	Juan (hisp.) — hhua'n
Charlotte — šaa'lət	Kidnapper — ki'dnäpə(r)
Christmas — krisməs	King Georges Island — kiŋ džoodz ai'lənd
Clerke — klaak	Le Maire — lömää'r
Cook — kuk	Magalhães — magaljäis
Discovery — diskávəri	Mary — me'əri
Dover — dou'və(r)	Mercury — mæə'kjuri
Drake — dreik	Monmouth — mo'nməə
Dusky — da'ski	Newfoundland — nju- faundlənd
Eagle — iigl	Nootka — nu'tka
Earl Pembroke — əəl pe'mbruk	Northumberland — noə- a'mbələnd
East End — iist end	Oregon — o'rigən
Easter — ii'stə(r)	Palliser — pä'lisə(r)
Elizabeth — ili'zəbəə	Palmerston — paa'məston
Endeavour — inde'və(r)	Parkinson — paakinsn
Essex — e'siks	Plymouth — pli'məə
Fernandez — ferna'ndee	
Frances (Francis) — fraa'nsis	
Freelove — frii'lav	
Funchal — fungša'l	
Grace — greis	
Grampus — grä'mpəs	

Ponce de León — po'nēe de
leo'n

Port — poot

Portsmouth — poo'tsmæ

Proud — praud

Pullen — pu'lin

Quebec — kwe'bek

Queen — kwiin

Resolution — rezəluu'sn

Sandwich — sä'nwitš

Savage — sä'vidž

Scilly — si'li

Skottowe — sko'tou

Society — səsai'əti

Staithe — steid'z

Stephens — stiivnz

St. Lawrence'i (jōgi) — səntloo'-
'rəns

Sussex — sa'siks

Sydney — si'dni

Thames — temz

Wales — weilz

Walker — woo'kə(r)

Wallis — wo'lis

Vancouver — vānkuu'və(r)

Whitby — wi'tbi

William — wi'ljəm

Yorkshire — jookšə(r)

Yukon — juu'kən

Märkus.

Käesoleva raamatu illustratsioonid on võetud Cooki reisukirjeldustest ja on esmakordselt ilmunud juba XVIII sajandil. Kaart on kopeeritud (üldjoontes) H. Roberts'i poolt koostatud kaardilt a-st 1785; see asjaolu seletab mitmed erinevused praeguste kaartidega võrreldes.

Sisukord.

	Lk.
I. Lapsepõlv	5
II. Meri kutsub	8
III. Põgenemine	13
IV. Merele	16
V. Kuninga teenistuses	21
VI. Uusi edusamme	27
VII. Suur tundmatu	30
VIII. Lõunamerele	34
IX. Uusi seiklusi	37
X. Uusi avastusi	56
XI. Inimessööjate keskel	63
XII. Austraaliasse	66
XIII. Uued hädaohud	71
XIV. Kojutulek	75
XV. Ümber maakera retkele	78
XVI. Uus-Meremaal	83
XVII. Jälle Tahitisse	88
XVIII. Päikese saarilt jääväljadele	92
XIX. Koer päästjaks	96
XX. Halvad uudised	102
XXI. Jälle kodumaal	107
XXII. Lõunamerel ristlemas	114
XXIII. Omai lahkub	120
XXIV. Viimaks maa	129
XXV. Kangelase surm	133
Üldpilk Cooki tegevusele	142
Nimede hääldamist	150

